

แนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ :
กรณีศึกษาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย

นายทศพร ปภากุล

วันที่..... 29 ส.ค. 2551 .....
เลขทะเบียน..... 011035 ..... ๑.2 .....

วพ.

333.91

ท 237๗

ผ.ก.ร.๕๖๖.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชานโยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรีก

พ.ศ. 2550

**THE GUIDELINES FOR ECOTOURISM DEVELOPMENT
IN WATERSHED CONSERVATION AND MANAGEMENT UNIT :
A CASE STUDY OF MAE SAMARD WATERSHED CONSERVATION AND
MANAGEMENT UNIT**

By

Mr. Totsaporn Paparkun

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the
Requirements for the Master Degree of Arts
Department of Resources and Environment Policy and Management**

Graduate School

KRIRK UNIVERSITY

2007

มหาวิทยาลัยเกริก

บัณฑิตวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์

ของ

นายทศพร ปากกุล

เรื่อง

แนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ :

กรณีศึกษาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานโยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

เมื่อ วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2550

ประธานกรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์สยาม อรุณศรีมรกต)

กรรมการวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ)

กรรมการวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

หัวหน้าสาขาวิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. กุณฑล ศรีเสริมโภค)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	แนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ชื่อผู้วิจัย	นายทศพร ปภากุล
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	สาขาวิชานโยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไลลักษณ์ รัตนเพชรธัมมะ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	รองศาสตราจารย์สยาม อรุณศรีมรกต
ปีการศึกษา	2550

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพ ความพร้อม และข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางบางประการที่เหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบประเมินสภาพพื้นที่ปัจจุบันและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยผู้ทำการศึกษา แบบสอบถามนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 191 คน แบบนำสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน จำนวน 6 คน และแบบนำสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐ จำนวน 2 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและหาแนวทางบางประการที่เหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลการศึกษาพบว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านความดึงดูดใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว และด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการอยู่ในระดับสูง เนื่องจากหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เนินเขา สามารถมองเห็นทิวทัศน์ภูเขาที่เรียงตัวทอดยาวล้อมรอบ ท่ามกลางหมู่พืชพรรณไม้ป่าธรรมชาติและป่าปลูกที่สมบูรณ์ ในบรรยากาศความเป็นธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศที่เย็นสบายตลอด และมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต้นน้ำ ส่วนด้านความพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านข้อจำกัดของพื้นที่ และด้านปัญหา/

ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากเหตุการณ์จัดตั้งหน่วยอนุรักษ์ฯ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกป่าฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมเท่านั้น การเตรียมความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวจึงมีไม่มากนัก ประกอบกับลักษณะสภาพภูมิประเทศที่ตั้งสำนักงานและพื้นที่ดำเนินการ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนการเข้าถึงมีความยากลำบาก เนื่องจากสภาพถนนที่เป็นอุปสรรคและอันตราย

นอกจากนี้นักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านพื้นที่ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ด้านการบริการ และด้านอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะด้านพื้นที่ที่ควรทำการกำหนดเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินตามหลักการจัดการลุ่มน้ำ และไม่ควรสร้างสิ่งก่อสร้างให้ดูแปลกปลอมขัดกับธรรมชาติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ยังจำเป็นต้องปรับปรุงด้านพื้นที่ในส่วนของสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการจัดการของสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ด้านกิจกรรมและกระบวนการศึกษาเรียนรู้ รวมทั้งสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 5 ด้าน คือ 1) การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 2) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ 3) การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และ 5) การประชาสัมพันธ์

Thesis Title	The Guidelines for Ecotourism Development in Watershed Conservation and Management Unit : A Case Study of Mae Samard Watershed Conservation and Management Unit, Maehongson Province.
Author's Name	Mr. Totsaporn Paparkun
Department/ Faculty	Department of Resources and Environment Policy and Management
University	Graduate School Krirk University
Thesis Advisor	Asst. Prof. Dr. Wilailak Ratanapeantamma
Thesis Co- Advisor	Assoc. Prof. Sayam Aroonsrimorakot
Academic Year	2007

Abstract

The objective of this study were 1) to study the opinion of tourists about the existing condition, potential, readiness, and the limitation of the Mae Samard Watershed Conservation and Management Unit come to the ecotourism development and 2) to study some appropriate guidelines for the development of ecotourism in the Mae Samard Watershed Conservation and Management Unit. Several methods of data collection were employed : non-participant observation and checklist indicators done the researcher, questionnaires were administered 191 tourists sample, and semi-structured interviews with 6 community leaders and 2 officers of the state. The data collected from questionnaires were analyzed using statistical measures including frequencies, percentages and means. Those results combined with the content analysis of information obtained using the other survey methods, and used together to identify some appropriate guidelines for the development of ecotourism in the Mae Samard Watershed Conservation and Management Unit.

The results of this study were as follows: overall, surveyed tourists felt that the Mae Samard Watershed Conservation and Management Unit had a high-level of potential for tourist area in terms of attractions, tourism resource and the beauty of the tourist attraction, and readiness

(4)

of the personnel and the administration. And the other, readiness facilities, limitation of the area, and the problem are might happen in the moderate level.

Besides, possible ways to develop ecotourism potential suggested by surveyed tourists included the area tourism, facilities, activities tourism, and services, especially, area tourism that should specification applies to follow applying character theoretically manages of the basin, and should not build the building seem contrary to the nature.

However, there was a need for improvement of facilities, environment management, ecotourism activities and educational programs, community participation. Base on those findings, five potential areas for ecotourism development of the Mae Samard Watershed Conservation and Management Unit were identified: 1) tourism resource and environment sustainable management 2) infrastructure and service development 3) education and construction of consciousness for local people 4) community participation in consciousness of locality and 5) public relations , and suggestion from this study.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เนื่องจากหลังแห่งความสำเร็จของผลงานมีผู้ที่ให้ความกรุณาช่วยเหลือมากมาย ที่ข้าพเจ้าต้องระลึกถึงเสมอและขอขอบพระคุณ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลลักษณ์ รัตนเพชรธัมมะ อาจารย์ผู้ซึ่งให้ความกรุณาเสียสละเวลาอันมีค่าเพื่อเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ให้คำปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์อย่างละเอียดมาโดยตลอดทั้งยังให้กำลังใจและเตือนสติข้าพเจ้าอยู่เสมอๆ รวมทั้ง รองศาสตราจารย์สยาม อรุณศรีมรกต อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่กรุณาให้คำแนะนำรวมทั้งกำลังใจด้วยดีเสมอมา ตลอดจนคณาจารย์สาขาวิชา โยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อาจารย์พัชรินทร์ พันธุ์แน่น และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน

ขอขอบคุณเป็นพิเศษ ที่ทศพร จางสาย หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาครุ่นที่ร่วมสถาบันที่กรุณาให้ข้อมูลและความสะดวกในเรื่องที่พัก อาหารและยานพาหนะ รวมทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดทุกท่าน ที่ช่วยประสานงานในพื้นที่และช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยความพยายามและอดทนจนสำเร็จผล

สิ่งที่ไม่อาจลืมเลือนไปจากความทรงจำ นั่นคือน้ำใจจากเพื่อนๆ ร่วมสาขาวิชา โยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่คอยถาม คอยเตือน คอยให้กำลังใจด้วยดีเสมอๆ คุณวิษณุ เจ้าป่าเคื่อน น้องฟ้า น้องจูป รวมถึงเพื่อนร่วมสถาบันป่าไม้แพร์ที่คอยช่วยเหลือด้านการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอขอบคุณสถาบันแห่งนี้ ที่ให้โอกาส ให้ความรู้ ให้ประสบการณ์ และสิ่งต่างๆ มากมาย อันเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทั้งปัจจุบันและอนาคต

ที่สุดขอกราบขอบพระคุณบุคคลอันเป็นที่รักที่สุด เป็นทุกสิ่งทุกอย่างของข้าพเจ้า คือ มารดาของข้าพเจ้า

ทศพร ปภากุล
มหาวิทยาลัยเกริก
พ.ศ. 2550

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญแผนภาพ	(9)
สารบัญภาพประกอบ	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.5 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง	5
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดในการวิจัย	7
2.1 แนวคิดและหลักการจัดการคู่มือน้ำ	7
2.2 แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	14
2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	18
2.4 แนวคิดในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว	31
2.5 ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว	37
2.6 การมีส่วนร่วมของประชาชน	39
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	42
2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	47
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	47
3.2 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล	48
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	49
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	50
3.5 กรรณวิธีทางข้อมูล	50
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	51
3.7 การแปลผลข้อมูล	52
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	54
4.1 บริบทของพื้นที่	54
4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	66
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	81
5.1 การวิเคราะห์ศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์ฯ ตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	81
5.2 สรุป	85
5.3 ข้อเสนอแนะ	91
ภาคผนวก	95
ก แบบสอบถามนักท่องเที่ยว	96
ข แบบนำสัมภาษณ์กลุ่มคนในท้องถิ่น	102
ค แบบนำสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง	103
บรรณานุกรม	104
ประวัติผู้วิจัย	110

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงประเด็นการวิเคราะห์เนื้อหา	52
2	แสดงเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ของนักท่องเที่ยว	66
3	แสดงการประเมินศักยภาพด้านความดึงดูดใจ ทรัพยากร และความสวยงาม ของแหล่งท่องเที่ยว	69
4	แสดงการประเมินศักยภาพด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการในพื้นที่	70
5	แสดงการประเมินศักยภาพด้านความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการ เดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	71
6	แสดงการประเมินข้อจำกัดของพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยว	72
7	แสดงการประเมินปัญหาที่คาดว่าจะเกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว	73
8	แสดงสรุปผลการประเมินศักยภาพความพร้อม ข้อจำกัดและปัญหาผลกระทบ ของหน่วยอนุรักษ์ฯ	85

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
1	องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	27
2	กรอบแนวคิดในการวิจัย	46
3	แสดงเส้นทางคมนาคมไปสำนักงานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด	57

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่		หน้า
1	แปลงดอกไม้และสวนหย่อม	60
2	บ้านพักหลังที่ 1	60
3	บ้านพักหลังที่ 2	60
4	บ้านพักทรง A-Frame	61
5	โรงครัวแม่สะอาด	61
6	ศาลาเอนกประสงค์	61
7	โครงการอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารี	62
8	เส้นทางศึกษาธรรมชาติ	62
9	จุดชมทิวทัศน์	62
10	ทุ่งบัวตอง คอยแม่อุคอ	65
11	บ้านพัก A-Frame ชั่วคราว	65
12	น้ำตกแม่สุรินทร์	65

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่รัฐบาลได้ประกาศให้ปี พ.ศ. 2530 เป็น “ปีแห่งการท่องเที่ยวไทย” (Visit Thailand Year) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539) ได้มีส่วนสำคัญให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่สร้างรายได้จำนวนมากมหาศาลให้แก่ประเทศไทย นอกจากนั้นยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจมานับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ทำให้เกิดผลในทางที่ดีขึ้นต่อสถานภาพ และโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ นอกจากนี้รัฐบาลชุด พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้ความสำคัญและกำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาและฟื้นฟูเศรษฐกิจ จึงทำให้การท่องเที่ยวมีแนวโน้มที่จะมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในอนาคต การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้จัดทำแผนแม่บทอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ. 2544 – 2553) ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบในการประชุมเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2543 แล้ว แผนแม่บทได้กำหนดนโยบายของแผนไว้ว่าเป็นการพัฒนาให้ประเทศไทยคงความเป็นผู้นำทางการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกอย่างต่อเนื่องเพื่อก้าวสู่ความเป็น World Class Destination เป็นการพัฒนากการท่องเที่ยวของไทยให้เป็นสาขาหลักทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญควบคู่ไปกับสาขาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม เป็นการเร่งรัดให้เกิดการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวออกสู่ภูมิภาคอื่นๆ

ผลจากการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศมาโดยลำดับ ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการปรับปรุงก่อสร้างระบบบริการพื้นฐานต่างๆ รวมทั้งการปรับปรุงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิม และการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยว ทั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ ศาสนา และประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ประกอบกับการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศที่สามารถเผยแพร่และเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว และความสะดวกสบายในการคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ รวมทั้งกลยุทธ์การตลาดและการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ประเทศไทยยังเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีเสน่ห์เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ

ไทย ด้วยความมีอิทธิพลไมตรีของคนไทย และประเพณีวัฒนธรรมทำให้ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก

การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ก่อให้เกิดปริมาณความต้องการท่องเที่ยวเกินกว่าความพร้อม และศักยภาพในการรองรับของพื้นที่ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการทั้งสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน พยายามกำหนดมาตรการ แผนงานต่างๆ เพื่อขยายศักยภาพในการรองรับ ตลอดจนควบคุมป้องกัน แก้ไข และฟื้นฟูสภาพปัญหาให้ทันต่อสถานการณ์การท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามปริมาณการท่องเที่ยวในจำนวนมาก มิใช่ว่าจะมีผลกระทบเฉพาะในเชิงบวกหรือเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่อาจมีผลกระทบในเชิงลบต่อสังคม ความเปราะบางของธรรมชาติและวัฒนธรรมด้วย

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในความควบคุมกำกับดูแลของรัฐบาล นอกจากอุทยานแห่งชาติวนอุทยานฯ แล้ว หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด อำเภอเมือง อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นหน่วยงานภาคสนามในสังกัดของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีหน้าที่บริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นบนพื้นฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืน ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวเช่นกันและถึงแม้ว่าจะมีศักยภาพไม่สูงเทียบเท่ากับอุทยานแห่งชาติที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวสูงก็ตาม แต่ในพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด ก็มีแหล่งท่องเที่ยวในความรับผิดชอบที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเที่ยวชม คือ โครงการอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารี ตามพระราชดำริฯ และจุดชมทัศนียภาพบนภูเขาสูงในพื้นที่ป่าปลูกที่สมบูรณ์ อีกทั้งยังมีแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียงที่อยู่ในความควบคุมดูแลโดยรัฐ เช่น น้ำตกแม่สุรินทร์ของอุทยานแห่งชาติน้ำตกแม่สุรินทร์ หุบผาดวงของวนอุทยานหุบผาดวง และแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียงที่บริหารจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นเอง เช่น ขอดคอยโปรงสะแชน ของชุมชนบ้านห้วยห้วย น้ำตกแม่สะมาด ของชุมชนบ้านแม่สะมาด และหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านห้วยฮี้ ซึ่งแหล่งกำเนิดคั้นกระดังงาหาพรมราชินี ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูการท่องเที่ยวที่แออัด ที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวเกินขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง บริเวณสำนักงานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดก็จะเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับการขอใช้บริการ และขอเข้าพักอาศัยทั้งแบบชั่วคราวและพักค้างแรม ประกอบกับแนวทางในการดำเนินงานการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วม ก็เป็นแนวทางหนึ่งในการปฏิบัติงานของหน่วยจัดการต้นน้ำ (สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ, บ.ป.ป.) ซึ่งหากได้รับการพัฒนาและสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

เชิงนิเวศอย่างเต็มที่และถูกต้องตามองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครบทั้ง 4 ด้าน คือ 1. ด้านพื้นที่ 2. ด้านการจัดการ 3. ด้านกิจกรรมและกระบวนการ และ 4. ด้านการมีส่วนร่วม แล้วก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และยังเป็นโอกาสให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอื่นๆ ได้มีช่วงเวลาสำหรับการพักผ่อนของทรัพยากรการท่องเที่ยว และยังเป็นการช่วยผ่อนผันบรรเทาผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวและ/หรือปริมาณนักท่องเที่ยวที่เกินความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ได้ นอกจากนี้ยังจะเป็นการส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับประเทศได้อีกด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะผู้ทำงานในหน่วยงานที่มีลักษณะงานเดียวกันนี้ ได้รับการศึกษาเกี่ยวกับนโยบายการจัดการสิ่งแวดล้อม ต้องการศึกษาถึงศักยภาพความพร้อมและข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนศึกษาหาแนวทางบางประการที่เหมาะสมในการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้สอดคล้องกับหลักการจัดการลุ่มน้ำ และผลที่ได้จากการศึกษาจะนำไปใช้ในการกำหนดแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำทั่วประเทศในอนาคตต่อไป ทั้งนี้ เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นไปอย่างยั่งยืนในสภาพแวดล้อมและทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สมบูรณ์

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพ ความพร้อม และข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.2.2 เพื่อศึกษาแนวทางบางประการที่เหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงสภาพปัจจุบัน ศักยภาพ ความพร้อม และข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยแบ่งออกเป็นขอบเขตด้านพื้นที่ ด้านประชากร และด้านเนื้อหา ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษ

ขอบเขตของพื้นที่ที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ ครอบคลุมพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด บริเวณสำนักงานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด และโครงการอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารีตามพระราชดำริฯ ที่องค์การบริหารแม่อุค อําเภอบุขยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.3.2 ขอบเขตด้านประชากรที่ทำการศึกษ

การศึกษครั้งนี้ ได้แยกกลุ่มตัวอย่างการศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มนักท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมใช้บริการและ/หรือพักค้างแรมบริเวณสำนักงานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด และโครงการอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารี ตามพระราชดำริฯ ในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2549 - มกราคม 2550

2) กลุ่มคนในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ

- ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ได้แก่ นายอำเภอบุขยวม นายกองคํการบริหารส่วนตำบลแม่อุค กำนันตำบลแม่อุค และผู้ใหญ่บ้านหัวแม่สุรินทร์

- ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่เป็นคนดั้งเดิมและมีภูมิลาเนาในหมู่บ้าน และผู้ประสานงานโครงการเครือข่ายลุ่มน้ำยวม (NGO)

3) กลุ่มเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

- หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด

- ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

1.3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหาที่ทำการศึกษ

ในการศึกษาเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาด้านเนื้อหา ดังนี้

1) สภาพการณ์โดยทั่วไป สักยภาพ ความพร้อมแหล่งท่องเที่ยวของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ ด้านความคึงคุดใจทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว ด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการในพื้นที่ ด้านความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ข้อจำกัดของพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนปัญหาที่จะเกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว

2) ศึกษาหาความสอดคล้องของแนวทางการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับแนวทางการจัดการลุ่มน้ำในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ได้ทราบถึงศักยภาพ ความพร้อม และข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.4.2 ผลการศึกษาที่ได้จะนำไปสู่การวางแนวทางที่เหมาะสม ในการพัฒนาศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย/แผนงานการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำทั่วประเทศต่อไปได้

1.5 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและชื่นชมไปกับสภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลิน มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้ ความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศเป็นสำคัญ ซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

ศักยภาพ หมายถึง ชีตความสามารถของลักษณะพื้นที่และองค์ประกอบของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ ที่เอื้ออำนวยและตอบสนองต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภายใต้การบริหารจัดการหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ

การจัดการต้นน้ำ หมายถึง กระบวนการดำเนินการอย่างเป็นระบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งหมด ที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำรับผิชอบของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ โดยเน้นที่การผลิตน้ำ การป้องกันแหล่งน้ำ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับน้ำ รวมทั้งการบรรเทาอุทกภัย การป้องกันดินพัง และการดูแลรักษาคุณค่าความสวยงามตามธรรมชาติใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับน้ำโดยอาศัยบุคลากร งบประมาณ อุปกรณ์ที่มีอยู่ และการประสานงาน โดยมีแผนการจัดการ/นโยบาย เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ

หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ หมายถึง หน่วยงานสนามสังกัดสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีหน้าที่หลักบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต้นน้ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมให้คืนความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ อีกทั้งการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำ พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นบนพื้นฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืน ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง สถานที่ท่องเที่ยวที่มีองค์ประกอบครบ 4 ด้าน คือ

- 1) ด้านพื้นที่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติรวมทั้งศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่
- 2) ด้านการจัดการ ซึ่งเป็นการจัดการอย่างยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต
- 3) ด้านกิจกรรมและกระบวนการ ซึ่งเป็นกิจกรรมและกระบวนการที่ให้การศึกษากับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
- 4) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการบริหารจัดการเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ซึ่งหมายรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว

การพัฒนา หมายถึง การดำเนินการภายใต้กลยุทธ์หรือแนวทางที่เหมาะสมและบรรลุต่อเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพื่อเพิ่มศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ

ความสามารถในการรองรับ หมายถึง การที่พื้นที่สามารถที่จะรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวและ/หรือปริมาณนักท่องเที่ยวที่เข้ามาได้ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบที่จะทำให้เกิดความเสื่อมโทรมในพื้นที่นั้นๆ

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทบทวนวรรณกรรม ค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบและประเด็นการศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย ซึ่งมีหัวข้อดังนี้

- 2.1 แนวคิดและหลักการจัดการลุ่มน้ำ
- 2.2 แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
- 2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2.4 แนวคิดในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว
- 2.5 ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว
- 2.6 การมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดและหลักการจัดการลุ่มน้ำ

แนวคิดและหลักการจัดการลุ่มน้ำ

เกษม จันทร์แก้ว (2539) ได้ให้แนวคิดและหลักการจัดการลุ่มน้ำไว้ว่า การจัดการลุ่มน้ำเป็นแนวความคิดดำเนินการ (Operational Concept) เกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำ ตั้งแต่ต้นน้ำฝนหยดแรกที่ตกลงสู่พื้นที่ลุ่มน้ำ แล้วถูกดูดซับไว้ตามคัน ไบ ดอก ผลของคันไม้ รวมทั้งในซากพืชตามผิวดิน และการที่ดินดูดซับน้ำเอาไว้ แล้วไหลลงสู่พื้นที่ตอนล่างไปตามแม่น้ำลำธาร ตลอดจนน้ำที่จะสูญเสียจากลุ่มน้ำทั้งโดยกระบวนการคายระเหย ซึ่งการดำเนินการนั้นผู้จัดการควรต้องทำอะไรที่จะให้มีน้ำใช้ตลอดเวลา โดยมีปริมาณ คุณภาพ และช่วงการไหลตามความเหมาะสม จึงต้องใช้ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ช่วยให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ ที่สำคัญยิ่งคือ

1. ลดการสูญเสียให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้เพื่อจะได้น้ำมากพอตามความต้องการ เพราะการลดความสูญเสีย โดยจากการระเหยจากแหล่งน้ำหรือผิวน้ำ จากผิวดิน จากที่ดินคันไม้ดูดซับตามผิวน้ำ ดอก ผล ละลำต้น ตลอดจนลดการคายน้ำของพืชคลุมดินบางชนิดก็จะทำให้มีน้ำมากขึ้นได้

2. ในการจัดการลุ่มน้ำต้องการให้มีน้ำไหลในลำห้วยลำธารตลอดเวลา การที่ทำให้มีน้ำในฤดูแล้งมีน้ำไหลหรือมีน้ำใช้ภายในลุ่มน้ำนั้น เป็นสิ่งยากที่ทุกๆ คนมักพบเสมอ เพราะเท่าที่ปรากฏในขณะนี้มักเกิดภาวะขาดแคลนน้ำและแห้งแล้ง แต่ในทางตรงกันข้ามฤดูฝนกลับมีน้ำเกินความจำเป็น จนบางครั้งเกิดน้ำท่วมสร้างความเสียหายมากมาย ดังนั้นนักจัดการลุ่มน้ำควรตระหนักเสมอว่า จะต้องทำการลดปริมาณน้ำในฤดูฝนให้น้อยลง และหาทางเพิ่มน้ำในฤดูแล้งให้มากขึ้น

3. การใช้ทรัพยากรภายในลุ่มน้ำทุกกรณีทุกประเภท จะต้องทำด้วยความระมัดระวัง ถูกต้องตามหลักวิชาการและไม่ฟุ่มเฟือยจนเกินไป ถ้าขาดหลักวิชาการ ฟุ่มเฟือยในการใช้และไม่ระมัดระวังแล้ว มักเป็นบ่อเกิดการปนเปื้อนสิ่งสกปรก เชื้อโรค และสารเคมีที่เป็นพิษลงสู่แหล่งน้ำเสมอ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าน้ำนั้นเป็นตัวทำลายที่ดี จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะทำให้เกิดสิ่งเจือปนในน้ำ

จากแนวคิดและหลักการดำเนินการทั้ง 3 ข้อข้างต้นนั้น เป็นแนวการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำทุกประเภทให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ไม่ฟุ่มเฟือย และเป็นไปด้วยความระมัดระวัง เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อปริมาณ คุณภาพ และช่วงการไหลของน้ำ การดำเนินการที่จะก่อให้เกิดผลตามที่ได้ตั้งไว้ นั้น ต้องดำเนินการอย่างมีขั้นตอนและมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. การวางแผนการใช้ที่ดิน (Land use Planning) พื้นที่ลุ่มน้ำแต่ละแห่งแต่ละพื้นที่มีลักษณะทั้งสมบัติทางเคมี ฟิสิกส์หรือชีววิทยาแตกต่างกัน จึงทำให้ดินแต่ละแห่งหรือแต่ละจุดมีสมรรถนะในการนำมาใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันไป ลุ่มน้ำบางแห่งอาจมีสมรรถนะของดินที่สามารถทำได้เพียงการเกษตรเพียงอย่างเดียวหรือทำการป่าไม้ได้อย่างเดียวก็ได้ แต่ในขณะเดียวกันพื้นที่ลุ่มน้ำบางแห่ง อาจมีสมรรถนะที่จะแบ่งทำได้หลายๆ อย่างคละกันไปก็ได้ ในทำนองเดียวกันดินแต่ละประเภทนั้นอาจมีความเหมาะสมเฉพาะ เช่น ดินที่มีสมรรถนะเหมาะสมทางการเกษตรนั้น อาจเหมาะสมทำการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว หรือปลูกไม้ผล หรือพื้นที่ที่มีสมรรถนะเหมาะต่อการเป็นที่พักผ่อน อาจใช้เป็นสวนสาธารณะ หรือสวนป่า เหล่านี้เป็นต้น

ในการจัดการลุ่มน้ำ จึงจำเป็นต้องแบ่งชั้นประเภทที่ดินทั้งลุ่มน้ำตามสมรรถนะการใช้ประโยชน์ก่อนอื่นใดทั้งสิ้น การแบ่งประเภทและการวางแผนการใช้ที่ดินให้ถูกต้องตามสมรรถนะนั้นๆ ก็จะทำให้การลุ่มน้ำได้รับผลตอบแทนตามวัตถุประสงค์อย่างแน่นอน

2. การใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำและมาตรการควบคุม (Resources Utilization and Conservation) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องการหลักอนุรักษวิทยา ไม่ฟุ่มเฟือยและเป็นไปด้วยความระมัดระวัง เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยป้องกันมลพิษสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำได้เพราะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องการแล้วเท่ากับเป็นการรักษานิค ปริมาณ สักส่วน และการกระจาย

ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกลุ่มน้ำ ทำให้เกิดคุณธรรมชาตินในการฟื้นฟูทรัพยากรใช้ตลอดไป อีกทั้งช่วยแก้ไขส่วนที่สึกหรอให้ฟื้นคืนสภาพได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าแผนการจัดการกลุ่มน้ำจะได้ทำตามแผนการใช้ที่ดินผสมผสานที่คิดอย่างดีแล้วก็ตาม แต่ถ้าไม่มีการกำหนดแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ทำให้การจัดการกลุ่มน้ำนั้นๆ ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้เลย เพราะทรัพยากรธรรมชาติมีหลายๆประเภท จึงมีลักษณะเฉพาะตัวเช่นกัน และด้วยเหตุที่กลุ่มน้ำนั้นๆ มีทรัพยากรธรรมชาติหลายสิ่งหลายอย่างคละกันอยู่ ผู้จัดการกลุ่มน้ำจำเป็นต้องเข้าใจและเอาใจใส่ต่อทรัพยากรทุกชนิด ทั้งทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่รู้จักหมดสิ้น ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ทรัพยากรที่ใช้แล้วมีการทดแทนได้ ให้สามารถเอื้ออำนวยในการใช้ในโอกาสต่อไปได้และไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยต่อพืช สัตว์ คน ได้

ถ้าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำได้มีการวางแผนการใช้อย่างถูกวิธีการเป็น ไปด้วยความเหมาะสมต่อทรัพยากรแต่ละประเภทแล้ว ปัญหาการจัดการกลุ่มน้ำอาจมีน้อยหรือ แทบไม่มีเลย เพราะการดำเนินการดังกล่าวจะทำให้ระบบกลุ่มน้ำมีชนิด ปริมาณ สัดส่วน และการกระจายของทรัพยากรอย่างเหมาะสม สามารถให้ระบบนิเวศกลุ่มน้ำสามารถเอื้ออำนวยในการปรับตัวและแก้ไขรักษา

3. การควบคุมของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อม (Pollution Control) ถึงแม้ว่าการจัดการกลุ่มน้ำนั้นๆ จะได้ผ่านขั้นตอนแรกและสองแล้ว คือ การใช้ที่ดินและมาตรการการใช้ทรัพยากรก็ตาม มิใช่จะทำให้การดำเนินงานการจัดการกลุ่มน้ำนั้นๆ จะได้รับความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการควบคุมมลพิษสิ่งแวดล้อม ซึ่งการควบคุมมลพิษนี้มีใหม่เป็นพิษที่เป็นสารเคมีที่เป็นเชื้อโรค หรือลักษณะกายภาพมิให้เปลี่ยนไป แต่อาจเป็นการป้องกันมลพิษทางสังคมและเศรษฐกิจด้วย เพราะมลพิษทุกๆ ประเภททั้งสัมผัสได้ เห็นได้ด้วยตา ไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา หรือแ่งหนึ่งแ่งใดก็จะมีผลต่อการจัดการกลุ่มน้ำทั้งนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การใช้ที่ดินทุกประเภทถ้าไม่ระมัดระวังแล้ว อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำเสมอ เช่น การใช้ที่ดินทางเกษตรนั้นจำเป็นต้องมีการปรับปรุงดิน เมื่อเกิดการชะล้างจึงมักเกิดการปนเปื้อนสารพิษในน้ำได้ อาจเป็นทั้งทางด้านสารเคมี ฟอสเฟต และชีววิทยาก็ได้หรือการนำดินไปใช้เพื่อเป็นชุมชนหรือเมืองอุตสาหกรรมหรือที่พักผ่อนหย่อนใจ จะมีผลต่อมลพิษได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมเสมอ จึงจำเป็นต้องควบคุมให้ถูกต้องโดยมิให้เกิดมลพิษของน้ำขึ้นอย่างเด็ดขาด แต่ถ้าไม่สามารถป้องกันได้ก็ควรให้เกิดได้น้อยที่สุด

การวางแผนการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำ

การกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ หมายถึง การจำแนกชั้นความสำคัญของพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำ เพื่อกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินของแต่ละพื้นที่ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งของการใช้ประโยชน์ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรลุ่มน้ำ การทำเหมืองแร่ การใช้ที่ดินทำกินของราษฎร จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดพื้นที่ให้ชัดเจนว่า พื้นที่ใดเหมาะสมสำหรับกิจกรรมใดมากที่สุดและพื้นที่ใดสามารถทำกิจกรรมใดได้บ้าง เป็นการช่วยให้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและเกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่ายมากที่สุด

ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ หมายถึง การแบ่งเขตพื้นที่ลุ่มน้ำตามลักษณะกายภาพและศักยภาพทางอุทกวิทยาและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพในลุ่มน้ำนั้นๆ แบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่ควรสงวนไว้เป็นพื้นที่ดินน้ำลำธาร โดยเฉพาะเนื่องจากอาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินได้ง่ายและรุนแรง โดยมีการแบ่งออกเป็น 2 ระดับชั้นย่อย คือ

- พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1A ได้แก่ พื้นที่ดินน้ำลำธารที่ยังมีสภาพป่าสมบูรณ์
- พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1B ได้แก่ พื้นที่ที่สภาพป่าส่วนใหญ่ได้ถูกทำลาย คัดแปลง หรือ

เปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาหรือการใช้ที่ดินรูปแบบอื่น

2. พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 2 เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเป็นดินน้ำลำธารในระดับรองจากลุ่มน้ำชั้นที่ 1 สามารถนำพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นนี้ไปใช้เพื่อประโยชน์ที่สำคัญอย่างอื่นได้ เช่น การทำเหมืองแร่ เป็นต้น

3. พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 3 เป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งการทำไม้ เหมืองแร่ และการปลูกพืชกรรมประเภทไม้ยืนต้น

4. พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 4 โดยสภาพป่าของลุ่มน้ำชั้นนี้ได้ถูกบุกรุกแผ้วถางเป็นที่ใช้ประโยชน์เพื่อกิจการพืชไร่เป็นส่วนใหญ่

5. พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 5 พื้นที่นี้โดยทั่วไปเป็นที่ราบหรือที่ลุ่มหรือเนินลาดเอียงเล็กน้อย และส่วนใหญ่ป่าไม้ได้ถูกแผ้วถางเพื่อประโยชน์ด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาและกิจการอื่นไปแล้ว

มาตรการการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำ สรุปได้ดังนี้

1. พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้นที่ 1A มติคณะรัฐมนตรีกำหนดห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ป่าไม้เป็นรูปแบบอื่นอย่างเด็ดขาดทุกกรณี ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร
2. พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้นที่ 1B มติคณะรัฐมนตรีกำหนดให้ในกรณีที่ต้องมีการก่อสร้างถนนผ่าน หรือการทำเหมืองแร่ หน่วยงานรับผิดชอบจะต้องควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน และกรณีส่วนราชการใดมีความจำเป็นที่ต้องใช้ที่ดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเพื่อพิจารณาต่อไป
3. พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้นที่ 2 มติคณะรัฐมนตรีกำหนดให้ใช้พื้นที่ในกิจกรรมป่าไม้เหมืองแร่ แต่ต้องควบคุมวิธีการปฏิบัติในการใช้ที่ดินอย่างเข้มงวดกวดขัน และการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมทางด้านเกษตรกรรม ควรหลีกเลี่ยงอย่างเด็ดขาด
4. พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้นที่ 3 มติคณะรัฐมนตรีกำหนดให้ใช้พื้นที่ในกิจกรรมป่าไม้เหมืองแร่ กสิกรรม หรือกิจการอื่นๆ แต่ต้องมีการควบคุมวิธีการปฏิบัติอย่างเข้มงวดให้เป็นไปตามหลักอนุรักษ์ดินและน้ำ
5. พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้นที่ 4 มติคณะรัฐมนตรีกำหนดให้ใช้พื้นที่ทุกกิจกรรม แต่หากใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรม ต้องเป็นบริเวณที่มีความลาดชันไม่เกิน 28 เปอร์เซ็นต์ และต้องมีการวางแผนใช้ที่ดินตามมาตรการการอนุรักษ์ดินและน้ำ
6. พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้นที่ 5 มติคณะรัฐมนตรีกำหนดให้ใช้พื้นที่ได้ทุกกิจกรรม

บทบาทหน้าที่ของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ

มีหน้าที่และรับผิดชอบการปฏิบัติงานในพื้นที่ลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาละวิน ลุ่มน้ำสาขาแม่สะมาด และลุ่มน้ำสาขาแม่สุรินทร์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ครอบคลุมพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ปายฝั่งซ้าย ตอนล่าง ท้องที่ตำบลห้วยโป่ง ตำบลห้วยปูลิงและตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และป่าสงวนแห่งชาติแม่สุริน ท้องที่ตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนขวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีเนื้อที่จำนวน 596 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 372,500 ไร่ (หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด , 2549)

มีบทบาทและหน้าที่ปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติงานและงบประมาณประจำปีที่ได้รับมอบหมายจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ให้ปฏิบัติ ดังนี้คือ (สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ, ม.ป.ป)

1. สํารวจข้อมูลพื้นฐานในแต่ละลุ่มน้ำย่อย ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่ลุ่มน้ำ โดยชุมชนมีส่วนร่วม

- 1.1 ลักษณะภูมิประเทศ ดิน น้ำ และป่าไม้
- 1.2 ประชากร หมู่บ้าน ความเป็นมา
- 1.3 สภาพทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพและรายได้
- 1.4 สภาพทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น
- 1.5 กฎระเบียบของชุมชน
- 1.6 ปัญหาที่เกิดขึ้นปัจจุบัน ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

2. การมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1 ผนวกรงค์ ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.2 จัดฝึกอบรม ประชุมสัมมนา และคูงานแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กร ประชาชน และเยาวชน ในพื้นที่เป้าหมายเพื่อให้เกิดความร่วมมือความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำ

2.3 ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งองค์การชุมชนและองค์กรเครือข่าย เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และฟื้นฟูพื้นที่ดินน้ำ

2.3 จัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำ ประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมในลุ่มน้ำ เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำ

3. อนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร

3.1 จัดทำแผนปฏิบัติร่วมกับชุมชน และขยายผลต่อเนื่องไปยังเครือข่าย

3.2 กำหนดและหมายแนวเขต จำแนกใช้ประโยชน์ที่ดินและจัดระเบียบชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม

3.3 อนุรักษ์ ป้องกันพื้นที่ป่าสมบูรณ์ และป้องกันไฟป่า โดยชุมชนมีส่วนร่วม

- 1) สนับสนุนและส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัคร พร้อมอุปกรณ์และเครื่องมือ
- 2) ทำแนวกันชนและแนวป้องกันไฟป่า พื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าไม้ร่วมกับชุมชน
- 3) จัดหน่วยเคลื่อนที่สนับสนุน

3.4 การฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำที่เสื่อมโทรม (ดิน น้ำ และป่าไม้) โดยชุมชนมีส่วนร่วม

1) ปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำ โดยการทดแทนตามธรรมชาติเป็นพันธุ์ไม้ท้องถิ่น ตามความต้องการของชุมชน

2) สร้างฝายต้นน้ำลำธาร เพื่อชะลอความเร็วของน้ำ ดักตะกอน และเพิ่มความชุ่มชื้น

3) ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้หญ้าแฝก เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

4) ส่งเสริมและสนับสนุนกล้าไม้ ตามความต้องการของชุมชน

5) ปรับปรุงพื้นที่ที่ถูกระพังทลาย

6) จัดทำระบบป่าเปียก เหมือนแฉ่ว โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อกระจายพื้นที่รับน้ำ สร้างความชุ่มชื้นให้พื้นที่ป่า

3.5 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานชุมชน

1) ปรับปรุงถนนป่าไม้

2) สร้างฝายต้นน้ำลำธาร

3) จัดทำระบบประปาภูเขาให้ชุมชน

4) จัดทำแหล่งน้ำและดึงน้ำชุมชน

5) ให้ความรู้และจัดระบบเตือนภัยชุมชน

3.6 ส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วม

1) ประเมินศักยภาพของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว

2) กำหนดมาตรการในการกำกับดูแลกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3) จัดให้มีการบริการข้อมูลข่าวสาร และการสื่อความหมายธรรมชาติ

4) สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริการทุกขั้นตอน

3.7 ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนจัดการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน (Food Bank) ในพื้นที่ป่าชุมชนและใช้ประโยชน์จากป่าโดยเฉพาะของป่า โดยให้ราษฎรขออนุญาตเก็บหาของป่า โดยถูกต้องตามระเบียบและกฎหมายที่มีอยู่

3.8 ส่งเสริมชุมชน จัดตั้งกฎ กติกาในการอนุรักษ์ ป้องกัน และใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุมชนบนพื้นฐานของระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

4. พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล

4.1 สำรวจความต้องการของชุมชน โดยการจัดเวทีเชิงปฏิบัติการ (Village Workshop) เพื่อพัฒนาอาชีพที่เหมาะสม

- 4.2 วางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกับชุมชน
- 4.3 จัดทำแปลงสาธิตระบบวนเกษตร-เกษตรยั่งยืน (On station)
- 4.4 ส่งเสริมและสาธิตระบบวนเกษตร-เกษตรยั่งยืนในพื้นที่ทำกิน(On farm)
- 4.5 สนับสนุนการทำปุ๋ยหมัก การใช้สารชีวภาพทดแทนเกษตรเคมีด้วยเกษตรอินทรีย์
- 4.6 สนับสนุนกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน จัดตั้งกลุ่มรองรับกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพในรูปแบบเงินทุนหมุนเวียนของหมู่บ้าน
- 4.7 ส่งเสริมอาชีพนอกภาคเกษตร โดยให้การฝึกอบรม ถ่ายทอดเทคโนโลยีตามความเหมาะสมของทรัพยากรในพื้นที่ และความสามารถของชุมชน

5. ติดตามประเมินผล วิเคราะห์ พัฒนาและขยายผลการดำเนินงาน

- 5.1 จัดตั้งระบบข้อมูลสารสนเทศ เพื่อการจัดการลุ่มน้ำและพัฒนาเครือข่ายข้อมูลข่าวสารให้บริการและถ่ายทอดสู่ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง
- 5.2 ศึกษาวิเคราะห์วิจัย ติดตามประเมินผลของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากการดำเนินงานโครงการทุกด้าน (รูปแบบ เทคนิค วิธีปฏิบัติทางวิชาการและตัวชี้วัด) ทั้งบทเรียนและความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขร่วมกับชุมชนในพื้นที่
- 5.3 ขยายผลความก้าวหน้าและผลงานด้านปริมาณและคุณภาพ โดยถ่ายทอดเทคโนโลยีและให้บริการทางวิชาการ แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนเครือข่ายที่โครงการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ

2.2 แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นที่สนใจอย่างกว้างขวาง โดยเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นปรับปรุงคุณภาพของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น โดยให้การพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมอย่างกลมกลืน Rees, W.E (1989) กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนมีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการคือ

1. การพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งบรรลุวัตถุประสงค์เชิงนิเวศวิทยา สังคม และเศรษฐกิจไปพร้อมกัน
2. การพัฒนาอย่างยั่งยืนอาจกำหนดขีดจำกัดทางนิเวศวิทยา เพื่อจำกัดการบริโภคทางวัตถุ ในขณะที่เดียวกันก็ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพของชุมชนและบุคคล

3. จำเป็นต้องอาศัยการแทรกแซงของราชการ แต่ก็ต้องอาศัยความเป็นผู้นำและความร่วมมือของภาคเอกชนด้วย
4. จำเป็นต้องมีการประสานงานและบูรณาการ เป็นนโยบายในทุกส่วนและระหว่างหน่วยงานทางกฎหมายทั้งหลาย
5. การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยกระบวนการศึกษา การวางแผนและการเมืองที่เปิดกว้างให้ทุกคนรับรู้และมีความเสมอภาค

เมื่อปี พ.ศ. 2533 การประชุม Globe ' 90 Conference ที่เมืองแวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา ผลของการประชุมได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า “เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็ปกป้องและสงวนรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นต่อไป การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงมีความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพ พร้อมกับรักษาลักษณะทางวัฒนธรรมและขบวนการทางระบบนิเวศวิทยาได้” (ศรีพร สมบูรณ์ธรรม, 2536)

ที่ประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development) หรือการประชุม Earth Summit เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 ที่กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล (อ้างในนิรุจิน ไล่พันธ์, 2544) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ว่า “การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด จะเป็นกลุ่มใหญ่ หรือกลุ่มเล็ก ทั้งในเมืองและชนบท”

สำหรับประเทศไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ้างในบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่รวมทั้งการจัดบริการอื่นๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดย

1. ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
2. ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
3. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

4. ต้องชี้ นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว นั้นๆ

ภราเดช พัทม์วิเชียร (2539) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน ต้องมีการบูรณาการใน 3 องค์ประกอบหลัก คือ แหล่งท่องเที่ยว การบริการทางการท่องเที่ยวและการตลาด แต่ละองค์ประกอบจะต้องมีแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สอดคล้องกัน เชื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้นักท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การท่องเที่ยวพัฒนาไปอย่างยั่งยืน กล่าวคือ ในการท่องเที่ยวนั้นจะต้องพยายามให้เกิด “ความรู้และรับผิดชอบ” วิธีการที่จะก่อให้เกิดทั้งความรู้และความรับผิดชอบจะต้องดำเนินการผ่านระบบการศึกษา ผ่านเยาวชน

สมชาย สนั่นเมือง (2541) กล่าวว่า ปัจจัยหลักสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนจะต้องมีกระบวนการและองค์ประกอบหลักที่สำคัญประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยว การบริการทางการท่องเที่ยว และการตลาด

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่สามารถรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความคงคูลในอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้ผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสมน้ำสมเนื้ออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยอย่างสิ้นเชิง และมีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างดีเยี่ยม” ซึ่งการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีลักษณะสำคัญอยู่ 6 ประการ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรม
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนยาว

6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (ทศวรรษ นาคเขียว, 2545) เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของคนในปัจจุบันให้ยืนยาวไป จนถึงคนรุ่นลูกหลานที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้ ต้องไม่เป็นการไปเพิ่มภาระหรือสร้างเงื่อนงำที่ยากลำบากให้แก่คนในยุคต่อไป การพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน ควรมีความยั่งยืนอย่างน้อย 3 ประการ

1. ความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Sustainability)

1.1 การเติบโตต้องอยู่ในอัตราที่บริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากโตเร็วไป อาจทำให้สิ่งรองรับนักท่องเที่ยวด้านต่างๆ ไม่พร้อม ไม่เพียงพอ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน คุณภาพของแรงงาน และการให้บริการอาจมีผลทำให้นักท่องเที่ยวหงุดหงิด ไม่พอใจ ขาดความนิยม ไม่เดินทางมาท่องเที่ยว ทำให้เศรษฐกิจดำในระยะยาว

1.2 การเติบโตของการท่องเที่ยว อาจทำให้คนหันมาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวหมด เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาคอื่นๆ เช่น ภาคการเกษตร การกสิกรรม การอุตสาหกรรม

1.3 การเติบโตที่พึ่งอาศัยวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน และผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ เป็นผลทำให้เงินตราต่างประเทศรั่วไหลออกไปนอกประเทศ

2. ความยั่งยืนทางด้านสังคม (Social Sustainability)

2.1 การหลั่งไหลของนักท่องเที่ยวต่างประเทศมากเกินไปและรวดเร็วเกินไป มีผลกระทบต่อชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ในท้องถิ่น

2.2 การใช้จ่ายเงินอย่างง่ายดายของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีกำลังซื้อสูงกว่าคนในท้องถิ่น การใช้ชีวิตที่หรูหรา หรืออย่างอิสระเสรี ซึ่งทะลักเข้าสู่ชุมชนหนึ่งๆ อาจกลายเป็นแม่เหล็กดึงดูดใจให้คนหนุ่มสาว ในท้องถิ่นหลงใหลมัวเมาต่อเงินทองหรือความสำราญที่หาได้ง่ายๆ ทำให้เกิดปัญหาสังคมติดตามมามากมาย

2.3 อาชีพขายตั๋วทั้งชายหญิง การขายยาเสพติด การละทิ้งคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอาจนำไปสู่ความล่มสลายทางโครงสร้างวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อนักท่องเที่ยวว่าเป็นตัวการทำให้สังคมเสื่อม ซึ่งบางครั้งอาจจะสะท้อนยุคออกมาในรูปของการกระทำที่รุนแรงต่อนักท่องเที่ยว

3. ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability)

3.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ขาดการควบคุม อาจกลายเป็นสิ่งที่ทำให้สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นคุณค่า หรือความเป็นตัวต้นกำเนิดของกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ เสียเอง เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่ล้นหลาม ความแออัดขัดแย้ง ความสกปรก รกรุงรัง และอื่นๆ

3.2 การเร่งรัดพัฒนาโดยใช้เทคนิคก่อสร้างที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดการพังทลายอย่างถาวรของหน้าดิน หาดทราย ชายทะเล การสูญเสียสภาพภูมิทัศน์ ฯลฯ

3.3 การก่อสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างในตำแหน่งที่ผิดพลาด อาจทำให้วงจรทางธรรมชาติเกิดความแปรปรวน

3.4 การเก็บเอาพันธุ์ไม้ไปจากพื้นที่ อาจทำลายระบบนิเวศวิทยาที่เปราะบางของพื้นที่บางแห่งไป

3.5 กิจกรรมของนักท่องเที่ยวจำนวนมากทำให้เกิดปริมาณของเสียอย่างมหาศาล เช่น ของเสีย น้ำเสีย อาหารเหลือ ขยะ ฯลฯ ทำให้เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมากมาย

สรุปแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจากความหมายและแนวคิดดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยมีการวางแผนเพื่อใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสม เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และเกิดรายได้เข้าสู่ชุมชนพร้อมกับรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ได้ สร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้คงอยู่หรือเสื่อมสภาพให้น้อยที่สุด เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับผลประโยชน์และมีการพัฒนาสืบต่อไป

2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Ecotourism ซึ่งเป็นคำที่ผสมกันระหว่างคำว่า Ecology ซึ่งแปลว่านิเวศวิทยา กับคำว่า Tourism ซึ่งแปลว่า การท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการใช้คำภาษาอังกฤษอื่นๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ได้แก่ Green Tourism , Nature Tourism, Bio Tourism เป็นต้น ส่วนในภาษาไทยมีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันไป เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ นิเวศสัญจร เป็นต้น สำนักราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดคำศัพท์ของคำว่า Ecotourism หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ที่มุ่งให้เกิดจิตสำนึก ความตระหนักและมีส่วนร่วมในการดูแลระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มีผู้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ Ecotourism ไว้มากมาย เช่น

Hector Ceballos – Lascurain (1988) เป็นบุคคลแรกที่ทำให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลิน ไปกลับทัศนียภาพ พืชพรรณและสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น

Elizabeth Boo (1991) ผู้คลุกคลีกับงานวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในละตินอเมริกาและหมู่เกาะแคริบเบียน ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีรายได้สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ การสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่น และการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

The Ecotourism Society (1991) ได้กำหนดความหมายไว้ว่า การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ถึงวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ธรรมชาติด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น

The commonwealth Department of Tourism ประเทศออสเตรเลีย (อ้างถึงในสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 2540) ได้ให้คำนิยามการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ว่า การท่องเที่ยวธรรมชาติที่ครอบคลุมสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และมีการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่าธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่ารักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้น หมายถึง การปันผลประโยชน์ต่าง ๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ ททท. (ม.ป.ป : 11) ให้คำจำกัดความไว้ว่า การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ

ยุวดี นิรัตน์ตระกูล (2538) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนธรรมชาติอย่างมีธรรมาภิบาล และให้มีความมั่นคง ยั่งยืน และในท้ายที่สุดจะต้องคืนทุนต่อสังคม ในที่นี้หมายถึงการให้ท้องถิ่นได้มีโอกาสตั้งแต่เริ่มรับรู้ คัดสินใจ มีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์เหล่านี้ถือเป็นกระบวนการที่สมบูรณ์ พิจารณาทั้งในเรื่องทุนธรรมชาติและทุนทางสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อทุนทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ได้

ธนากร ศิริกานนท์ (2541) ได้ให้ความหมายไว้ คือ เป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่แฝงด้วยกระบวนการเรียนรู้ หรือสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว โดยที่นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข เพื่อหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบที่อาจเกิดจากการท่องเที่ยว และเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) สรุปว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อบูรณาการให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยมีการให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องและให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นและสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สุรเชษฐ์ เชนฐมาส และครรรณี เอมพันธุ์ (2539) สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงแนวคิดพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยสรุปเป็นสาระสำคัญดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (Nature-based) รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โบราณคดี ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identical or Unique) และทรงคุณค่าในพื้นที่นั้น

2. เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อ (Responsibly Travel) และมีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable Management) ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมค่อนข้างต่ำ (no or low impact) และช่วยส่งเสริมการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวให้ยั่งยืนตลอดไป

3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning) และการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มความรู้ (Knowledge) ความประทับใจ (Appreciation) และประสบการณ์ (Experience) ที่มีคุณค่าซึ่งจะสร้างความตระหนักและจิตสำนึกที่ถูกต้องทางด้านการอนุรักษ์ทั้งค่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง

4. เป็นการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การกระจายรายได้ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participation) ในภาคบริการต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local Benefit)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นแนวคิดที่มุ่งประสานหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพื่อให้บรรลุสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป โดยหลักสำคัญซึ่ง (Gunn, 1994) ได้นำมาเป็นแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) นั่นคือ

1. การสร้างความเข้าใจอันดีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และความต้องการทางเศรษฐกิจ
2. การสร้างความสมดุลระหว่างผลผลิตทางสิ่งแวดล้อมและเงื่อนไขทางด้านอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว
3. การปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต้องมีการจัดการที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งหลักความเหมาะสมทางด้านพื้นฐานของสภาพแวดล้อม
4. การสร้างความเข้าใจและการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่น รัฐบาล องค์กรเอกชน และภาคอุตสาหกรรม
5. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มีความหลากหลาย โดยคำนึงถึงความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในแต่ละลักษณะ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีทางเลือกได้มากขึ้น
6. การพัฒนาผลผลิตทางการท่องเที่ยวในทุกๆ ด้าน และปรับปรุงคุณภาพให้สูงขึ้น
7. การส่งเสริมและยอมรับข้อกำหนด และแนวทางของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว

วันที่..... 29 ส.ค. 2551 .....

เลขทะเบียน..... 011035 ..... ๑, ๒

๑๗๐

333.91

๗ ๒3๗๖

๘.๖๕๖๖๖

ซึ่ง แมนค้ำเรย์, นามแฝง (2538) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นให้รบกวนธรรมชาติให้น้อยที่สุด เน้นการศึกษาให้รู้และเข้าใจความเป็นมาและเป็นไปของธรรมชาติ เน้นกระจายรายได้จากนักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน เน้นการรักษาธรรมชาติโดยจิตสำนึกของชาวชุมชนโดยรวม

นอกจากนี้ Buckley (1993) ยังกล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นเป็นส่วนย่อยของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งควรจะพิจารณาสิ่งแวดล้อมเข้าไปในทุกๆ เรื่อง หรือทุกๆ ขั้นตอนของธุรกิจการท่องเที่ยวทั้งหมด คือ ทั้งด้านการตลาด ผลผลิต การจัดการ เงิน และคน กล่าวคือในด้านการตลาดนั้นต้องคำนึงถึงเรื่องของสิ่งแวดล้อม โดยการโฆษณาประชาสัมพันธ์ต้องเป็นการโฆษณาสีเขียวที่เน้นให้เกิดภาพพจน์ของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และการศึกษาทางด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นต้น ทางด้านผลผลิต ต้องเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดการมาท่องเที่ยว สำหรับการจัดการควรให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด ส่วนเงินที่ได้จากการท่องเที่ยวควรมีการนำมาทำนุบำรุงรักษาสภาพแวดล้อมด้วย และสุดท้ายคนต้องได้รับความรู้ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมไม่ว่านักท่องเที่ยวและคนท้องถิ่น

ลักษณะสำคัญและมาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้กำหนดลักษณะสำคัญและมาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้

ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมด้านชีวภาพ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุดเพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุดเพื่อส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น

โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในอันที่จะทะนุถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและมีผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผน คัดสรรใจ และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอันจะนำไปสู่การกระจายรายได้

6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ทุกๆ ด้านทั้งด้านจำนวนนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยว ชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรอบ

7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

8. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจต้องการเข้ามาท่องเที่ยวหรือกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้กิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

มาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบจัดการที่ดีใน 4 ด้าน
  - 1.1 ด้านการให้ข้อมูลล่วงหน้าเพื่อทำความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว
  - 1.2 ด้านการจัดรายการนำเที่ยวที่เน้นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว
  - 1.3 ด้านข้อกำหนดการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว
  - 1.4 ด้านการตลาดท่องเที่ยวที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยว
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลต่อการวางแผนและการจัดการ
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีโครงการร่วมกับคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อคืนกำไรกลับแหล่งท่องเที่ยว
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบการให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบสร้างคุณภาพ โดยจัดอบรมด้านความรู้ และทักษะแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบการรักษาความปลอดภัย ทั้งนี้เนื่องจากมีความเสี่ยงสูง
6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบการให้บริการที่มีคุณภาพ โดยใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมในการลดมลพิษ และใช้อย่างคุ้มค่า
7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีการร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อสร้างงานและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งคณะวนศาสตร์ (2538) ได้นิยามว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่ควรพิจารณาอยู่ 3 ประการ ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชนและกระจายรายได้ ไม่ว่าจะมีการวางแผนและจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ใดก็ตาม องค์ประกอบทั้ง 3 ประการดังกล่าว จะต้องได้รับการพิจารณาเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ สารสำคัญขององค์ประกอบดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หากธรรมชาติและระบบนิเวศได้รับผลกระทบกระเทือนจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตาม โอกาสที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเหล่านั้นจะเสื่อมโทรมลงหรือถูกทำลายด้วยคุณค่าไปก็มีอยู่สูง ดังนั้น การให้ความรู้ความเข้าใจและ/หรือ การสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว หรือผู้มาเยือนเกี่ยวกับความจำเป็น ในการปกป้องรักษาสภาพแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยว เพื่อให้คงอยู่สนองความต้องการของคนทั่วไปจึงเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำ นอกจากนี้การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ยังรวมไปถึงบุคคลกลุ่มอื่นๆ เช่น ราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย

วิธีการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์มีหลายรูปแบบ สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น มักจะเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ เช่น การจัดให้มีศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษาเรียนรู้ จัดให้มีนิทรรศการ / แผ่นป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่างๆ จัดให้มีเส้นทางเดินเท้าหรือทางเดินป่าที่ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติหลากหลายแก่ผู้มาเยือน รวมไปถึงการฝึกอบรมมััคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยว ให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว องค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบแรก โดยตรง กล่าวคือ นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่างๆ และสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ ตลอดจนแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและทำหาย และมักจะไม่สนใจความสะดวกสบาย เช่น การเดินทางท่องเที่ยวแบบชายหาด พักตามรีสอร์ต หรือโรงแรมหรู ๆ กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงต้องการการบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมมากกว่า ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงต้องพิจารณาถึงการจัดให้มีสื่อความหมายธรรมชาติ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ ทั้งในระดับกว้าง และระดับลึกซึ้ง ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวและได้รับความพึงพอใจกลับไป

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น สภาพทางเศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในและรอบๆ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติอย่าง เช่น อุทยานแห่งชาติ ควรได้รับการพิจารณาให้เป็นวัตถุประสงค์หรือองค์ประกอบที่สำคัญ ของการส่งเสริมและจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาวมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในรูปแบบต่างๆ จะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม รูปแบบของมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การลงทุนเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกขนาดเล็กที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่ำ การเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าที่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาขายแก่นักท่องเที่ยว และการจ้างงานใน ส่วนบริการอื่นๆ เป็นต้น

จากการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกิจการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าจะช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น ในระยะยาว จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่อนุรักษ์ประเภทต่างๆ และลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลง ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการช่วยส่งเสริมเรื่องการอนุรักษ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศอีกด้วย

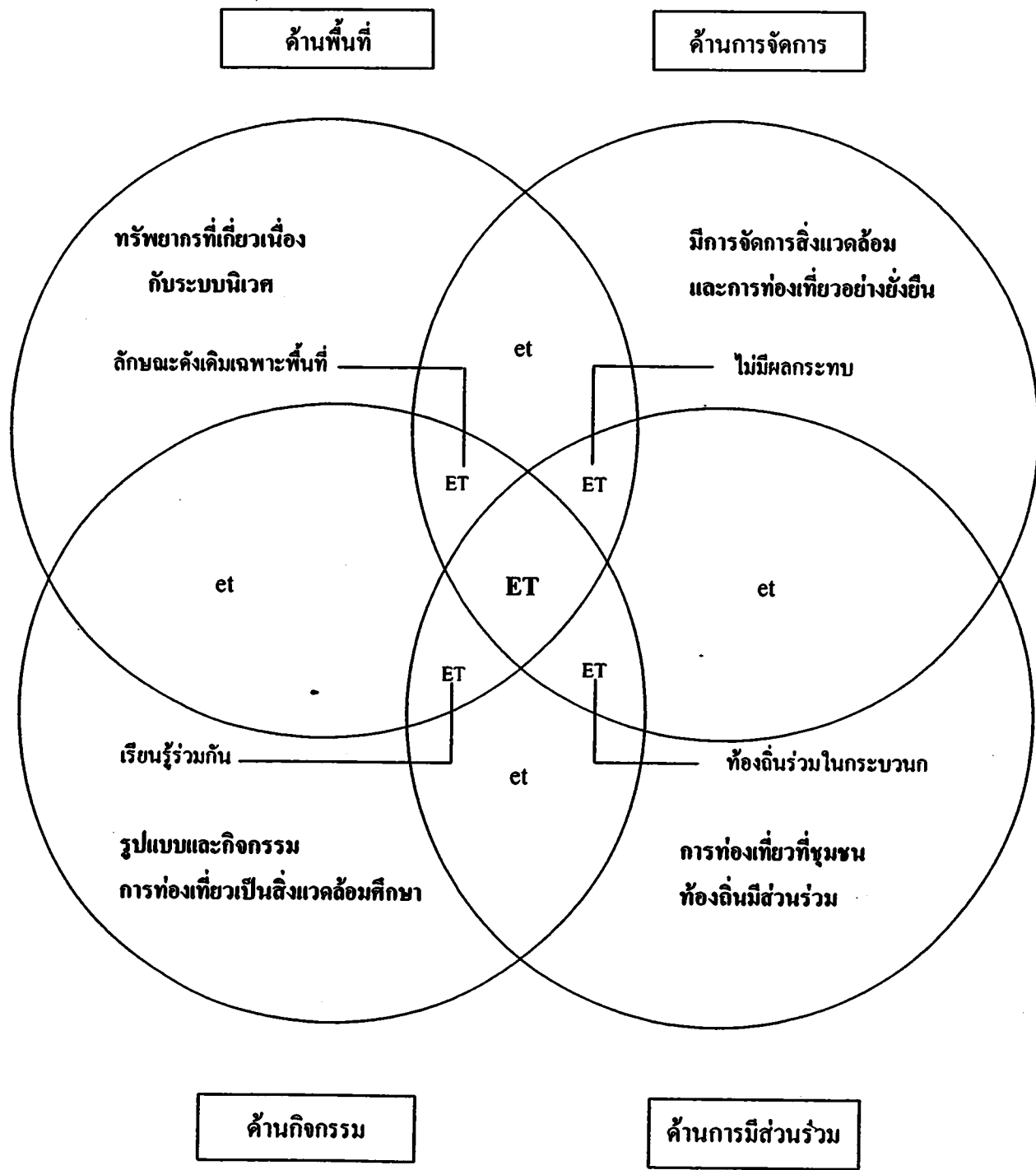
นอกจากนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้เสนอขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ครอบคลุมองค์ประกอบหลัก (Key Elements) ด้าน (มิติ) ดังนี้ (แสดงในแผนภาพที่ 1)

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับธรรมชาติเป็นหลัก ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Ecosystem) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้น องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsibly Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (No or Low Impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainably Management Tourism)

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องใช้อำนาจต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmentally Education Tourism)

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participation) ที่มีส่วนร่วม เกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local Benefit) โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass Root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

หมายเหตุ ET, ET, et แสดงความเข้มข้นของการท่องเที่ยวแบบ Ecotourism

แผนภาพที่ 1 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มา : ร่างรายงานครั้งสุดท้าย การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ

ข้อกำหนดที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ขององค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ของลักษณะดังกล่าวแล้ว จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไป ความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจเป็นการจัดการที่ส่งเสริมหรือทำให้การท่องเที่ยวนั้นเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ ไป

หลักสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

วรรณ วลัยวานิช (2539) ได้กำหนดหลักสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

1. การกำหนดเขตของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว (Zoning of the various activities) โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย เช่น ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographical Information System - GIS)
2. การควบคุมนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบนิเวศที่มีความเปราะบางทางธรรมชาติ (Fragile Ecosystem) โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่
3. การจัดเตรียมข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับนักท่องเที่ยว ทั้งในแง่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและประสบการณ์การท่องเที่ยว เช่น การเล่าประวัติย่อๆ ของชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวก่อนหรือระหว่างการเดินทางไปถึง ตลอดจนลักษณะที่สำคัญๆ ของพื้นที่นั้นๆ หรือ อาจจัดตั้งศูนย์ให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญๆ ซึ่งอาจมีทั้งภาพนิ่ง วิดีทัศน์ หรือ แผ่นพับ เพื่อให้ภาพรวมหรือข้อมูลพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวกำลังจะไปเยือน
3. ส่งเสริมและพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงเพิ่มขึ้น เพื่อช่วยลดความแออัดให้กับพื้นที่ท่องเที่ยวหลัก
4. การนำกฎหมายมาบังคับใช้อย่างจริงจังสำหรับผู้กระทำการฝ่าฝืน เช่น การตัดต้นไม้ ทำลายป่า การลักลอบเก็บหรือมีปะการังและพันธุ์สัตว์น้ำที่หายากไว้ในครอบครอง การล่าสัตว์ในเขตหวงห้าม
5. การควบคุมสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวให้มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม รวมทั้งการควบคุมระบบการกำจัดขยะปฏิกูลและน้ำเสียจากสิ่งก่อสร้างต่างๆ

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถจำแนกได้หลากหลายกิจกรรม ซึ่ง ครรชณี เอ็มพันธุ์ และสุรเชษฐ์ เศรษฐมาต (2539) ได้เสนอไว้ในนิยามของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด อาศัยธรรมชาติเป็นทรัพยากรพื้นฐานในการรองรับกิจกรรม โดยจะต้องมีเรื่องของการเรียนรู้ และได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น

1. กิจกรรมการเดินป่า (Hiking/Trekking)
2. กิจกรรมศึกษาธรรมชาติ (Nature Education)
3. กิจกรรมถ่ายรูปธรรมชาติ บันทึกเทปวีดีโอ เทปเสียงธรรมชาติ (Nature Photography, Video Taping and Sound of Nature Audio Taping)

Video Taping and Sound of Nature Audio Taping)

4. กิจกรรมส่อง / ดูนก (Bird Watching)
5. กิจกรรมศึกษาที่เขวถ้ำ (Cave Exploring/Visiting)
6. กิจกรรมศึกษาท้องฟ้าและดาราศาสตร์ (Sky Interpretation)
7. กิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ (Boat Sightseeing)
8. กิจกรรมพายเรือแคนู(Canoeing) / เรือคะยัค (Kayak) / เรือใบ (Rowoating) / เรือใบ

(Sailboation)

9. กิจกรรมดำน้ำชมปะการังน้ำตื้น (Snorkel or Skin Diving)
10. กิจกรรมดำน้ำลึก (Scuba Diving)

สำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวที่อาศัยธรรมชาติเป็นส่วนสำคัญ ในการประกอบกิจกรรม แต่มีได้เน้นถึงประสบการณ์หรือการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติมากนัก จัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการได้ใกล้ชิดชื่นชมธรรมชาติ (Appreciative Recreational Activities) และกิจกรรมท่องเที่ยวที่เน้นการผจญภัยตื่นเต้นท้าทายกับธรรมชาติ (Adventurous Recreational Activities) เช่น

1. กิจกรรมชมทิวทัศน์ธรรมชาติในบรรยากาศที่สงบ (Relaxing)
2. กิจกรรมขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ (Terrain/Mountain Biking)
3. กิจกรรมปีน/ไต่เขา (Rock/Mountain Climbing)
4. กิจกรรมพักแรมด้วยเต็นท์ (Tent Camping)
5. กิจกรรมเครื่องร่อนขนาดเล็ก (Hang Glider)
6. กิจกรรมล่องแพยาง/แพไม้ไผ่ (White Water Rafting)
7. กิจกรรมพักผ่อนรับประทานอาหาร (Picnicking)
8. กิจกรรมเที่ยวน้ำตก (Waterfall Visits/ Exploring)
9. กิจกรรมวินด์เซิร์ฟ (Windsurfing)

รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

Queensland Ecotourism Policy ได้กล่าวถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ 3 รูปแบบ (ERM Mitchell McCotter, 1995) คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบผจญภัยส่วนตัว หรือ Frontier Ecotourism การท่องเที่ยวลักษณะนี้ เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวส่วนตัวหรือกลุ่มเล็กๆ คือ ไม่เกิน 10 คน และยานพาหนะแบบไม่มีเครื่องยนต์ (เช่น การเดินทางหรือล่องเรือ) ในการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติที่ห่างไกลและมีคนไปน้อย โดยทั่วไปนักท่องเที่ยวพวกนี้จะพึ่งพาตนเองสูงมาก มีการพึ่งบริการหรือสิ่งอำนวยความสะดวกน้อย ชอบสิ่งท้าทายและอาศัยความรู้ความชำนาญในการเอาตัวรอด ตัวอย่างเช่น การเดินป่าเขา การล่องแพ และการล่องเรือ (kayaking)

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นกลุ่มเล็ก หรือ Small Group Ecotour เป็นรูปแบบที่เป็นส่วนตัวหรือเป็นกลุ่มเล็ก (คือประมาณ 15 คน หรือน้อยกว่า) แต่มักจะใช้ยานพาหนะที่มีเครื่องยนต์ (เช่น รถขับเคลื่อน 4 ล้อ หรือ เรือยนต์ขนาดเล็ก) ในการท่องเที่ยวในทางที่คนส่วนใหญ่ไม่ไปรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบนี้ นักท่องเที่ยวชอบการทำท่ายและการพึ่งพาตัวเองสูงอยู่พอสมควร แต่ก็เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ที่มีหลายอายุแตกต่างกัน ซึ่งไม่ค่อยจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถพิเศษในการเอาตัวรอดสูงเหมือนแบบแรก ตัวอย่างนักท่องเที่ยวแบบกลุ่มเล็กนี้ เช่น การขี่จักรยาน (เช่น ทัวร์ขี่จักรยานเที่ยวเขาระหว่างเชียงใหม่-เชียงดาว) ทัวร์ป่า (เช่น ทัวร์เดินป่าและ ทัวร์ล่องแพระหว่างเชียงใหม่และหมู่บ้านลาฮู (Lahu) และทัวร์ขับเคลื่อน 4 ล้อ (เช่น ซาฟารีทัวร์จาก เชียงใหม่ถึงเชียงแสน)

3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบกลุ่มใหญ่ หรือ Popular Ecotourism รูปแบบนี้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับยานพาหนะที่บรรทุกนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่ท่องเที่ยวข้ามประเทศ ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของยานพาหนะ เช่น รถบัส เรือขนาดใหญ่กว่าผู้โดยสารได้มากแค่ไหน มีความต้องการในการพึ่งตนเองน้อย และไม่ค่อยชอบการทำท่าย แต่ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการมาก (เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว อาหาร และเครื่องดื่ม ห้องน้ำ) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบนี้รวมความหลากหลายของนักท่องเที่ยวทั้งอายุและสมรรถภาพร่างกาย

ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้รับความนิยมในประเทศไทย

ประเทศไทยมีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ได้เป็นอย่างมาก เนื่องจากยังมีธรรมชาติที่สวยงามมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ รวมทั้งสภาพภูมิอากาศที่อำนวยความสะดวกกิจกรรมกลางแจ้ง ไม่ว่าจะเป็นการเดินป่า (Trekking) หรือการท่องเที่ยว

เที่ยวไปตามแหล่งโบราณสถานที่มีกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ ทำให้นักท่องเที่ยวสนใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาก ซึ่งมีรูปแบบต่างๆ ดังนี้ (วรรณ วลัยวานิช, 2539)

1. ทัวร์เดินป่า (Trekking Tours) ทางเหนือของประเทศโดยเฉพาะเส้นทางเชียงใหม่ – แม่แตง เชียงใหม่ – แม่ฮ่องสอน
2. ทัวร์ขี่จักรยาน (Biking Tours) ในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ และอุทยานแห่งชาติ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง
3. ล่องแพ (Rafting) ในแม่น้ำกก เส้นทางเชียงใหม่-เชียงราย และการล่องแพในแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี
4. ทัวร์ดำน้ำ (Diving Tours) ในแถบภาคใต้ เช่น เกาะพีพี เกาะสิมิลัน
5. การนั่งเรือแคนู รอบอ่าวพังงา (Canoe Padding Tours)

2.4 แนวคิดในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเริ่มจากการที่แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีความงามควรค่าแก่การรักษาให้คงสภาพเดิมให้นานที่สุด ถ้าหากการพัฒนาเป็นไปอย่างไร้ทิศทางและขาดความรอบคอบก็จะก่อให้เกิดผลเสียต่อธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ยกที่จะทำการฟื้นฟูได้ ไม่ว่าจะเกิดจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปเกินความสามารถในการรองรับของพื้นที่หรือโดยมลพิษหรือโดยสาเหตุอื่นก็ตาม ฉะนั้นแนวคิดในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นความสำคัญในการควบคุมคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว การเอาใจใส่ดูแลจำนวนและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว จึงมีแนวคิดที่สำคัญอยู่ 2 แนวคิด คือ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2524)

แนวคิดที่ 1 จะทำการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างไรให้สามารถก่อประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจ โดยสามารถควบคุมผลกระทบทางลบที่อาจจะเกิดขึ้นแก่สังคมและสิ่งแวดล้อมไว้ให้ได้มากที่สุด

แนวคิดที่ 2 จะทำการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่รูปแบบของการท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างไร

ในการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงมีความสำคัญที่ต้องสังวรอยู่เสมอ คือ การจัดทำแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นไปอย่างมีระบบ โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในขณะเดียวกันก็มีแนวทางของการปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อมที่ถือเอาไว้และป้องกันปัญหาในเรื่องผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นได้

แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. การกำหนดเขตของกิจกรรมการท่องเที่ยวให้แน่ชัดว่า เขตใดควรเป็นแหล่งท่องเที่ยว เขตใดควรเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และเขตใดควรเป็นเขตอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร เป็นต้น
2. การควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว มาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว
3. การจัดเตรียมข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว ทั้งด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการปฏิบัติตัวในการเพิ่มคุณค่าให้กับประสบการณ์จากการท่องเที่ยว
4. การพัฒนาขยายสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงเพิ่มขึ้น เพื่อช่วยลดความแออัดให้กับพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวนิยมมาก
5. การนำกฎหมายมาบังคับใช้อย่างจริงจังกับผู้ที่ฝ่าฝืน เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การลักลอบเก็บปะการัง และพันธุ์สัตว์น้ำที่หายาก การล่าสัตว์ เป็นต้น
6. การควบคุมสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวให้มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม รวมทั้งการควบคุมระบบกำจัดขยะ และน้ำเสียจากสิ่งก่อสร้างเหล่านั้น

วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ และจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการของประเทศโดยรวม ในอันที่จะให้การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งระบบเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ให้คนเป็นจุดมุ่งหมายหลัก ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการมีนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

1. เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศวิทยา ให้เป็นแหล่งส่งเสริมสร้างจิตสำนึกและพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องในระบบให้มีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์
2. เพื่อให้มีรูปแบบวิธีการ กิจกรรม และมาตรการในการจัดการการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม
3. เพื่อให้มีการบริการที่เหมาะสมได้มาตรฐาน และมีการจัดการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม
4. เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการอย่างเป็นระบบ
5. เพื่อรองรับและกระตุ้นการขยายตัวของนักท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตามการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ประสบความสำเร็จ มิใช่สิ่งที่กระทำโดยง่ายเพียงว่ามีสถานที่แล้วจะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวแล้วสามารถทำได้ทันที ยังต้องมีสิ่งอื่นนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอยู่หลายประการคั้งที่ ชยากรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2530) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจำเป็นจะต้องมีปัจจัยเบื้องต้น 3 ประการคือ

1. แรงกระตุ้นหรือแรงจูงใจการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจะไม่เกิดขึ้น หากปราศจากความปรารถนาที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวขึ้นๆ ซึ่งความปรารถนานี้อาจเกิดแรงกระตุ้นแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆ อย่างผสมผสานกัน

2. ความพร้อมในการพัฒนา ความต้องการที่จะพัฒนาแต่เพียงประการเดียว อาจไม่เพียงพอที่จะทำให้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสามารถดำเนินการไปได้ แหล่งท่องเที่ยวใดก็ตามเมื่อมีความต้องการที่จะพัฒนาแล้ว ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ คือ ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวขึ้นๆ ในด้านต่างๆ เช่น ศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยว กลยุทธ์ในการพัฒนา

3. ความต้องการของคนในท้องถิ่น สิ่งที่ดีอาจไม่ใช่สิ่งที่เหมาะสมและได้รับการยอมรับ ถ้าสิ่งนั้นขัดกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอาจกระทำไม่ได้เมื่อมีปัจจัยสองประการแรก คือ แรงกระตุ้นและความพร้อมในการพัฒนา แต่เมื่อทำการพัฒนาแล้ว อาจก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งตามมา หากการพัฒนานั้นมีรากฐานของความไม่ต้องการของคนกลุ่มใหญ่เกิดขึ้น ผลการพัฒนาจะสำเร็จและดำเนินการไปด้วยดีจำเป็นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยข้อนี้เป็นอย่างมาก ความต้องการหรือไม่ต้องการของคนท้องถิ่นต่อการพัฒนา การท่องเที่ยวมักมีสาเหตุจากปัจจัยความขัดแย้งหรือสอดคล้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมของคนในท้องถิ่น กลุ่มอิทธิพลที่จะได้หรือเสียประโยชน์จากผลการพัฒนา และความเสียหายต่อลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และจิตภาพ

ข้อพิจารณาสำหรับการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) เสนอข้อควรพิจารณาบางประการในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ ดังนี้

1. ควรพิจารณาถึงความต้องการของนักท่องเที่ยว ต่อแหล่งท่องเที่ยวขึ้นๆ ว่านักท่องเที่ยวมีความต้องการจะเห็นสิ่งใดจากแหล่งท่องเที่ยว หรือต้องการได้ประโยชน์อะไรจากแหล่งท่องเที่ยวขึ้นๆ ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาจัดหาหรือจัดสร้างกิจกรรมเสริมในการตอบสนองความต้องการของ

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวให้มากที่สุด อันจะเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวนี้ให้มากขึ้นตามไปด้วย

2. ควรพิจารณาถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวว่ามีสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่แล้วอะไรบ้าง มีความเพียงพอกับความต้องการหรือไม่ และต้องการเพิ่มปริมาณมากน้อยเพียงใด ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ พร้อมทั้งฝึกอบรมพนักงานในการให้บริการด้านต่างๆ อย่างเพียงพอด้วย

3. ควรพิจารณาถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวว่าจะถูกกระทบหรือทำลายจากการพัฒนาการท่องเที่ยวหรือไม่ ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาในการรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นไว้

4. ควรพิจารณาถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวว่าจะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงใดถึงจะเหมาะสม ซึ่งเป็นแนวทางพิจารณาในการกำหนดปริมาณและมาตรฐานของบริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว พร้อมทั้งกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสม และพิจารณามาตรการจำกัดนักท่องเที่ยวไว้ด้วย

5. พิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในแหล่งท่องเที่ยวว่าจะให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้อย่างไร ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ให้มีรายได้เพิ่มขึ้นและมีความเป็นอยู่ดีขึ้น

6. พิจารณาถึงความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวอื่นทั้งภายในและต่างประเทศที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันว่าเขาทำกันอย่างไรจึงประสบความสำเร็จ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบและเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ให้ดีกว่าเขา

ผลกระทบของการท่องเที่ยว

อุดม เชยกิจวงศ์ และคณะ (2548) ได้กล่าวถึง การท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อด้านต่างๆ ไว้ดังนี้

1. ผลกระทบต่อสังคม การพัฒนาการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในสังคมทั้งในด้านการสร้างสรรค์ ในขณะที่เดียวกันก็นำมาซึ่งความเสื่อมถอยของชุมชนได้เช่นกัน ได้แก่

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างงานและการกระจายรายได้ออกสู่ชนบท ซึ่งในบางครั้งประชาชนในกลุ่มมักจะหาโอกาสทำกำไร ชูครี๊ด หลอกหลวงนักท่องเที่ยว ก่อให้เกิดปัญหาเสื่อมถอยด้านความประพฤติกของคนในชุมชนนั้น

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ระบบไฟฟ้า การสื่อสาร เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาหามลภาวะ ขยะมูลฝอย การตัดไม้ทำลายป่า

2. ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวสามารถทำรายได้เพิ่มให้แก่ท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้สินค้าและบริการ ค่าครองชีพต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวสูงขึ้น การลงทุนด้านการก่อสร้างจะมีผลให้ชาวมา ชาวไร่ หันมาหาแรงงานที่มีค่าตอบแทนสูงกว่า เป็นผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง ในขณะที่ความต้องการผลผลิตเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการด้วย ราคาผลผลิตจึงสูงขึ้น การป้องกันผลกระทบด้านนี้จะทำได้โดยการกำหนดให้มีแผนส่งเสริมด้านการศึกษาและฝึกอบรมให้ประชากรในท้องถิ่นนั้น สามารถประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

3. ผลกระทบต่อศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม นอกจากผลกระทบต่อสังคมดังกล่าวแล้ว การท่องเที่ยวยังมีผลกระทบต่อศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้

- การผลิตศิลปวัตถุหรือ โบราณวัตถุ โดยไม่คงเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ ซึ่งเป็นการทำลายคุณค่าทางศิลปะของโบราณสถาน เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น การทำลายสภาพภูเขา ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร ทรัพยากรไดน้ำ รวมทั้งก่อให้เกิดมลพิษต่างๆ
- การมุ่งผลผลิตให้ได้ปริมาณ ทำให้งานขาดความประณีตบรรจงตามศิลปะแบบไทย
- การรับเอาวัฒนธรรมของต่างชาติ เข้ามาโดยเห็นเป็นสิ่งดีงาม เช่น การแต่งตัว การแสดงออกถึงความละเลยต่อประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย

4. ผลกระทบต่อคุณภาพอากาศ การเดินทางกับการใช้ยานพาหนะประเภทต่างๆ เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นยานพาหนะประเภทใดล้วนมีส่วนส่งเสริมสภาวะอากาศเป็นพิษทั้งสิ้นและจะส่งผลกระทบต่อชุมชนเมืองมากกว่าชุมชนในชนบท

5. ผลกระทบต่อคุณภาพของน้ำ เมื่อมีการปล่อยของเสียลงไปตามร่องน้ำ ลำราง สาธารณะหรือทะเลมากเกินกว่าธรรมชาติจะสร้างความสมดุลได้ น้ำบริเวณนั้นจะกลายเป็นน้ำเน่าเสีย ซึ่งมักเกิดกับแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ริมทะเล หรือชุมชนริมแม่น้ำซึ่งกำลังประสบปัญหาจากมลภาวะเป็นพิษของน้ำ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อคุณภาพของน้ำได้แก่

- การใช้สารเคมีในการปลูกหญ้าในสนามกอล์ฟ จนเป็นผลให้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ถูกชะล้างไปยังแหล่งน้ำ ส่งผลกระทบต่อพืชและสัตว์ รวมทั้งมนุษย์ที่อาจบริโภคสัตว์ที่เป็นอันตรายด้วย
- ภาวะของเสียอาจทำปฏิกิริยากับสารเคมีตามธรรมชาติในน้ำ เป็นเหตุให้วัชพืชใต้น้ำบางชนิดเจริญงอกงามอย่างรวดเร็วจนเกิดความหนาแน่น ปิดกั้นแสงสว่างและออกซิเจนเป็นอันตรายต่อพืชอื่นๆ และสัตว์น้ำ
- การปล่อยของเสียที่เกิดจากการขับถ่าย ชักล้าง ลงในแม่น้ำลำธารมากจนเกินวิสัยที่แม่น้ำลำคลองจะรับได้

6. ผลกระทบต่อพืชพันธุ์ไม้ แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งใน โลกที่มีชื่อเสียงในเรื่อง พืชพรรณ เช่น ป่าสนคำแถบยาวาเรียทางตอนใต้ของประเทศเยอรมันนี สวนเฮอเกินฮอฟ ประเทศเนเธอร์แลนด์ หุ่นดอกไม้ทองบนคอกแม่ฮูดอ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ดงดอกขากระ และดง เมเปิ้ลแดงส้ม ผักไผ่ในฤดูใบไม้ร่วงที่อาราชิยามา เมืองโคเกียว เป็นต้น นักท่องเที่ยวที่เข้ามา อย่างมากมายในบริเวณดังกล่าวในช่วงฤดูกาลที่ดึงดูดใจ ข่มก้อให้เกิดความเสียหายแก่ต้นไม้ ต้น กล้าในบริเวณนั้นได้โดย

- การเดินขำลงบนต้นกล้าไม้ หรือขับรถขำไปบนทุ่งหญ้า ป่าละเมาะ หรือชายหาด จะส่งผลให้ระบบนิเวศเสีย เช่น กรณีขับรถขำไปบนทราย ล้อรถจะขูดทรายขึ้นมา และถูกลมพัด เข้าไปตกในแผ่นดินทำให้จำนวนทรายลดลงหรือน้ำหนักของรถที่ตะลุยเข้าไปในป่า จะส่งผล กระทบต่อรากไม้ และสัตว์บางชนิดที่อาศัยอยู่ได้ดิน

- การตัดไม้ปรับพื้นที่เพื่อกางเต็นท์พักแรม ตัดไม้ทำเชื้อเพลิง
- การทิ้งขยะ จนกลายเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค เชื้อราที่อาจเป็นอันตรายต่อต้นไม้
- การเก็บดอกไม้หรือหักกิ่งไม้
- การก่อกองไฟ และดับไม่สนิทก้อให้เกิดไฟไหม้ป่า

7. ผลกระทบต่อสัตว์ป่า โดยการล่าสัตว์ซึ่งมีมานานแล้ว แม้ปัจจุบันก็ยังเป็นที่นิยมกันอยู่ หลายๆ ประเทศมีกฎหมายอนุญาตให้ล่าสัตว์เป็นเกมกีฬาได้ เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ ฯลฯ หรือบาง แห่งไม่ให้ล่าสัตว์ แต่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวขับรถเล่นเข้าไปในทุ่งหญ้าที่มีฝูงสัตว์อยู่ (ท่องเที่ยว แบบซาฟารี) ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ล้วนทำให้เกิดผลเสียต่อสัตว์ป่า ทั้งในแง่ของจำนวนที่ลดลง และพฤติกรรมเปลี่ยนแปลง การสูญพันธุ์ของสัตว์บางชนิด (ขาดที่อยู่อาศัย - ขาดอาหาร - คาย) บาง ท้องที่นักท่องเที่ยวเข้าไปตั้งค่ายพักแรมแล้วทิ้งเศษอาหารไว้ เมื่อสัตว์มาคุ้ยเขี่ยอาหารและทำ อันตรายมนุษย์ ก็จะถูกฆ่าทิ้งเป็นจำนวนมากในแต่ละปี

8. ผลกระทบต่อธรณีวิทยา หากจะเปรียบเทียบผลกระทบด้านอื่นแล้ว ลักษณะทางธรณี วิทยาอาจได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวน้อยกว่าด้านอื่น แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นมัก จะเป็นเรื่องที่แก้ไขยาก และจะส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพและความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา ไปเป็นเวลานานนับปีกว่าที่จะแก้ไขปรับปรุงให้เป็นเช่นเดิม หรือไม่สามารถกำหนดระยะเวลาได้

2.5 ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

หลักการกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะประกอบด้วยข้อกำหนดต่างๆ ตามเกณฑ์ที่ กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสมาคมไทยการท่องเที่ยวอนุรักษ์และผจญภัย กำหนดขึ้น ดังนี้ (อ้างในอุดม เชยกิจวงศ์ และคณะ, 2548)

1. เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์
2. หากแหล่งท่องเที่ยวมีที่พักแรม จะต้องเป็นที่พักแรมระดับการรักษาสิ่งแวดล้อม
3. มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่มีความรอบรู้
4. มีความพร้อมในด้านของการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ภายในศูนย์มีบริการอำนวยความสะดวกเบื้องต้น เคน์เตอร์ให้บริการข่าวสาร มุมจัดนิทรรศการ มุมจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ห้องสุขา การจัดการในลักษณะเจ้าของบ้านที่ดี มีความปลอดภัย
5. มีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น องค์การภาครัฐบาล องค์การเอกชน องค์การพัฒนาเอกชน องค์การบริหารท้องถิ่น (เทศบาล, อบต.)
6. มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นระยะๆ เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
7. มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้งเส้นทางไปและกลับเส้นทางเดิม เส้นทางเป็นแบบทางรอบหรือวงกลม ระยะทางตั้งแต่ 1 กิโลเมตรเป็นต้นไป
8. มีแผนที่และคู่มือนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมาย เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
9. มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ จำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้งต่อวัน
10. มีแผนพัฒนาบุคลากร และการบริการขึ้นสู่ระดับมาตรฐานสากล
11. มีแผนพัฒนาพื้นที่ มีนโยบายต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชัดเจน เช่น การจัดการขยะ การจัดการน้ำเสีย การจัดการป้องกันมลพิษต่างๆ

การพิจารณาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการชี้วัดทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ก่อนที่จะทุ่มเทการวางแผนพัฒนาหรือส่งเสริมใดๆ เพื่อให้การดำเนินงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างมีประสิทธิภาพ มนัส สุวรรณ (2538) ได้กล่าวไว้ ต้องประเมินองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. ความปรารถนาของผู้เที่ยว ต้องประเมินความต้องการในประเภทและการบริหารการท่องเที่ยวของคนส่วนใหญ่ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะมีจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวได้แตกต่างกัน เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เน้นความเป็นธรรมชาติจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวไทยได้ดีกว่าชาวต่างประเทศ ส่วนแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น สามารถใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ดี

2. ความสามารถในการใช้บริการของนักท่องเที่ยว ความสามารถด้านนี้มีขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง คือ การกำหนดค่าธรรมเนียมหรือค่าใช้จ่ายหรือค่าบริการที่สมเหตุสมผล การตั้งค่าธรรมเนียมการใช้หรือค่าบริการที่สูง จะทำให้นักท่องเที่ยวหันไปสนใจแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่มีอัตราค่าบริการที่ต่ำกว่าได้ เป็นต้น

3. ความสะดวกในการเดินทางและการเข้าถึง แหล่งท่องเที่ยวใดที่ตั้งอยู่ไกลเกินไป ถึงแม้การคมนาคมจะสะดวก หรือสถานที่ท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่ใกล้แต่มีความยากลำบากในการเข้าถึง ย่อมมีส่วนทำให้ผู้ท่องเที่ยวเกิดความท้อแท้ที่จะไปใช้บริการได้ง่าย อย่างไรก็ตามสถานที่เช่นนี้น่าจะเหมาะสมกับนักท่องเที่ยวที่นิยมการผจญภัยหรือต้องการความท้าทาย

4. ความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ ธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ย่อมมีขีดจำกัดความสามารถที่จะรับได้อยู่ระดับหนึ่ง ระดับความสามารถที่จะรับได้นี้แตกต่างกันไปตามความแตกต่างทางด้านกายภาพและชีวภาพของพื้นที่และกิจกรรมของมนุษย์ที่กระทำในพื้นที่นั้น ซึ่งหากมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกินขีดจำกัดนี้แล้ว จะทำให้สภาพและความสมดุลของพื้นที่สูญเสียไปจนเกิดปัญหาต่อเนื่องอื่นๆ ตามมา ความสามารถที่จะรับได้นี้สามารถแยกพิจารณาเป็น 3 ประเด็น คือ

4.1 ความสามารถที่จะรับได้ทางกายภาพ (Physical Carrying Capacity) หมายถึง ลักษณะหรือสภาพทางกายภาพ ของสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามความประสงค์เป็นขีดจำกัดที่กำหนดได้ชัดเจนและจับต้องได้มากกว่า เช่น ขนาดของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่แน่นอนตายตัว ย่อมเป็นตัวกำหนดว่าจะสามารถสร้างอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างได้จำนวนมากน้อยเท่าใด เป็นต้น

4.2 ความสามารถที่จะรับได้ทางสังคม (Social Carrying Capacity) หมายถึง ความสามารถของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวที่จะพัฒนาเพื่อให้ หรือขายบริการแก่ผู้มาเที่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความสามารถของสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในจำนวนสูงสุด โดยไม่ทำให้เกิดภาวะแออัด

4.3 ความสามารถที่จะรับได้ทางนิเวศ (Ecological Carrying Capacity) หมายถึง ความสามารถของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติในและบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ที่จะรับได้ต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาที่เกิดจากการพัฒนาสถานที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะการที่

นักท่องเที่ยวไปรวมตัวอยู่ในพื้นที่หนึ่งเป็นจำนวนมาก ย่อมก่อให้เกิดความกดดันต่อพื้นที่นั้นโดยตรง ซึ่งบางครั้งอาจจะมากเกินกว่าพื้นที่นั้นจะรับได้

บุญเลิศ จิตต์วัฒนา (2542) ชี้ความสามารถรองรับของพื้นที่ ในการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว หมายถึง ปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่สามารถอยู่ได้ด้วยความปลอดภัย และได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ โดยไม่ทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายหรือถูกทำลายน้อยที่สุด ยังคงรักษาสภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีไว้มากที่สุด ทั้งนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐาน และความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่นด้วย

2.6 การมีส่วนร่วมของประชาชน

มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

พจนา สวนศรี (อ้างใน มิสรา สามารถ, 2543) เจ้าหน้าที่มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) แห่งโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน” ผลการศึกษาพบว่า องค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้เผยแพร่และพัฒนาได้มาก มีการกระจายรายได้สู่ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกในการจัดการอาหาร ที่พัก และผู้นำทาง รวมทั้งรายได้เข้ากองทุนหมู่บ้านจากการบริจาคของผู้เข้าร่วมโครงการ สื่อมวลชนให้ความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์ทุกครั้ง

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (อัสถ้ว) ได้กล่าวถึงความเกี่ยวข้องของชุมชนกับการท่องเที่ยวว่า ขอบเขต ลักษณะและรูปแบบกว้างขวางและหลากหลายทั้งทางตรงและทางอ้อม และได้กำหนดความเกี่ยวข้องของชุมชนกับการท่องเที่ยวเท่าที่จำเป็นไว้ 2 ลักษณะ คือ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับและผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งสรุปโดยย่อได้ ดังนี้

1. ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับมี 2 ทาง คือ

- ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เกิดการสร้างงาน สมาชิกชุมชนมีงานทำเนื่องจากการท่องเที่ยวเกิดขึ้น เกิดการพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริการท่องเที่ยว เกิดระบบตลาดเมื่อมีการจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เกิดระบบการผลิตวัตถุดิบเพื่อป้อนระบบตลาด ชุมชนมีรายได้จากแหล่งรายได้ใหม่ ครอบครัวและชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้น

- ประโยชน์ทางสังคม ได้แก่ เกิดการพัฒนาในทางสร้างสรรค์ขึ้นมาในสังคม มีการติดต่อทางสังคมที่มีรูปแบบมากขึ้น มีสัญญาทางสังคมเกิดขึ้น สาธารณูปโภคของชุมชนได้รับการพัฒนาปรับปรุง

2. ผลกระทบที่เกิดขึ้น อาจเป็นทั้งผลทางบวกและทางลบ

- ทางบวกคือ ผลประโยชน์ตามที่ชุมชนได้รับดังกล่าวใน ข้อ 1.
- ทางลบที่อาจเกิดขึ้น เช่น ขนาดของชุมชนอาจเติบโตเกินไป ถ้าปัจจัยดึงดูดจากการท่องเที่ยวมีกำลังมาก และไม่ได้รับการจัดการให้ดี โครงสร้างการบริหารชุมชนอาจเปลี่ยนแปลงไป ถ้าอิทธิพลการท่องเที่ยวมีมากและไม่ได้รับการจัดการให้ดี วัฒนธรรมเดิมและวิถีชีวิตของชุมชน อาจได้รับผลกระทบและถูกกลืนจากอิทธิพลวัฒนธรรมและแนวทางชีวิตจากภายนอก

นอกจากนี้ ยังมีผู้เสนอหลักการ/แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในภาพรวมไว้ ดังนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก ดังที่ ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (อ้างใน ประภาพร ศรีสถิตธรรม, 2543) กล่าวว่า ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน เมื่อมองในแง่ของการบริหารงานพัฒนา จะพบว่า

1. จะช่วยทำให้ประชาชนยอมรับโครงการมากขึ้น เนื่องจากเป็น โครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
2. ประชาชนจะมีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น เนื่องจากเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
3. การดำเนินโครงการจะราบรื่นได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น
4. โครงการจะให้ประโยชน์แก่ประชาชนมากขึ้น และมีการระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนามากขึ้น
5. จะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนมากขึ้น

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (อ้างในโสรัจจ์ คาปณานนท์, 2543) ได้อธิบายว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและทางสังคม โดยการพัฒนาความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งสามารถแสดงออกมาในรูปการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ซึ่งเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2535) ได้จำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ไพรัตน์ เจริญรินทร์ (อ้างในวิรัช สกฤณา, 2541) ได้เสนอหลักการและแนวทางการพัฒนาที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. ชีตหลักความต้องการและปัญหาของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นกิจกรรม หากกิจกรรมที่จะนำไปให้ประชาชนเป็นเรื่องใหม่ ต้องใช้เวลาในการกระตุ้นเร่งเร้าความสนใจให้ความรู้ความเข้าใจ จนประชาชนยอมรับความจำเป็นและประโยชน์ในการที่จะทำกิจกรรมเหล่านั้น
2. กิจกรรมต้องดำเนินการในลักษณะกลุ่ม เพื่อสร้างพลังกลุ่มในการรับผิดชอบร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่ม ปลูกฝังทัศนคติพฤติกรรมที่เห็นแก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
3. แนวทางการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของประชาชนที่ได้รับดำเนินการต่อไป โดยไม่พึ่งพาทภายนอก เฉพาะในระยะเริ่มแรกต้องไม่ทุ่มเทในลักษณะการให้เปล่าโดยสิ้นเชิง ต้องทำให้ประชาชนเกิดความสำนึกเป็นเจ้าของกิจกรรมและต้องสามารถทำต่อไปได้เอง
4. กิจกรรมพัฒนาที่นำเข้าไปในชุมชน ต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมพร้อมกับสภาพชุมชน ซึ่งหมายรวมถึง การใช้ทรัพยากรชุมชนที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี
5. การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำชุมชน คือ ผู้นำตามธรรมชาติที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำที่ได้รับเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากราชการ เพื่อให้เป็นผู้ที่บุกเบิกชักนำ
6. ขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นต้นคือ การร่วมค้นคว้าหาข้อมูล ศึกษาปัญหาและสาเหตุหลักและปัญหาที่เกิดขึ้น การร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบเพื่อแก้ไขปัญหาแต่ละปัญหา การร่วมปรึกษาหารือ วางนโยบาย ร่วมกันตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม การร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การร่วมการลงทุนในกิจกรรม โครงการตามขีดความสามารถของตน และหน่วยงานที่วางไว้ การร่วมวางแผน การร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรม ให้บรรลุเป้าหมาย การร่วมควบคุมติดตาม ประเมินผล จนถึงการร่วมบำรุงรักษาโครงการระยะยาว

สำหรับปัญหาและข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมนั้น มีผู้เสนอความเห็นไว้ดังนี้

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (อ้างใน กนกอร รัตนอุดมสวัสดิ์, 2545) ได้เสนอความคิดเห็นไว้ว่า
เจ้าหน้าที่และระบบราชการเป็นปัญหา/อุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 2 ด้าน คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับตัวของชาวชนบทเองถึงความเป็นปัจเจกบุคคล นอกจากนั้นชาวชนบท
อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หรือพึ่งบุคคลภายนอกมากเกินไป มีการดูฐานะของตนเองโดยทำการ
เลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ตนเองได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับตัวของเจ้าหน้าที่และระบบราชการ ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มี
ลักษณะดังนี้

2.1 นโยบายในระบบราชการมักจะมีมาจากเบื้องบน

2.2 การจัดสรรงบประมาณจากส่วนกลาง คำนึงถึงเฉพาะกิจกรรมที่ส่วนกลางกำหนด

2.3 ระบบราชการและเจ้าหน้าที่ในระดับต่างๆ ขาดการประสานงานและรับปฏิบัติ
เฉพาะนโยบายหลักของหน่วยงาน

2.4 มีความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่น้อย มักจะเชื่อว่าตนเองมีฐานะสูงกว่าชาวชนบท

2.5 ระบบราชการให้การให้ทุนให้โทษ ทำตัวให้พอใจแก่ผู้บังคับบัญชามิได้ปฏิบัติ
งานเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

2.6 บุคคลภายนอกหรือผู้เกี่ยวข้องไม่ต้องการให้ชาวชนบทเข้าร่วมในการพัฒนา

สรุปแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น จากแนวคิดและข้อเสนอเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
ร่วมของชุมชนดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น
หมายถึง การให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนรวมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การ
วางแผนดำเนินกิจกรรม การลงทุนและปฏิบัติงาน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมิน
ผลงาน สำหรับปัญหา/อุปสรรคเกี่ยวกับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นเกิดจากตัวประชาชนเอง
ที่มีความรู้สึกรอคอยพึ่งพาอยู่ตลอดเวลาและเคยชินในการเป็นผู้รับบริการอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมี
ปัญหาเกี่ยวกับองค์กร เจ้าหน้าที่ และระบบราชการที่จำกัดการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อิสระ ชาญศรี (2533) ทำการศึกษาวิจัยเรื่องประสิทธิภาพของสื่อความหมายธรรมชาติใน
การให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ และนันทนาการแก่นักท่องเที่ยว บริเวณอุทยานแห่งชาติภูกระดึง
จังหวัดเลย โดยสรุป สื่อความหมายธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่

นักท่องเที่ยว 3 อันดับแรก ได้แก่ เครื่องหมายและแผ่นป้าย ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ทางเดินเท้า ศึกษารวมชาติ ส่วนลำดับกลางๆ คือ สื่อบุคคล แผ่นพับ สไลด์ประกอบคำบรรยายและวิดีโอ ลำดับท้ายๆ คือ แผ่นปลิว โปสเตอร์ และนิทรรศการ

ศูนย์วิจัยป่าไม้ (2538) ได้ศึกษาวิจัยโครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ : กรณีภาคใต้ พบว่า การส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติที่มีศักยภาพสูงในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น จะต้องคำนึงเสมอว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีความงดงามเป็นธรรมชาติ ถ้าส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างไร้ทิศทางจริงจัง ปราศจากการเอาใจใส่และความตั้งใจ ในการควบคุมดูแลรักษาพื้นที่ธรรมชาติแล้ว คุณค่าของพื้นที่ก็จะถูกทำลายไป

ไพลินพันธุ์ สร้อยจาดูรงค์ (2538) ศึกษาเกี่ยวกับกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติแนวอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติคอกยอินทนนท์ โดยใช้คู่มือแนะนำเชิงระบบนิเวศกรณีศึกษา นักศึกษาชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ พบว่าการใช้คู่มือแนะนำเชิงระบบนิเวศฯ จะช่วยให้นักท่องเที่ยวสามารถเตรียมตัวก่อนการเดินทางท่องเที่ยวและพักผ่อน ในอุทยานแห่งชาติฯ ทำให้ปฏิบัติตนถูกต้องขณะเดินทางท่องเที่ยวพักผ่อน และได้รับความรู้เพิ่มขึ้น เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และชีวภาพในพื้นที่หรือมีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติสูงกว่าเดิม

ลลิตา โภชนพันธ์ (2539) ศึกษาถึงพฤติกรรมกรท่องเที่ยวเชิงนิเวศสัญจรของนักท่องเที่ยว ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ พบว่า พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสัญจร ขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่มนักท่องเที่ยว รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยว ประเภทของกลุ่มนักท่องเที่ยว วัตถุประสงค์หลักของการเดินทาง และการมีผู้ให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมภายในกลุ่มนักท่องเที่ยว

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ (ม.ป.ป.) ศึกษาขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวในพื้นที่เขตบริการ และเขตนันทนาการทั้งหมดของอุทยานแห่งชาติภูกระดึง จังหวัดเลย ได้ข้อสรุปว่า มีความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวสะสมในปริมาณ 1,500 คนต่อวัน ซึ่งนักท่องเที่ยวจำนวนนี้เมื่อกระจายตัวตามธรรมชาติไปยังจุดท่องเที่ยวต่างๆ แล้ว ส่วนใหญ่ไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับทุกด้าน ยกเว้นแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตกบางแห่ง ยังมีจำนวนนักท่องเที่ยวเกินกว่าขีดความสามารถในการรองรับ ด้านสังคมพืช แต่ก็อยู่ในระดับที่เป็นไปได้

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2540) ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ คอยอินทนนท์ และคอยสุเทพ-ปุย โดยได้ข้อสรุปว่านักท่องเที่ยวชาวไทยที่นิยมไปอุทยานแห่งชาติ มีจุดประสงค์ของการไปเที่ยวเพื่อพักผ่อน ชมวิิวเปลี่ยนบรรยากาศ มิใคร่ให้ความสนใจในนิทรรศการและข้อมูลเท่าใดนัก อีกทั้งการบริการด้านข้อมูลและสื่อธรรมชาติมีค่อนข้างน้อย การจัดนิทรรศการจำเจและทำให้นักท่องเที่ยวเบื่อหน่าย ดังนั้นการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติยังไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่แท้จริง เพราะขาดองค์ประกอบด้านความรู้ การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น และยังสร้างภาระให้ระบบนิเวศในรูปของขยะมีการรบกวนสัตว์ในเวลาากลางคืน

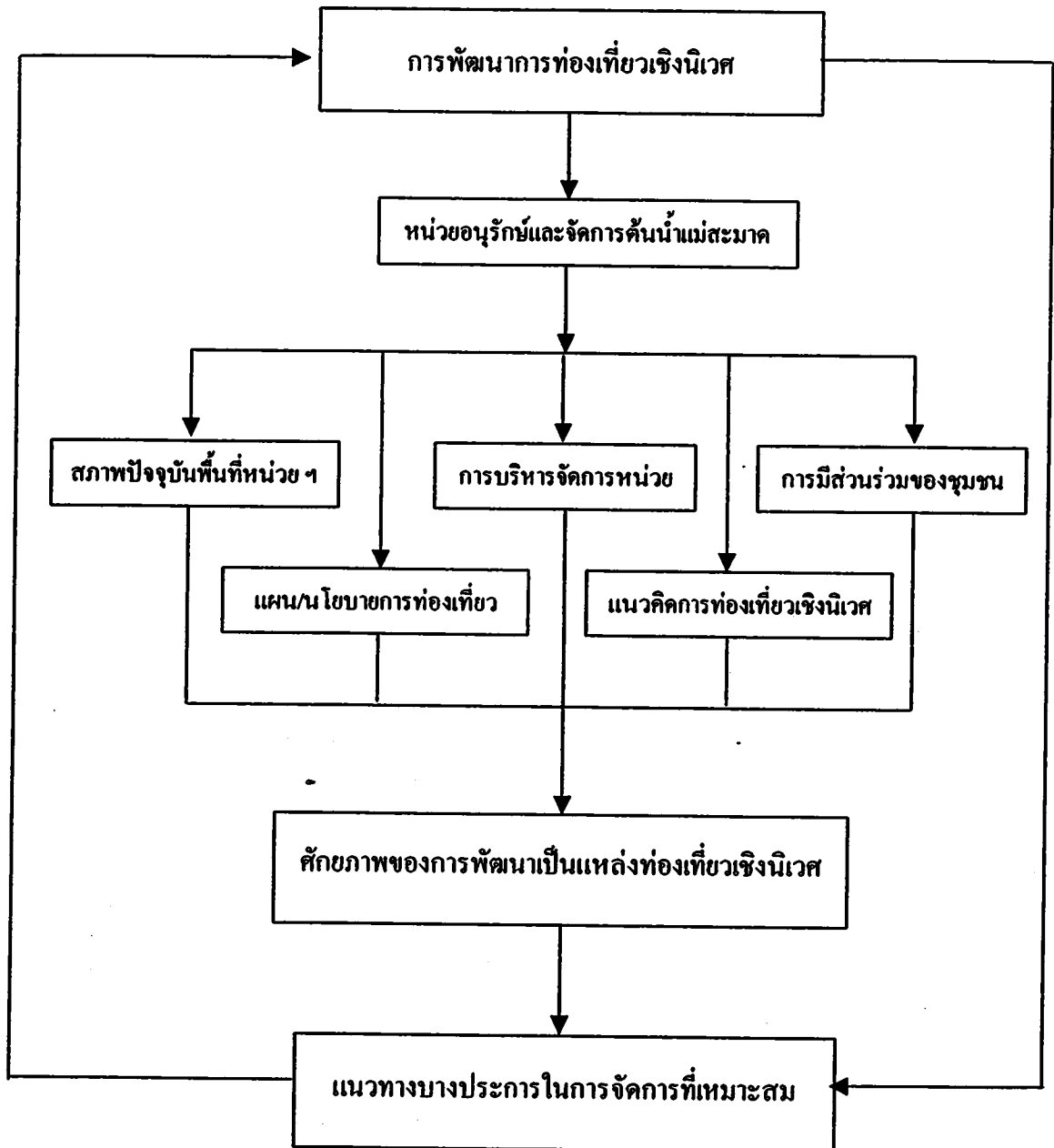
นิรุรินทร์ ไถ้พันธ์ (2544) ได้ทำการศึกษาศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอุทยานแห่งชาติภูของนายอย จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพและแนวทางในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูของนายอย เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า อุทยานแห่งชาติภูของนายอยมีศักยภาพสูงในด้านพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ และด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม เหมาะสมต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่วนด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษามีศักยภาพปานกลาง และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนมีศักยภาพต่ำ ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูของนายอยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หลักการและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ใน 6 ด้าน คือ 1. ด้านการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม 2. ด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก 3. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น 4. ด้านการส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว 5. ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ และ 6. ด้านการส่งเสริมการลงทุน

ทัศนารถ นาคเขียว (2545) ได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง แนวทางการพัฒนาโป่งเดือด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของพื้นที่บริเวณโป่งเดือด และสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ สังเกต และวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธี SWOT เพื่อหากลยุทธ์และแนวทางในการพัฒนาโป่งเดือดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่าจุดแข็งคือ โป่งเดือดมีองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 3 ประการ คือ มีถนนทางเข้าสะดวก มีสิ่งอำนวยความสะดวก และสิ่งดึงดูดใจหลายอย่าง เช่น บ่อน้ำพุร้อน หมู่บ้านกระเหรี่ยง เส้นทางทิวป่า กิจกรรมขี่ช้าง และล่องแพ จุดอ่อนคือ ความไม่พร้อมของหน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ทั้ง

ในด้านบุคลากร งบประมาณ และการบริหารจัดการ โอกาส คือ ง่ายต่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพราะสอดคล้องกับปีสากลแห่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแนวโน้มที่จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวในประเทศไทยมากขึ้น อุปสรรคคือ สิ่งแวดล้อมที่ควบคุมไม่ได้ เช่น พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ การห้ามไม่ให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ซึ่งยากต่อการแก้ไข ซึ่งสรุปได้ว่า โป่งเคือดยังไม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะมีองค์ประกอบไม่ครบ 4 ประการ ตามแนวความคิดเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรมและกระบวนการ ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนา โป่งเคือดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศใน 6 ด้าน คือ 1. ด้านการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม 2. ด้านการให้การศึกษาศึกษาและสร้างจิตสำนึก 3. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น 4. ด้านการส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว 5. ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ และ 6. ด้านการส่งเสริมการลงทุน

2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดรูปแบบของกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้ (แสดงในแผนภาพที่ 2)

แผนภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงแนวทางในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีประเด็นศึกษาเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน ความพร้อม และข้อจำกัดของพื้นที่ แผน/นโยบายด้านการท่องเที่ยวในระดับชาติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์กรท้องถิ่น แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบสอบถามนักท่องเที่ยว แบบประเมินสภาพพื้นที่จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบนำสัมภาษณ์ให้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์ เพื่อเสนอแนะแนวทางบางประการที่เหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อไป ทั้งนี้ระเบียบวิธีการวิจัยมีขั้นตอนและรายละเอียด ดังนี้

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้มีการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

3.1.1 นักท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชม ใช้บริการและ/หรือพักค้างแรมบริเวณสำนักงานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด และ โครงการอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารี ตามพระราชดำริฯ ในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2549 - มกราคม 2550 โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling)

3.1.2 กลุ่มคนในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

- ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ได้แก่ นายอำเภอขุนยวม นายกองตำบลบริหารส่วนตำบลแม่ฮูดอ กำนันตำบลแม่ฮูดอ และผู้ใหญ่บ้านหัวแม่สุรินทร์
- ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่เป็นคนดั้งเดิม และมีภูมิปัญญาในหมู่บ้าน และผู้ประสานงานโครงการเครือข่ายลุ่มน้ำขวม (NGO)

3.1.3 กลุ่มเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

- หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด
- ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

3.2 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ในการวิจัยครั้งนี้ คือ

- ข้อมูลด้านสภาพปัจจุบันของพื้นที่ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับความตั้งใจของพื้นที่ การเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก และการจัดการพื้นที่ ซึ่งได้จากการสำรวจและสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม

- ข้อมูล เพศ อายุ สถานภาพการศึกษา อาชีพ ความคิดเห็นต่อสภาพปัจจุบัน ศักยภาพ ความพร้อม ข้อจำกัดในด้านต่างๆ ของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนข้อมูลความคิดเห็นอื่นๆ เกี่ยวกับผลกระทบ/ปัญหา ที่อาจเกิดขึ้น และข้อเสนอแนะที่เป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งได้จากแบบสอบถามที่นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างตอบและแสดงความเห็น

- ข้อมูลที่เกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหน่วยอนุรักษ์ฯ ทั้งในด้านความสำคัญ ตลอดจนโครงสร้างการบริหารงาน วัตถุประสงค์หลัก และแนวทางในการดำเนินงานอนุรักษ์บำรุงรักษาทรัพยากร ความต้องการของชุมชนในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความต้องการของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร/พัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแนวทางในการดำเนินงานของหน่วยอนุรักษ์ฯ ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องโดยใช้แบบนำสัมภาษณ์

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ข้อมูลเสริมประกอบการศึกษาหรือข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้จากการศึกษาค้นคว้าในห้องสมุด สถาบันการศึกษา และจากหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ที่ทำการ อบต. แม่อดอ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว เช่น แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลแผน / นโยบายด้านการท่องเที่ยวของประเทศ และองค์กรท้องถิ่น ข้อมูลสถิติเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องจากเว็บไซต์ เป็นต้น

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

3.3.1 การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมและมีการบันทึกข้อมูลภาคสนาม โดยใช้แบบประเมินสภาพพื้นที่หรือแบบตรวจสอบรายการ (Indicator Checklist) เป็นเครื่องมือช่วยในการสังเกต และใช้กล้องบันทึกภาพ มีการสังเกตความพร้อมของพื้นที่โดยสังเกตจากข้อมูลสภาพทั่วไปและสภาพสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ที่ทำการศึกษารวมจำนวน 4 ประเด็นหลัก คือ ด้านความตั้งใจ ด้านการเข้าถึง ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และด้านการจัดการ

3.3.2 แบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้ามาเที่ยวชม ใช้บริการหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด โดยกำหนดแบบสอบถามเป็น 3 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา อาชีพ เป็นข้อมูลระดับกลุ่มชั้น

ตอนที่ 2 ข้อมูลความคิดเห็นต่อสภาพทรัพยากรปัจจุบัน ความตั้งใจ และความพร้อมด้านบุคลากร การจัดการ สิ่งอำนวยความสะดวกของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นคำถามแบบประเมินค่า จำนวน 5 ระดับคือ

5 = มีสภาพที่พร้อมมากที่สุด

4 = มีสภาพที่พร้อมมาก

3 = มีสภาพที่พร้อมปานกลาง

2 = มีสภาพที่พร้อมน้อย

1 = มีสภาพที่พร้อมน้อยที่สุด

ส่วนที่เป็นข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อจำกัดของพื้นที่ และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ เป็นคำถามแบบประเมินค่า จำนวน 5 ระดับ คือ

5 = เห็นด้วยมากที่สุด

4 = เห็นด้วยมาก

3 = เห็นด้วยปานกลาง

2 = เห็นด้วยน้อย

1 = เห็นด้วยน้อยที่สุด

ส่วนที่เป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนา เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ เป็นคำถามปลายเปิด

ทั้งนี้ ก่อนการดำเนินการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้นำแบบสอบถาม จำนวน 10 ชุด ไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างก่อนใช้จริง

3.3.3 แบบนำสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้แบบนำสัมภาษณ์เพื่อทำการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นที่เป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และเป็นผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหน่วยอนุรักษ์ฯ ทั้งในด้านความสำคัญ ตลอดจนโครงสร้างการบริหารงาน วัตถุประสงค์หลัก และแนวทางในการดำเนินงานอนุรักษ์บำรุงรักษาทรัพยากร ความต้องการของชุมชนในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความต้องการของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร/พัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแนวทางในการดำเนินงานของหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีขั้นตอนการเก็บข้อมูล ดังนี้

3.4.1 ทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ ขออนุญาตหัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด เพื่อทำการเก็บข้อมูลในพื้นที่ของหน่วยอนุรักษ์ฯ

3.4.2 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่การสำรวจ / การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม การนำแบบสอบถามไปให้กลุ่มตัวอย่างกรอก โดยใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 เดือน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2549 - มกราคม 2550

3.4.3 ขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด นายอำเภอขุนยวม นายกองค้การบริหารส่วนตำบลแม่ฮูดอกำนันตำบลแม่ฮูดอก ผู้ใหญ่บ้านหัวแม่สุรินทร์ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่เป็นคนดั้งเดิมและมีภูมิสำเนาในหมู่บ้าน และผู้ประสานงานโครงการเครือข่ายลุ่มน้ำยวม (NGO)

3.5 กรรมวิธีทางข้อมูล

3.5.1 การตรวจสอบข้อมูล เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ โดยการตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วน ความครบถ้วน และความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม ได้ตรวจสอบข้อคำถามและคำตอบที่ได้รับจากประชากรและกลุ่มตัวอย่างก่อนการบันทึกข้อมูล

3.5.2 การจัดหมวดหมู่ของข้อมูล เป็นการจัดหมวดหมู่ข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิที่ได้เก็บรวบรวมมา ซึ่งดำเนินการหลังจากการตรวจสอบข้อมูล ทั้งนี้ เพื่อตรวจสอบข้อมูลให้พร้อมสำหรับการวิเคราะห์

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

3.6.1 การวิเคราะห์ประมวผล ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามโดยใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ทั้งนี้ การวิเคราะห์มี 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในตอนที่ 1 ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับเพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา และอาชีพ ซึ่งเป็นข้อมูลระดับกลุ่มชั้น ใช้การวิเคราะห์ทางสถิติในรูปของความถี่และการแจกแจงร้อยละ เพื่ออธิบายผลของข้อมูลโดยนำเสนอเป็นตาราง

ส่วนที่ 2 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในตอนที่ 2 ของแบบสอบถาม ซึ่งเป็นการวัดแบบแบ่งชั้นได้แก่ ข้อมูลความคิดเห็นต่อสภาพปัจจุบัน ความพร้อมและข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ใช้การวิเคราะห์ทางสถิติ โดยการหาค่าเฉลี่ย อธิบายผลของข้อมูลโดยนำเสนอเป็นตาราง

ส่วนที่ 3 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในตอนที่ 3 ของแบบสอบถามซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะที่เป็นแนวทางในการจัดการพัฒนาศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด จะใช้การรวบรวมและวิเคราะห์และอธิบายข้อมูลในเชิงพรรณนา

3.6.2 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบันของพื้นที่ที่ทำการศึกษา ข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวม ซึ่งรวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ สังเกต และสัมภาษณ์นั้น ได้นำมาสรุปและจัดออกเป็นหมวดหมู่ และแต่ละประเด็นศึกษาได้ถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดที่เกี่ยวข้อง โดยอยู่ภายใต้แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำ แล้วนำผลการศึกษาดังกล่าวมาวิเคราะห์ เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการเพื่อพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่ใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ และแนวทางในการพัฒนาตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงประเด็นการวิเคราะห์เนื้อหา

ศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ	แนวทางการพัฒนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
1. พื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ 2. การจัดการด้านสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 3. กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับ สิ่งแวดล้อมศึกษา 4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ในการจัดการด้านการท่องเที่ยว	1. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและ สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการ บริการ 3. การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก 4. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น 5. การประชาสัมพันธ์

3.7 การแปลผลข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แปลข้อมูลส่วนที่ 2 ของแบบสอบถาม ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นด้านศักยภาพ ความพร้อม ข้อจำกัดในสภาพปัจจุบันของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการวัดแบบแบ่งชั้น ได้แปลผลโดยแบ่งระดับการประเมินออกเป็น 5 ระดับ ด้วยการกำหนดอันตรภาคชั้น ดังนี้

$$\begin{aligned}
 \text{อันตรภาคชั้น (Class Interval)} &= \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} \\
 &= \frac{5 - 1}{5} = 0.80
 \end{aligned}$$

ดังนั้น จึงสามารถแปลความหมายระดับคะแนนศักยภาพโดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1.00-1.80	หมายถึง	มีศักยภาพต่ำมาก
1.81-2.60	หมายถึง	มีศักยภาพต่ำ
2.61-3.40	หมายถึง	มีศักยภาพปานกลาง
3.41-4.20	หมายถึง	มีศักยภาพสูง
4.21-5.00	หมายถึง	มีศักยภาพสูงมาก

และสามารถแปลความหมายระดับคะแนนความคิดเห็น โดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1.00-1.80	หมายถึง	เห็นด้วยน้อยที่สุด
1.81-2.60	หมายถึง	เห็นด้วยน้อย
2.61-3.40	หมายถึง	เห็นด้วยปานกลาง
3.41-4.20	หมายถึง	เห็นด้วยมาก
4.21-5.00	หมายถึง	เห็นด้วยมากที่สุด

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงศักยภาพ ความพร้อม ข้อจำกัด และหาแนวทางในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต แบบสอบถามนักท่องเที่ยว การสัมภาษณ์ และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำเสนอในรูปแบบของตารางประกอบความเรียง ดังนี้

4.1 บริบทของพื้นที่

4.1.1 ประวัติความเป็นมา

4.1.2 สถานที่ตั้ง

4.1.3 การคมนาคม

4.1.4 ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ

4.1.5 สิ่งอำนวยความสะดวก

4.1.6 ทรัพยากรการท่องเที่ยว

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.2.1 ข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว

4.2.2 การประเมินศักยภาพและความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

4.2.3 การประเมินข้อจำกัดและปัญหาที่มีผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว

4.2.4 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในหน่วยอนุรักษ์ ฯ

4.2.5 ความคิดเห็นด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ ฯ

4.1 บริบทของพื้นที่

4.1.1 ประวัติความเป็นมา

หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เดิมใช้ชื่อหน่วยพัฒนาต้นน้ำที่ 35 (แม่สะมาด) อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สังกัดส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำกรมป่าไม้ เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2524 เพื่อดำเนินการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำธารที่ถูกรบกวน

ทำลาย ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้เข้าร่วมกับสำนักงานโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ในการพัฒนาพื้นที่ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรและเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของราษฎรในพื้นที่ ซึ่งมีระยะปฏิบัติงานโครงการฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2535 – 2539 ต่อมาในปีงบประมาณ พ.ศ. 2536 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะมาด อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สังกัดส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ ต่อมาเนื่องด้วยเหตุผลการจัดกรอบอัตรากำลังและการบริหารราชการ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ในปี พ.ศ. 2546 จึงเปลี่ยนชื่อเป็นหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน สังกัดสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช มีภารกิจหน้าที่ในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต้นน้ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมให้คืนความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่ออำนวยความสะดวกด้านน้ำ ทั้งปริมาณและคุณภาพแก่ชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งการดำเนินการกำหนดมาตรการและแนวทางในการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นบนพื้นฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืน ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับชุมชน

หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด มีอัตรากำลังเป็นข้าราชการ จำนวน 1 นาย พนักงานราชการ 1 นาย ลูกจ้างประจำ 1 นาย และลูกจ้างชั่วคราวรายวัน 50 นาย

4.1.2 สถานที่ตั้ง

สำนักงานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด ตั้งอยู่ในท้องที่หมู่บ้านหัวแม่สุริน ท้องที่ตำบลแม่ฮูกอ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1,350 เมตร มีพื้นที่ดำเนินการรับผิดชอบประมาณประมาณ 596 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 372,500 ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ปายฝั่งซ้ายตอนล่าง ท้องที่ตำบลห้วยโป่ง ตำบลห้วยปูลิงและตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และป่าสงวนแห่งชาติแม่สุรินทร์ ท้องที่ตำบลแม่ฮูกอ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	วนอุทยานทุ่งบัวตอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อุทยานแห่งชาติน้ำตกแม่สุรินทร์

4.1.3 การคมนาคม

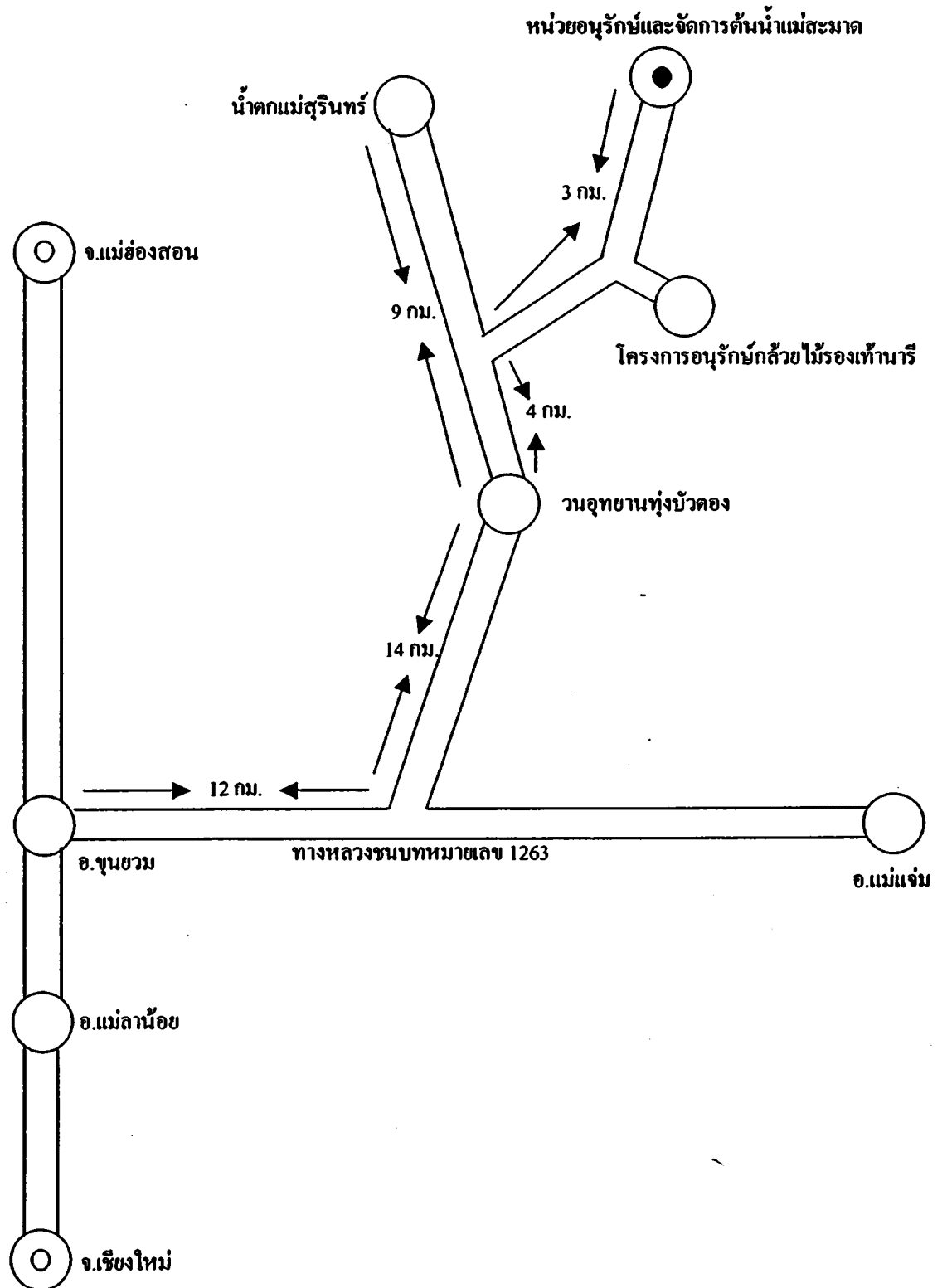
เส้นทางคมนาคมจากจังหวัดเชียงใหม่ถึงที่ตั้งสำนักงานหน่วยอนุรักษ์ฯ ใช้เส้นทางคมนาคมทางหลวงหมายเลข 108 จากจังหวัดเชียงใหม่ผ่านอำเภอฮอด อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย ถึงอำเภอขุนยวม ระยะทาง 286 กิโลเมตร จากอำเภอขุนยวมใช้ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1263 ระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตรถึงทางแยกเลี้ยวซ้ายเข้าคอกแม่ฮูกอ ผ่านบ้านปางตอง บ้านแม่ฮูกอ ถึงวนอุทยานทุ่งบัวตองระยะทางประมาณ 14 กิโลเมตร จากนั้นตรงไปอีก 4 กิโลเมตรมีทางแยกขวาประมาณ 3 กิโลเมตร (1.5 กิโลเมตรสุดท้ายเป็นทางลูกรัง) ถึงที่ตั้งสำนักงานหน่วยอนุรักษ์ฯ รวมระยะทางประมาณ 319 กิโลเมตร

4.1.4 ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ

ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 800 – 2,028 เมตร มียอดเขาสูงสุดคือคอกโปรงสะแยง สูงประมาณ 2,028 เมตร มีแม่น้ำสำคัญได้แก่แม่น้ำสะมาด และน้ำแม่สุรินทร์ ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของกลุ่มน้ำสาละวิน 1 ใน 25 กลุ่มน้ำหลักของประเทศไทย

ภูมิอากาศ โดยทั่วไปจะมีอากาศหนาวเย็นตลอดปี ในฤดูหนาวอุณหภูมิของอากาศต่ำสุด – สูงสุดอยู่ระหว่าง 4 – 27 องศาเซลเซียส ฤดูร้อนอุณหภูมิของอากาศอยู่ในระหว่าง 15 – 35 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 1,500 - 2,000 มิลลิเมตร การกระจายของปริมาณน้ำฝนอยู่ในเกณฑ์ที่ดี กล่าวคือ จะมีฝนตกโดยเฉลี่ยประมาณ 20 – 27 วัน/เดือนในฤดูฝน และฝนจะเริ่มตกตั้งแต่เดือนเมษายนและสิ้นสุดในราวเดือนพฤศจิกายน

ลักษณะดินเป็นกลุ่มดินดอน เกิดจากการผุพังของหินในบริเวณที่มีความลาดชันสูง และภายใต้สภาพป่าธรรมชาติที่เป็นดินลึกมีการสะสมอินทรีย์วัตถุเป็นจำนวนมาก ชั้นบนเป็นดินทราย ดินเหนียว และดินลูกรัง ตามธรรมชาติค่อนข้างจะมีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อมีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเอาพื้นที่ทำการเกษตร ดินจะเสื่อมคุณภาพอย่างรวดเร็ว บริเวณเทือกเขาสูงมีสภาพภูมิประเทศแบบลอนเขา หากไม่มีพืชปกคลุมจะเกิดการพังทลายอย่างรวดเร็วและรุนแรง จึงไม่เหมาะสำหรับการทำการเกษตร ควรสงวนไว้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

แผนภาพที่ 3 แสดงเส้นทางคมนาคมไปสำนักงานหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด

ลักษณะพืชพรรณ ในพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยอนุรักษ์ฯ สามารถแบ่งชนิดป่าได้ 5 ชนิด คือ

1. ป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) ป่าชนิดนี้ส่วนใหญ่จะอยู่บนภูเขาสูงในระดับความสูงที่สูงกว่า 900 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นป่าที่มีความชื้นสูง อากาศเย็นถึงอบอุ่น มีชั้นเรือนยอดหลายชั้น พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ในตระกูลก่อ เช่น ก่อเดือย ก่อแป้น ก่อคาหามู และมีพันธุ์ไม้อื่นๆ ที่สำคัญคือ จำปีป่า จำปาป่า ทะโล้ กำลึงเสื่อโคร่ง และพันธุ์ไม้สกุลอบเชย ไม้พื้นล่างเป็นไม้พุ่มมักพบบริเวณช่องที่เรือนยอดชั้นบนไม่แน่นที่บมาก ได้แก่ กำลึงข้างสาร กุหลาบหิน พืชล้มลุกได้ กระเจียวขาว ขมิ้นแดง นอกจากนี้ยังพบไม้ไผ่ พืชจำพวกเฟิน มอส และกล้วยไม้ชนิดต่างๆ ส่วนสัตว์ป่าที่พบเห็นโดยทั่วไปได้แก่ หมูป่า เก้ง อีเห็น แม่น ชะมด กระต่าย เต่า งู ไก่ฟ้า และนกป่าชนิดต่างๆ นอกจากนี้ยังพบสัตว์จำพวกลิง ค่าง ชะนี เต่าปูลู เป็นต้น
2. ป่าสนเขา (Pine Forest) ที่พบเป็นสังคมย่อยของป่าสนผสมก่อซึ่งเป็นสังคมพืชที่กระจายอยู่ในพื้นที่ค่อนข้างสูง มีช่วงความหนาวเย็นนาน ประกอบด้วยสามชั้นเรือนยอด ชั้นบนสุดมักประกอบด้วยไม้สนสามใบ เรือนยอดชั้นรองประกอบด้วยไม้ตระกูลก่อ กำยาน หว่า เหมือด ไม้พุ่ม ประกอบด้วย มั่นปลา ประงเขา กุหลาบขาว กุหลาบแดง เป็นต้น
3. ป่าเต็งรัง (Deciduous Dipterocarp Forest) ป่าชนิดนี้พบอยู่ช่วงตอนกลางของพื้นที่ ในบริเวณที่ต่ำกว่าระดับทะเลปานกลาง 1,000 เมตร ดินมักเป็นดินทรายและลูกรัง ซึ่งจะมีสีค่อนข้างแดงในบางพื้นที่เรียกป่าแดง ลักษณะของป่าชนิดนี้เป็นป่าโปร่ง มีต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นอยู่กระจัดกระจาย พื้นที่ป่าไม่รกทึบ มีเห็ดราชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะเห็ดเห็ด และไม้ไผ่ชนิดต่างๆ ทุกๆปีจะมีไฟไหม้ประจำ พันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าชนิดนี้ได้แก่ไม้เต็ง รัง เหียง พลวง แสลงใจ ทะยอม และมะขามป้อม เป็นต้น
4. ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) ป่าชนิดนี้พบบริเวณตอนล่างของพื้นที่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางไม่เกิน 800 เมตร ป่าชนิดนี้มักมีไม้สักขึ้นปะปนอยู่ทั่วไป ลักษณะทั่วไปเป็นป่าโปร่ง ประกอบด้วยต้นไม้ขนาดกลางเป็นส่วนมาก พื้นที่ป่าไม่รกทึบ มีไม้ไผ่ชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่จำนวนมาก ในฤดูแล้งต้นไม้ทั้งหมดผลัดใบ และมีไฟป่าไหม้ทุกปี มีพันธุ์ไม้ขึ้นปะปนกันจำนวนมากชนิด เช่น ไม้สัก แดง ประคู้ มะค่าโมง ชิงชัน เก็ดแดง ตะแบก รกฟ้า ยมหิน ช้อ จิวป่า มะกอก สมอไทย สมอพิเภก พื้นชั้นล่างประกอบด้วยพวกหญ้า กก ไม้ไผ่ชนิดต่างๆ เช่น ไม้ไผ่ป่า ไม้ไผ่ขี้เหล็ก ไม้ไผ่ข้าวหลาม ไม้ไผ่ขาง เหล่านี้เป็นต้น
5. สวนป่า (Forest Plantation) ในการปลูกป่าทดแทนของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด ส่วนใหญ่ใช้สนสามใบเป็นไม้เบิกนำ ในพื้นที่ที่ถูกบุกรุกทำลาย พื้นที่สวนป่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับความสูงประมาณ 1,000-2,000 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งได้ดำเนิน

การปลูกสร้างสวนป่ามาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2524 โดยใช้พันธุ์ไม้หลายชนิด เช่น สนสามใบ ก่อ กำลังเสือโคร่ง นางพญาเสือโคร่ง แอ๊ปเปิ้ลป่า สนจีน เป็นต้น นับจนถึงปัจจุบันได้ดำเนินการปลูกป่าเป็นเนื้อที่รวม 22,000 ไร่

4.1.5 สิ่งอำนวยความสะดวก

หน่วยอนุรักษ์ฯ มีสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ ดังนี้

1. อาคารที่พัก จำนวน 2 หลัง สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ประมาณ 30 คน
2. บ้านพักทรง A-Frame ห้องน้ำในตัว จำนวน 1 หลัง สามารถพักได้ 4 คน
3. ลานกางเต็นท์ สามารถกางเต็นท์ (ขนาด 2 คน) ได้ประมาณ 50 หลัง
4. ศาลาเอนกประสงค์ ตั้งอยู่ใกล้ที่พัก มองเห็นทิวทัศน์ได้ สามารถจัดกิจกรรมในร่ม ประชุมสัมมนา กลุ่มย่อยได้ประมาณ 30 คน
5. ลานจอดรถ ขนาด 10 – 15 คัน จำนวน 1 แห่ง
6. ห้องน้ำ ขนาด 4 ห้อง จำนวน 2 หลัง
7. โรงครัวพร้อมที่รับประทานอาหาร ขนาด 15 คน จำนวน 1 หลัง
8. ระบบน้ำ เป็นน้ำจากระบบประปาภูเขา ที่ต่อท่อจากแหล่งเก็บกักน้ำบนที่สูง
9. ระบบไฟฟ้า ใช้เครื่องกำเนิดไฟฟ้า ขนาด 10 กิโลวัตต์ ปิด-เปิดเป็นเวลา

ทั้งนี้ หน่วยอนุรักษ์ฯ มีสิ่งอำนวยความสะดวกไม่มากและไม่สมบูรณ์พร้อม เนื่องจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์ฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำธารที่ถูกบุกรุกทำลายเท่านั้น ไม่ได้สร้างขึ้นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมหรือพักค้างคืนแต่อย่างใด แต่เนื่องจากกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่กำลังมีบทบาทสำคัญมากขึ้น หน่วยอนุรักษ์ฯ จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับการใช้เป็นที่พักชั่วคราวในระยะเริ่มแรก หน่วยอนุรักษ์ฯ จึงให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยปรับปรุงพื้นที่เพื่อใช้เป็นที่กางเต็นท์พร้อมกันนั้นทางจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ช่วยเหลือโดยจัดสรรงบประมาณสร้างห้องน้ำขนาด 4 ห้อง จำนวน 1 หลัง หลังจากนั้นเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมและพักค้าง จนเป็นที่รู้จักกันมากขึ้น จึงมีบุคคล คณะบุคคล ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนขออนุญาตเข้าเที่ยวชมและพักค้าง และใช้เป็นสถานที่ประชุม สัมมนา กลุ่มย่อยกันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูการท่องเที่ยวในช่วงงานเทศกาลทุ่งดอกบัวตอง บนดอยแม่อูคอ ตลอด 3 เดือน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงกลางเดือนมกราคมทุกปี

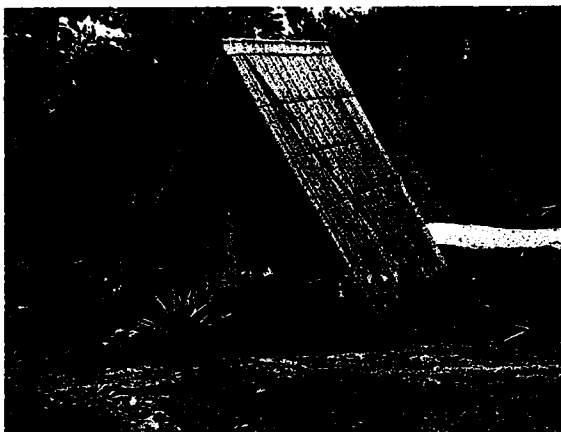
ภาพที่ 1 แปลงไม้ดอกและสวนหย่อม

ภาพที่ 2 บ้านพักหลังที่ 1

ภาพที่ 3 บ้านพักหลังที่ 2

ภาพที่ 4 บ้านพักทรง A-Frame

ภาพที่ 5 โรงครัวแม่สะอาด

ภาพที่ 6 ศาลาอเนกประสงค์

ภาพที่ 7 โครงการอนุรักษ์ด้วยไม้รองเท่านั้น

ภาพที่ 8 เส้นทางศึกษารรรมชาติ

ภาพที่ 9 จุดชมทิวทัศน์

4.1.6 ทรัพยากรการท่องเที่ยว

หน่วยอนุรักษ์ฯ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ ดังนี้

1. โครงการอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารี ตามพระราชดำริ อยู่ห่างจากสำนักงานหน่วยอนุรักษ์ฯ ประมาณ 1.5 กิโลเมตร แต่เดิมคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ให้การสนับสนุนงบประมาณในดำเนินงานขยายพันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารี ตามพระราชดำริในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ มาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2536 ต่อมาในปีงบประมาณ พ.ศ. 2547 ได้มอบให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช โดยหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการต่อ โดยหน่วยอนุรักษ์ฯ ซึ่งเป็นแหล่งค้นพบกล้วยไม้รองเท้านารีพันธุ์อินทนนท์มากที่สุดในประเทศไทย มีหน้าที่เพาะพันธุ์จากเมล็ด แล้วส่งต่อให้มหาวิทยาลัยแม่โจ้เป็นผู้ให้อาหารในห้องปฏิบัติการปลอดเชื้อประมาณ 1 ปี จึงส่งกลับมายังหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นผู้อนุบาลพันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีต่อไป
2. จุดชมทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม สูดอากาศที่บริสุทธิ์ บริเวณสำนักงานหน่วยอนุรักษ์ฯ ชมพระอาทิตย์ขึ้นและตกกลับขอบเขาในบริเวณเดียวกัน และยังเป็นจุดดูนกป่า เช่น นกพญาไฟ นกเงือก นกแซงแซว นกทราบบ่า นกปลอดหัวจุก เป็นต้น และยังสามารถได้ยินเสียงร้องของสัตว์ป่า เช่น ชะนี ที่อาศัยอยู่ใกล้สำนักงานฯ ประมาณ 4 คู่ รวม 40 ตัว
3. สนามหญ้าและสวนหย่อม ที่จัดไว้กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ใกล้สำนักงานฯ พร้อมทั้งนั่งพักผ่อนและศาลาเล็กๆ
4. เส้นทางศึกษาธรรมชาติ ระยะทางวงรอบประมาณ 2 กิโลเมตรจากสำนักงานฯ สำหรับเดินเที่ยวชมและศึกษาธรรมชาติ เช่น กล้วยไม้ป่า นก พันธุ์ไม้ป่า และจุดที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร
5. เรือนเพาะชำกล้าไม้ บริเวณสำนักงานหน่วยอนุรักษ์ฯ เพื่อขยายและเพาะชำกล้าไม้ดอกไม้ประดับไว้สำหรับปรับปรุงภูมิทัศน์สำนักงานหน่วยอนุรักษ์ฯ และพันธุ์ไม้หายาก เช่น พญาไม้ ไบเล็ก มหาพรหมราชินี เป็นต้น
6. พื้นที่ป่าปลูกที่สมบูรณ์ มีพื้นที่ประมาณ 12,000 ไร่ ซึ่งมีสภาพสมบูรณ์ใกล้เคียงป่าธรรมชาติมาก สามารถเดินเที่ยวชมความเป็นธรรมชาติ และบริเวณใต้เรือนยอดของต้นไม้สามารถใช้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฯ ได้

นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับหน่วยอนุรักษ์ฯ ดังนี้

1. ทุ่งดอกบัวตอง อยู่ห่างจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ประมาณ 7 กิโลเมตร ปัจจุบันจัดตั้งเป็นวนอุทยานทุ่งบัวตอง สังกัดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ดอกบัวตองเป็นดอกไม้ป่า

ออกดอกสีเหลืองในช่วงเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคมของทุกปี ในเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ บนคอกแม่อุคอ ระดับความสูงประมาณ 1,500 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

2. น้ำตกแม่สุรินทร์ อยู่ห่างจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ประมาณ 8 กิโลเมตร อยู่ในความควบคุมดูแลของอุทยานแห่งชาติน้ำตกแม่สุรินทร์ สังกัดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นน้ำตกที่สวยงามมีน้ำตกไหลตลอดปี มีความสูงประมาณ 220 เมตร จึงสามารถมองเห็นได้ในระยะไกล มีบ้านพักไว้บริการจำนวน 3 หลัง และพื้นที่กางเต็นท์ที่สะดวกพร้อมห้องน้ำไว้บริการ

3. น้ำตกแม่ขวมหลวง อยู่ห่างจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ประมาณ 18 กิโลเมตร จัดตั้งเป็นวนอุทยานน้ำตกแม่ขวมหลวง สังกัดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เมื่อปี พ.ศ. 2549 เป็นน้ำตกที่สวยงามมีน้ำตกไหลตลอดปี มีความสูงประมาณ 7 เมตร การเข้าถึงน้ำตกสามารถใช้เส้นทางเดินธรรมชาติประมาณ 500 เมตรจากลานจอดรถ เนื่องจากเพิ่งจัดตั้งจึงยังไม่มีบ้านพักไว้บริการ

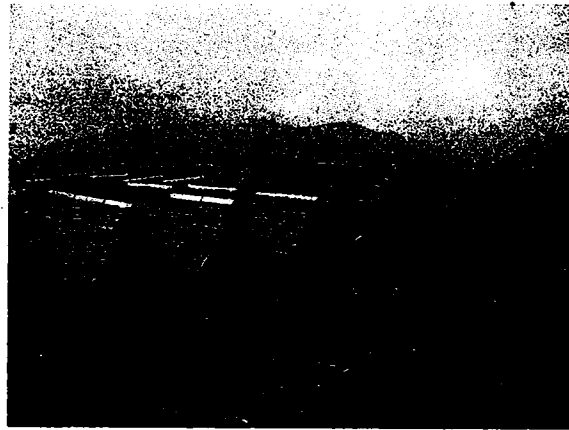
4. สวนแม่อุคอ อยู่ห่างจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ประมาณ 19 กิโลเมตร หรือห่างจากอำเภอขุนยวมประมาณ 14 กิโลเมตร บริหารงานโดยเอกชน มีบ้านพักขนาดใหญ่ กลาง เล็ก ไว้บริการแก่นักท่องเที่ยวรวม 5 หลัง สามารถให้บริการได้ 20 - 30 คน มีทางเดินไว้สำหรับเที่ยวเดินชมธรรมชาติและไปเล่นน้ำตกแม่ขวมหลวงได้ ระยะทางประมาณ 400 เมตร

5. Home Stay ขึ้นชมกับประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชนเผ่ากระเหรี่ยงบ้านพะยอม ซึ่งมีอยู่ประมาณ 5 หลัง อยู่ห่างจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ประมาณ 1 กิโลเมตร ราคาประมาณ 250-300 บาท พร้อมอาหารเช้าต่อคืนต่อคน หากในช่วงฤดูการท่องเที่ยวในช่วงงานเทศกาลทุ่งดอกบัวตอง บนคอกแม่อุคอ ตลอด 3 เดือนพฤศจิกายนถึงกลางเดือนมกราคม ทุกปี จะมีชาวบ้านมาก่อสร้าง Home Stay ชั่วคราวทรง A-Frame โดยใช้วัสดุธรรมชาติ ทั้งในและนอกทุ่งบัวตองไว้บริการนักท่องเที่ยว จำนวน 30 - 40 หลัง ราคา 200 - 300 บาทต่อคืน

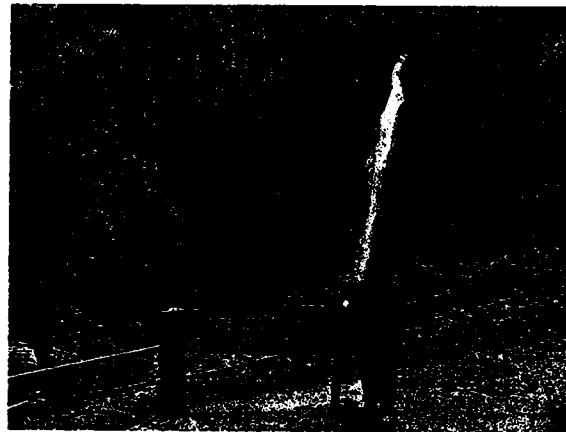
6. ขอดคอกโปรงสะแชน เป็นจุดชมทิวทัศน์และไม้ป่าดั้งเดิม บนขอดคอกที่ระดับความสูง 2,008 เมตร จากระดับน้ำทะเล อยู่ห่างจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ประมาณ 22 กิโลเมตร เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบผจญภัยส่วนตัว หรือ Frontier Ecotourism เนื่องจากถนนทางขึ้นขอดคอกมีความสะดวกเฉพาะฤดูแล้งเท่านั้น ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลแม่อุคอกกำลังพัฒนา

ภาพที่ 10 ทุ่งบัวตอง ดอยแม่จอก

ภาพที่ 11 บ้านพัก A-Frame ชั่วคราว

ภาพที่ 12 น้ำตกแม่สุรินทร์

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.2.1 ข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว

ตารางที่ 2 แสดงเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ของนักท่องเที่ยว

ข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	95	49.7
หญิง	96	50.3
รวม	191	100.0
อายุ		
ต่ำกว่า 20 ปี	10	5.2
21-30 ปี	37	19.4
31-40 ปี	49	25.7
40 ปีขึ้นไป	95	49.7
รวม	191	100.0
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	14	7.3
มัธยมศึกษา	24	12.6
อนุปริญญา / ปวส.	29	15.2
ปริญญาตรี	91	47.6
สูงกว่าปริญญาตรี	29	15.2
อื่นๆ	4	2.1
รวม	191	100.0

ตารางที่ 2 แสดงเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ของนักท่องเที่ยว (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพ		
นักเรียน / นักศึกษา	14	7.3
รับจ้าง / พนักงาน / บริษัทเอกชน	34	17.8
รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ	95	49.7
อาชีพอิสระ / ธุรกิจส่วนตัว	24	12.6
เกษตรกรรวม	8	4.2
อื่น ๆ	16	8.4
รวม	191	100.0
รายได้		
ต่ำกว่า 4,000 บาท	20	10.5
4,001-7,000 บาท	23	12.0
7,001-10,000 บาท	20	10.5
10,001-15,000 บาท	25	13.0
15,001-20,000 บาท	24	12.6
20,000 บาทขึ้นไป	79	41.4
รวม	191	100.0
ภูมิดำเนา		
จังหวัดแม่ฮ่องสอน	49	25.7
จังหวัดอื่น ๆ	142	74.3
รวม	191	100.0
เคยมาหน่วยอนุรักษ์ ฯ		
เคย	78	40.8
ไม่เคย	113	59.2
รวม	191	100.0

ตารางที่ 2 แสดงเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน ของนักท่องเที่ยว (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนบุคคลรวมคณะ		
1-10 คน	109	57.1
11-20 คน	49	25.6
21-30 คน	16	8.4
31-40 คน	9	4.7
41 คนขึ้นไป	8	4.2
รวม	191	100.0
วัตถุประสงค์		
เพื่อท่องเที่ยว	137	71.7
วัตถุประสงค์อื่น ๆ	54	28.3
รวม	191	100.0

จากตารางที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเป็นเพศหญิง และเพศชายมีจำนวนใกล้เคียงกัน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 31 - 40 ปี คิดเป็นจำนวนร้อยละ 25.7 รองจากผู้มีอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 49.7 จะเห็นว่าส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยววัยกลางคนและวัยทำงานมากที่สุด

ระดับการศึกษาของนักท่องเที่ยว ส่วนมากมีระดับการศึกษาปริญญาตรี ร้อยละ 47.6 ส่วนการศึกษาระดับอนุปริญญาและระดับสูงกว่าปริญญาตรี มีจำนวนเท่ากันเป็นจำนวนร้อยละ 15.2

อาชีพของนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนมากที่สุด มีอาชีพเป็นข้าราชการ / พนักงานรัฐวิสาหกิจ คิดเป็นจำนวนร้อยละ 49.7 ตามมาด้วยอาชีพรับจ้าง พนักงานบริษัทเอกชน คิดเป็นจำนวนร้อยละ 17.8

ส่วนรายได้ของนักท่องเที่ยวนั้น ส่วนมากมีรายได้มากกว่า 20,000 บาทขึ้นไป คิดเป็นจำนวนร้อยละ 41.4 รองลงมาได้ 10,000 - 20,000 บาท คิดเป็นจำนวนร้อยละ 25.6

ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยววัยกลางคน และวัยทำงานที่มีงานทำทั้งภาครัฐและภาคเอกชน มาจากต่างจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 74.3) ซึ่งชอบมาเที่ยวชมธรรมชาติเพื่อท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ กันเป็นกลุ่มเล็กๆ ขนาดไม่เกิน 10 คน (ร้อยละ 57.1) ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์

4.2.2 การประเมินศักยภาพและความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตารางที่ 3 แสดงการประเมินศักยภาพด้านความดึงดูดใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ศักยภาพของพื้นที่	ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
สภาพความสมบูรณ์ของป่าไม้ เช่น ความหนาแน่น และขนาดของพันธุ์ไม้ เป็นต้น	4.00	มีศักยภาพสูง
สภาพความสมบูรณ์และหลากหลายของพันธุ์สัตว์และแมลง	3.56	มีศักยภาพสูง
ความสวยงามโดยรวมและสภาพภูมิทัศน์	4.18	มีศักยภาพสูง
ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว		
- ทางธรรมชาติ	4.02	มีศักยภาพสูง
- ทางประวัติศาสตร์	3.50	มีศักยภาพสูง
- ทางศิลปวัฒนธรรม	3.46	มีศักยภาพสูง
ความหลากหลายของกิจกรรม นันทนาการ ที่มีโอกาสเลือกกระทำได้ ภายในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ	3.27	มีศักยภาพปานกลาง
ความชัดเจนของป้ายบอกทางไปแหล่งท่องเที่ยว	3.21	มีศักยภาพปานกลาง
รวม	3.65	มีศักยภาพสูง

จากการวิเคราะห์ตารางที่ 3 แสดงการประเมินศักยภาพด้านความดึงดูดใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพด้านความดึงดูดใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยวในระดับที่มีศักยภาพสูง มีค่าเฉลี่ย 3.65 ซึ่งความสวยงามโดยรวมและสภาพภูมิทัศน์ของหน่วยอนุรักษ์ฯ อยู่ในระดับสูง รองลงมาคือ ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สภาพความสมบูรณ์ของป่าไม้ เช่น ความหนาแน่น และขนาดของพันธุ์ไม้ เป็นต้น มีศักยภาพในระดับสูงเช่นกัน ทั้งนี้หน่วยอนุรักษ์ฯ ตั้งอยู่ในพื้นที่เนินเขา สามารถมองเห็นทิวทัศน์ภูเขาที่เรียงตัวทอดยาวล้อมรอบ ท่ามกลางหมู่พืชพรรณไม้ป่าธรรมชาติและป่าปลูกที่สมบูรณ์ ในบรรยากาศความเป็นธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศที่เย็นสบายตลอดปี

ตารางที่ 4 แสดงการประเมินศักยภาพด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการในพื้นที่

ข้อบ่งชี้ถึงความพร้อม	ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
เจ้าหน้าที่บริการด้านการท่องเที่ยว	3.66	มีศักยภาพสูง
ความรู้ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ต่อการท่องเที่ยว	3.63	มีศักยภาพสูง
ศูนย์บริการข้อมูล / การประชาสัมพันธ์	3.46	มีศักยภาพสูง
วัสดุ อุปกรณ์ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว	3.53	มีศักยภาพสูง
ความปลอดภัยในการเที่ยวชมสถานที่	3.84	มีศักยภาพสูง
รวม	3.62	มีศักยภาพสูง

จากการวิเคราะห์ตารางที่ 4 แสดงการประเมินศักยภาพด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการในพื้นที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการในพื้นที่ท่องเที่ยวในระดับที่มีศักยภาพสูง มีค่าเฉลี่ย 3.62 ทั้งนี้หน่วยอนุรักษ์ฯ ตั้งอยู่ในสภาพภูมิประเทศที่เป็นธรรมชาติอยู่แล้ว จึงมีความปลอดภัยในการเที่ยวชมสถานที่อยู่ในระดับสูงพอสมควร อีกทั้งหน่วยอนุรักษ์ฯ จัดให้มีเวรยามรักษาความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวในช่วงกลางคืน จึงมีศักยภาพด้านความปลอดภัยในระดับสูง

ตารางที่ 5 แสดงการประเมินศักยภาพด้านความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง
เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ถึงความพร้อม	ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
ความสะดวกต่อการใช้ยานพาหนะ	3.39	มีศักยภาพปานกลาง
สถานที่จอดรถยนต์ / ลานจอดรถยนต์	3.02	มีศักยภาพปานกลาง
ห้องพักบริการ	3.66	มีศักยภาพสูง
ห้องน้ำ / สุขา บริการ	3.64	มีศักยภาพสูง
อาหารเครื่องดื่มบริการ	3.47	มีศักยภาพสูง
โทรศัพท์ บริการ	2.70	มีศักยภาพปานกลาง
ที่พักชั่วคราว (ศาลานั่งเล่น ที่พักผ่อน ฯลฯ)	3.48	มีศักยภาพสูง
ที่ทิ้งขยะ	3.23	มีศักยภาพปานกลาง
รวม	3.32	มีศักยภาพปานกลาง

จากการวิเคราะห์ตารางที่ 5 แสดงการประเมินศักยภาพด้านความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพด้านความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในระดับที่มีศักยภาพปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.32 จากเหตุผลการจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์ฯ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกป่าฟื้นฟูพื้นที่ดินน้ำที่เสื่อมโทรมเท่านั้น การเตรียมความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวจึงมีไม่มากนัก เช่น ถนนที่เข้าถึงหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นทางแคบและเป็นถนนลูกรังระยะทาง 1.5 กิโลเมตรสุดท้ายก่อนถึงสำนักงานฯ และมีความยากลำบากในการเข้าถึงมากในช่วงฤดูฝน สถานที่จอดรถยนต์มีให้บริการเพียง 1 แห่ง สำหรับรถยนต์ 10 – 15 คัน รวมถึงที่ทิ้งขยะที่จัดตั้งไว้มีไม่มากนัก และโทรศัพท์สาธารณะที่ยังไม่มีให้บริการแต่มีสัญญาณโทรศัพท์เคลื่อนที่ในระดับค่าพอใช้บริการได้บางครั้ง เพียง 1 ระบบเท่านั้น สำหรับห้องพักบริการหน่วยอนุรักษ์ฯ ได้รับการจัดสรรงบประมาณปกติเป็นบ้านพักข้าราชการจำนวน 1 หลัง จากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นบ้านพักรับรองจำนวน 1 หลัง และบ้านพักที่จัดสร้างแบบง่ายๆ ทรง A-Frame จึงสามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้ใช้บริการได้ทั้ง 3 หลัง สำหรับอาหารและเครื่องดื่มนักท่องเที่ยวสามารถประสานงานติดต่อให้ทางหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นผู้จัดเตรียมให้ทั้งหมดก็ได้ หรือนักท่องเที่ยวจะเป็นผู้นำมาเอง หรือหากนำ

อาหารสดมาจะให้เจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นผู้ประกอบอาหารหรือหากจะประกอบอาหารเองก็สามารถทำได้ที่โรงครัวของหน่วยอนุรักษ์ฯ ก็สามารถกระทำได้เช่นกัน

4.2.3 การประเมินข้อจำกัดและปัญหาที่มีผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว

ตารางที่ 6 แสดงการประเมินข้อจำกัดของพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ถึงข้อจำกัด / อุปสรรค	ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
1. ความยากในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว	3.33	เห็นด้วยปานกลาง
2. ข้อจำกัดเวลา / ฤดูกาล ในการเที่ยวชม	3.36	เห็นด้วยปานกลาง
3. ความสะดวกในการติดต่อและประสานงาน	3.26	เห็นด้วยปานกลาง
4. ความเคร่งครัดของกฎหมาย ระเบียบ ที่เกี่ยวข้อง	3.12	เห็นด้วยปานกลาง
5. การจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว	3.16	เห็นด้วยปานกลาง
รวม	3.25	เห็นด้วยปานกลาง

จากการวิเคราะห์ตารางที่ 6 แสดงการประเมินข้อจำกัดของพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความเห็นด้วยทุกกรณีในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.25 นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมและพักค้างที่หน่วยอนุรักษ์ฯ ส่วนใหญ่ร้อยละ 97 จะเข้ามาท่องเที่ยวในช่วงฤดูหนาวที่บรรยากาศกำลังหนาวเย็นสบาย และเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับเทศกาลดอกบัวตองกำลังบานเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคมของทุกปีเท่านั้น แต่ในช่วงฤดูร้อนและฤดูฝนจะไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยว (ทศพร จางสาย, 2550 : สัมภาษณ์) ในช่วงฤดูฝนการเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวหน่วยอนุรักษ์ฯ มีความยากลำบาก เนื่องจากสภาพถนนที่เป็นอุปสรรคและอันตราย อีกทั้งลักษณะสภาพภูมิประเทศที่ตั้ง และระดับศักยภาพความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการติดต่อประสานงานและการเดินทางไปแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสาเหตุในการจำกัดประเภทของนักท่องเที่ยวอีกด้วย

ตารางที่ 7 แสดงการประเมินปัญหาที่คาดว่าจะเกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ถึงผลกระทบ	ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
1. ทำให้เกิดเสียงดังรบกวนพื้นที่	2.69	เห็นด้วยปานกลาง
2. ทำให้เกิดขยะ และความสกปรก	2.86	เห็นด้วยปานกลาง
3. ทำให้เกิดการรุกรานพื้นที่หวงห้าม	2.88	เห็นด้วยปานกลาง
4. เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ	2.90	เห็นด้วยปานกลาง
5. ทำให้ทัศนียภาพและความสำคัญของสถานที่ลดลง	2.87	เห็นด้วยปานกลาง
6. ความไม่เพียงพอด้านสาธารณูปโภค	3.05	เห็นด้วยปานกลาง
รวม	2.87	เห็นด้วยปานกลาง

จากการวิเคราะห์ตารางที่ 7 การประเมินปัญหาที่คาดว่าจะเกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความเห็นด้วยทุกกรณีในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.87 มีปัญหาทำให้เกิดเสียงดังรบกวนพื้นที่ ทำให้เกิดขยะ ความสกปรก ทำให้เกิดการรุกรานพื้นที่หวงห้าม เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ทัศนียภาพและความสำคัญของสถานที่ลดลง และความไม่เพียงพอด้านสาธารณูปโภคที่จะให้บริการ ทั้งนี้อาจเพราะว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ ยังไม่เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวไม่มากนัก เพียงปีละประมาณ 300 – 400 คนต่อปี (ทศพร จางสาย, 2550 : สัมภาษณ์) จึงทำให้ยังไม่เห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นชัดเจนมากนัก ซึ่งการประเมินมาจากการคาดคะเนของนักท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่

4.2.4 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว

จากการรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ พบว่านักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งได้เสนอความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ด้านพื้นที่ ควรทำการกำหนดเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินตามหลักการจัดการลุ่มน้ำ เช่น พื้นที่บริการการท่องเที่ยว พื้นที่หวงห้าม เป็นต้น จัดทำเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่หวงห้าม เพิ่มความหลากหลายพืชพรรณไม้ในพื้นที่ให้มากขึ้น ปรับปรุงและขยายพื้นที่ดินนเพื่อป้องกันอันตราย จัดทำป้ายบอกทาง ป้ายแนะนำจุดท่องเที่ยวให้มากขึ้น ไม่สร้างสิ่งก่อสร้างให้ดูแปลกปลอมขัดกับธรรมชาติ

ด้านสิ่งแวดล้อมความสะดวก ควรจัดให้มีระบบโทรศัพท์ผ่านดาวเทียมพร้อมเครื่องกำเนิดพลังงานแสงอาทิตย์ สร้างที่พัก ห้องน้ำ ระบบไฟฟ้า ที่จอดรถ ที่ทิ้งขยะเพิ่มเติม สำหรับห้องพัก ห้องน้ำที่มีอยู่แล้วควรปรับปรุงให้มีความสะอาด และมีความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการให้มากขึ้น

ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ควรจัดให้มีกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกสำหรับนักท่องเที่ยวได้มีกิจกรรมตลอดปี เช่น ปลูกต้นไม้ เดินป่าชมนก-พันธุ์ไม้ คูควา ขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ ถ่ายศึกษาธรรมชาติ และถ่ายรูปธรรมชาติ ตลอดจนกิจกรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

ด้านการบริการ ควรจัดให้มีร้านจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม และจุดจำหน่ายสินค้าของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ด้านสื่อความหมาย เพื่อให้คำแนะนำ ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ให้บริการเดินเท้า ฝ่าห่ม อุปกรณ์การท่องเที่ยวบางอย่างให้เช่า รวมถึงรถบริการนำเที่ยว จัดทำแผนที่หรือแผ่นพับแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว จัดเวรยามรักษาความปลอดภัยตลอด 24 ชั่วโมง

ด้านการจัดเก็บค่าธรรมเนียม ควรจัดเก็บค่าธรรมเนียมในการใช้บริการสถานที่ เพื่อนำรายได้มาปรับปรุงพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ในอัตราที่เหมาะสม หากจัดเก็บในอัตราที่สูงจะเป็นการกีดกันนักท่องเที่ยวบางกลุ่มในการท่องเที่ยวชมธรรมชาติ

ด้านอื่นๆ ควรฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีความรู้ความเข้าใจด้านนันทนาการ จัดให้มีการแสดงพื้นบ้านของหมู่บ้านใกล้เคียงหน่วยอนุรักษ์ฯ จัดทำป้ายที่เป็นข้อปฏิบัติและข้อห้ามในหน่วยอนุรักษ์ฯ จัดทำป้ายคำขวัญเกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึกตามเส้นทางท่องเที่ยว ทำการประชาสัมพันธ์หน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไปผ่านสื่อต่างๆ

4.2.5 ความคิดเห็นด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ

การศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการด้านการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ผลการสัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการซึ่งหมายถึง ผู้ใหญ่บ้านแม่หัวสุรินทร์ กำนันตำบลแม่อุคอ นายกองคการบริหารส่วนตำบลอุคอ นายอำเภอขุนยวม ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการซึ่งหมายถึง ชาวบ้านผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่เป็นคนดั้งเดิมในหมู่บ้านและผู้ประสานงานโครงการเครือข่ายลุ่มน้ำยวม (NGO) และเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งหมายถึงผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ และหัวหน้า

หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด โดยแต่ละท่านได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหน่วยอนุรักษ์ฯ พบว่าผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการทุกท่านทราบว่ามีหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด เป็นหน่วยงานราชการซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารจัดการและความดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีหน้าที่ปลูกสร้างสวนป่าทดแทนในพื้นที่ที่ถูกบุกรุกทำลาย บำรุงรักษาสวนป่าเดิม รักษาพื้นที่ป่าไม้บนพื้นที่สูงให้มีความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าให้คงความเป็นธรรมชาติ เป็นอาหารของหมู่บ้าน เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ให้มีน้ำไหลตลอดปี และมีการให้ความช่วยเหลือชุมชนเกี่ยวกับการสาธารณสุขท้องถิ่น เช่น ซ่อมแซมและสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ที่ประชุมชนหมู่บ้าน ปรับปรุงถนนในหมู่บ้าน สร้างแปลงเพาะชำกล้าไม้ประจำหมู่บ้าน สร้างระบบประปาภูเขา สร้างระบบฝายกักเก็บน้ำ สร้างบ่อเลี้ยงปลา ร่วมกับชุมชนทำแนวกันไฟระหว่างที่ดินของชุมชนกับพื้นที่ป่า แจกจ่ายกล้าไม้ผล ไม้ป่า รวมทั้งหญ้าแฝก เป็นต้น และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งในพื้นที่ ทวี ถิ่นวนา (2549) กล่าวว่า เป็นหน่วยงานที่ป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ของนายทุนทั้งในและนอกพื้นที่ต้นน้ำ เช่น การป้องกันการขยายพื้นที่การเกษตรปลูกกระท่อมป่า มะเขือเทศ และเป็นหน่วยงานที่เข้าไปมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนในพื้นที่เป็นอย่างดี ทศพร จางสาย (2550) เสริมด้วยว่า เป็นหน่วยงานภาคสนามขึ้นกับสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ สังกัดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ดำเนินงานฟื้นฟูและปรับปรุงระบบนิเวศป่าต้นน้ำลำธาร โดยการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ที่เสื่อมโทรม พร้อมทั้งนำแนวพระราชดำริมาร่วมดำเนินการทั้งการปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ที่ง่ายต่อการชะล้างพังทลาย การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร หรือฝายแม้ว ช่วยเก็บกักตะกอนและช่วยชะลอการไหลของน้ำเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นในพื้นที่ป่า ซึ่งสอดคล้องกับรัชชัช จิงเจริญ (2550) ว่าเป็นหน่วยงานภาคสนามมีภารกิจหน้าที่ในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต้นน้ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรม ให้คืนความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่ออำนวยประโยชน์ด้านน้ำ ทั้งปริมาณและคุณภาพแก่ชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ

ด้านความสำคัญต่อชุมชน เกียรติศักดิ์ กอนพเคราะห์ (2549) กล่าวว่า เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นหน่วยงานที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดความรู้แก่นักเรียนและคนในท้องถิ่น โดยหน่วยอนุรักษ์ฯ จัดฝึกอบรมค่ายเยาวชนสิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียน ได้มีจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และจัดฝึกอบรมการพัฒนาอาชีพนอกภาคเกษตรให้กับชุมชนในพื้นที่ ได้มีอาชีพหลักและอาชีพเสริมอื่นๆ นอกจากการเกษตรที่เป็นอาชีพดั้งเดิม และหน่วยอนุรักษ์ฯ ยังเป็นแหล่งรายได้จากการจ้างแรงงานในท้องถิ่นทำงานด้านการปลูกสร้างสวนป่า ซึ่งตรงกับ อนันต์ กรอบเงินดี (2549) สุชาติ มนุษย์

พัฒนา (2549) และ ชาตรี เจริญประเสริฐศรี (2549) พร้อมกับ ทศพร จางสาย (2550) กล่าวถึงงานหน้าที่หลักของหน่วยอนุรักษ์ฯ อีกหน้าที่หนึ่งด้วยว่ามีงานด้านการจัดการชุมชนในพื้นที่ป่าโดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล โดยเข้าไปช่วยเหลือและขอความร่วมมือตั้งแต่การสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อวางแผนการจัดการร่วมกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน จัดกิจกรรมฝึกอบรม รมรงค์ ประชาสัมพันธ์ จัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น รวมทั้งติดตามประเมินผล วิเคราะห์ พัฒนาและขยายผลการดำเนินงาน ไปยังเครือข่ายพัฒนาลุ่มน้ำอื่น โดย ธวัชชัย จึงเจริญ (2550) เสริมว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ มีการดำเนินการกำหนดมาตรการและแนวทางในการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำ พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นบนพื้นฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืน ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับชุมชนด้วย

ด้านการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของหน่วยอนุรักษ์ฯ ความเห็นของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง ธวัชชัย จึงเจริญ (2550) กล่าวว่า แต่ก่อนนี้พื้นที่ดำเนินการของหน่วยอนุรักษ์ฯ ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่บนที่สูงมักจะมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น ทะเลหมอก น้ำตก คุณก คุณศคว์ป่า ป่าธรรมชาติป่าปลูกที่สมบูรณ์ เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีประกาศพระราชกฤษฎีกาครอบคลุมพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ จัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ การดำเนินการทางด้านการท่องเที่ยวจึงเป็นหน้าที่โดยตรงของอุทยานแห่งชาตินั้นๆ สำหรับการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ยังไม่มีกฎระเบียบให้หน่วยอนุรักษ์ฯ สามารถดำเนินการได้ ทั้งในเรื่องการสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่อการท่องเที่ยว และการเก็บค่าธรรมเนียมต่างๆ การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ฯ จึงทำได้เพียงการสนับสนุนส่งเสริมชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบในการดำเนินงานเท่านั้น เช่น การให้คำปรึกษาในการใช้ประโยชน์ที่ดิน ไม่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม กำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถทำได้และหน่วยอนุรักษ์ฯ สามารถสอดแทรกความรู้ด้านการอนุรักษ์ฯ ให้กับนักท่องเที่ยวได้ เป็นต้น ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ จึงยังไม่สามารถดำเนินการอย่างเป็นทางการได้ หากจะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ อย่างเป็นทางการ ต้องแก้ไขปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องมารองรับและกำหนดบทบาทหน้าที่ให้หน่วยอนุรักษ์ฯ สามารถดำเนินการในพื้นที่ที่รับผิดชอบก่อน ส่วน ทศพร จางสาย (2550) กล่าวว่า การพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น หน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นหน่วยงานที่ดำเนินการใช้ประโยชน์ที่ดินตามมติคณะรัฐมนตรีในการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2538 เห็นชอบในการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำภาคตะวันตก ภาคกลาง ลุ่มน้ำป่าสัก ลุ่มน้ำภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนอื่นๆ (ลุ่มน้ำชายแดน) ดังนั้นการพัฒนา

หน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยว จะต้องมาตรการการใช้ประโยชน์ในเขตลุ่มน้ำก่อนว่าจะสามารถดำเนินการได้มากน้อยเพียงใด เช่น พื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1A มติคณะรัฐมนตรีกำหนดห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ป่าไม้เป็นรูปแบบอื่นอย่างเด็ดขาดทุกกรณี สำหรับพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1B มติคณะรัฐมนตรีกำหนดให้หน่วยงานส่วนราชการใดมีความจำเป็นต้องใช้ที่ดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมเพื่อพิจารณาต่อไปก่อน ส่วนพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 2 มติคณะรัฐมนตรีกำหนดว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินของส่วนราชการต้องควบคุมวิธีการปฏิบัติในการใช้ที่ดินอย่างเข้มงวดกวดขัน เป็นต้น สำหรับการดำเนินงานของหน่วยอนุรักษ์ฯ ด้านการท่องเที่ยวภายในหน่วยอนุรักษ์ฯ เองนั้น อาจจะไม่ถึงกับเรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบมากนัก เพราะว่าการใช้สถานที่นั้นส่วนใหญ่จะเป็นการใช้เพื่อฝึกอบรมค่ายเยาวชนสิ่งแวดล้อม อบรมแม่บ้านด้านการพัฒนาอาชีพนอกภาคเกษตร หรือส่วนราชการใกล้เคียงภายในอำเภอขอใช้สถานที่เพื่ออบรมประชุม สัมมนา นอกนั้นก็จะเป็นการเข้ามาท่องเที่ยวในหน่วยอนุรักษ์ฯ แบบไม่เป็นทางการ ซึ่งจะมีเฉพาะช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคมของทุกปีเท่านั้น ซึ่งหน่วยอนุรักษ์ฯ จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อเนื่องจากทุ่งบัวแดงและน้ำตกแม่สุรินทร์ หากจะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ อย่างเป็นทางการ ต้องให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นผู้กำหนดแผนปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ ขึ้น พร้อมทั้งจัดหางบประมาณ บุคลากรที่มีประสบการณ์ บ้านพัก วัสดุ อุปกรณ์อื่นๆ ที่จำเป็นมาสนับสนุน เช่น ถนน โทรศัพท์ ระบบน้ำที่มีคุณภาพ เป็นต้น

ด้านความต้องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ความเห็นของผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและอย่างไม่เป็นทางการทุกท่านเห็นว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ ควรปรับปรุงสถานที่และแหล่งท่องเที่ยวให้ดีขึ้น เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ ที่พัก ห้องน้ำ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้งการรักษาความสะอาด การรักษาความปลอดภัย เป็นต้น อนันต์ กรอบเงินดี (2549) เพิ่มเติมว่า สำหรับการบริหารการท่องเที่ยวควรทำเป็นระบบเครือข่ายกับหน่วยอนุรักษ์ฯ ข้างเคียง เช่น หน่วยจัดการต้นน้ำแม่หยอด เป็นต้น อีกทั้งต้องดูแลรักษาความเป็นธรรมชาติไว้ให้มาก โดยเฉพาะพื้นที่ตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติ อีกทั้งต้องไม่สร้างสิ่งก่อสร้างใหญ่โตเกินไป หรือจำนวนมากเกินไป สำหรับบรรจง นครจินดา (2549) กล่าวว่าควรประสานความร่วมมือกับ อบจ. อบต. ในพื้นที่มาช่วยเหลือด้านการประชาสัมพันธ์และงบประมาณ ในการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว ปรับปรุงการคมนาคม แต่ต้องคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของพื้นที่ด้วย เช่น การจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวต่อวันต่อเดือนต่อฤดูกาล เป็นต้น ควรมีการเก็บค่าธรรมเนียมเนื่องจากต้องเน้นเฉพาะนักท่องเที่ยวที่รักและเข้าใจธรรมชาติอย่างแท้จริง ส่วนทวี ถิ่นวนา (2549) เห็นว่า ในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่ง

ท่องเที่ยวที่นั่น เนื่องจากเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ควรมีการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยว เน้นความยั่งยืนของระบบนิเวศอย่างจริงจังและต่อเนื่อง และหน่วยอนุรักษ์ฯ ควรทำหน้าที่เป็นที่ เลี้ยงและคอยสนับสนุนให้ความรู้ การฝึกอบรม ส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งจะ สามารถช่วยลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ จุดขายนอกจากธรรมชาติคือนก ชมทะเลหมอก แล้วให้เพิ่มการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่น เชื่อมชมวิถีชีวิตของชนเผ่าต่างๆ แบบ Home Stay นอกจากนี้หน่วยอนุรักษ์ฯ ต้องดูแลเรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวให้เกิดความอบอุ่น และมีความรู้สึกอยากกลับมาเที่ยวอีก ส่วนการเก็บค่าธรรมเนียมควรเก็บในอัตราที่เหมาะสม ซึ่ง สนับสนุนการจัดเก็บค่าธรรมเนียม โดยอนันต์ กรอบเงินดี (2549) ว่าต้องมีการจัดเก็บรายได้เพื่อนำ มาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความพร้อมตลอดเวลา เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายการรักษาความสะอาดและ การกำจัดขยะ เป็นต้น

ด้านการเข้าไปมีส่วนร่วม ความเห็นของผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและอย่างไม่เป็นทาง การทุกท่านเห็นว่า ควรให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพัฒนาหน่วย อนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยให้มีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ ป่า และพันธุ์พืช อบต. ฝ่ายปกครอง และชุมชนท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ของการใช้และการอนุรักษ์ ทรัพยากรร่วมกัน เกียรติศักดิ์ กอนทเคราะห์ (2549) เห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่นั้น ควรให้ชุมชนมีรายได้จากการเป็นผู้นำเที่ยว นำของมาจำหน่าย เช่น ถ้วยไม้ ผ้าทอ เครื่องจักสาน พืชผัก โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มและออกกฎระเบียบใช้บังคับภายในและภายนอกกลุ่มเพื่อช่วย อนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวและบริการแก่นักท่องเที่ยว สำหรับอนันต์ กรอบเงินดี (2549) เห็นว่าหน่วย อนุรักษ์ฯ ควรประสานงานกับผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ถึงความ ต้องการขอความร่วมมือที่จะให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานบริหารจัดการ ปรับ ปรุง และฟื้นฟูพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ได้มากน้อยแค่ไหน รวมทั้งปกป้องสิทธิของคนในท้องถิ่นเอง ที่จะไม่ให้คนชุมชนอื่นเข้ามาหารายได้ ด้านงบประมาณควรให้ อบต.เข้ามามีส่วนสนับสนุน ซึ่ง ตรงกับสุชาติ มนุษย์พัฒนา (2549) ที่ให้ความเห็นว่าสมควรอย่างยิ่งที่จะพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะจะทำให้คนในท้องถิ่นมีรายได้จากการท่องเที่ยว และเป็นการ สร้างชื่อเสียงและความเจริญให้กับพื้นที่ในตำบลได้อีกทางหนึ่งด้วย ด้านการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยว อบต.แม่อุคเห็นด้วยอย่างยิ่งและยินดีให้การสนับสนุน งบประมาณ เช่น ถนน ห้องน้ำ ไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ บ้านพัก เส้นทางศึกษาธรรมชาติ รวมทั้ง การจัดเก็บรายได้ การกำจัดขยะ และการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น แต่ต้องมีการบริหารงานด้านการ ท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบทั้งของ อบต. แม่อุค หน่วยอนุรักษ์ฯ วนอุทยานทุ่งบัวตอง อุทยานแห่ง

ชาติน้ำตกแม่สุรินทร์ โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งให้การสนับสนุนหมู่บ้านที่ให้บริการ Home Stay เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวในกรณีที่มีจำนวนมากเกินไป

รณรงค์ นครจินดา (2549) เสริมว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยว หน่วยอนุรักษ์ฯ ควรมีความชัดเจนทั้งทางกฎหมาย ระเบียบวิธีปฏิบัติในขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนมากน้อยแค่ไหนก่อน รวมทั้งการมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการด้วยกันเองอีกด้วย ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความตระหนักในเรื่องการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชนให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุดด้วย สำหรับชุมชนการเข้ามามีส่วนร่วมควรเป็นกลุ่มซึ่งภายในกลุ่มท้องถิ่นมีกฎกติกา จารีตประเพณีควบคุมกันเองอยู่แล้ว แล้วจึงค่อยขยายความร่วมมือเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวต่อไป และทวี ถิ่นวนา (2549) กล่าวเพิ่มเติมว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวควรดำเนินการอย่างบูรณาการ โดยผ่านกระบวนการเวทีชาวบ้าน รวมทั้งผู้นำ ชุมชน อบต. ฝ่ายปกครองท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมทั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อีกทั้งต้องมีการประเมินผลกระทบทั้งก่อน หลังและในช่วงระหว่างดำเนินการ และนำจุดบกพร่อง/ข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไข

สำหรับความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง ธวัชชัย จึงเจริญ (2550) และทศพร งามสาย (2550) มีความเห็นสอดคล้องกันว่าการดำเนินงานด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นงานด้านหนึ่งของการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำอยู่แล้ว โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การประเมินศักยภาพของพื้นที่ กำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว กำหนดมาตรการในการกำกับดูแล จัดให้มีบริการข้อมูลข่าวสารและการสื่อความหมาย โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน แต่เป็นการดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของท้องถิ่นเท่านั้น ปัจจุบันการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือของหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในหน่วยอนุรักษ์ฯ ยังไม่เกิดขึ้นเนื่องจากติดขัดความชัดเจนของกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

จากผลการศึกษาดังกล่าว พบว่าคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมได้เฉพาะในด้านของการจ้างแรงงานให้เป็นเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการในหน่วยอนุรักษ์ฯ แต่ยังไม่พบว่าคนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอื่นๆ ทั้งในด้านการร่วมวางแผนพัฒนา การจัดกิจกรรม การร่วมแก้ไขปัญหา การได้รับผลประโยชน์ ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานแต่อย่างใด ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ ซึ่งเป็นหน่วยงานของทางราชการต้องยึดกฎหมาย ระเบียบมติคณะรัฐมนตรีเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน จึงเป็นการปิดกั้นโอกาสในการสร้างความร่วมมือต่อกันของหน่วยอนุรักษ์ฯ อบต. ฝ่ายปกครอง และชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นควรแก้ไขปรับปรุง

กฎหมาย มติคณะรัฐมนตรีและระเบียบที่เกี่ยวข้อง กำหนดและเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้หน่วยอนุรักษ์ฯ สามารถดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ที่รับผิดชอบได้ รวมทั้งต้องสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็น ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สมบูรณ์และยั่งยืนสอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และมีความเห็นด้วยอย่างยิ่งถ้าจะพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกแห่งหนึ่ง ทั้งนี้ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ควรมีการร่วมมือกันบริหารจัดการทั้งภาครัฐซึ่งหมายถึง กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ฝ่ายปกครอง องค์การบริหารส่วนตำบลและชุมชนในพื้นที่

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพ ความพร้อมและข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์ฯ ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางบางประการที่เหมาะสม ในการพัฒนาศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบสอบถามนักท่องเที่ยว จำนวน 191 คน แบบประเมินสภาพพื้นที่จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบนำสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จำนวน 8 คน เกี่ยวกับความคิดเห็นในการเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการท่องเที่ยว วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย นอกจากนี้ยังได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สภาพการณ์ปัจจุบันของพื้นที่ที่ทำการศึกษา ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ สังเกต และสัมภาษณ์นั้น ได้นำมาสรุปและวิเคราะห์ร่วมกันกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ตามแนวความคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการจัดการอย่างยั่งยืน แล้วนำผลการศึกษาดังกล่าวมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางบางประการที่เหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อไป จากการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจึงขอเสนอผลการวิเคราะห์ศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์ฯ ตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้ง 4 ด้าน พร้อมทั้งสรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะดังนี้

5.1 การวิเคราะห์ศักยภาพของหน่วยอนุรักษ์ฯ ตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.1.1 พื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

จากการศึกษา พบว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ มีจุดเด่นด้านพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ มีสิ่งดึงดูดใจด้านความสวยงามของธรรมชาติ ป่าไม้ พรรณไม้ ทิวทัศน์ สภาพอากาศ สภาพภูมิประเทศ ไม้ดอก ไม้ประดับ นอกจากนี้ยังมีการจัดสวนหย่อมซึ่งประกอบด้วยพรรณไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและพรรณไม้ที่ปลูกขึ้นจำนวนหลายชนิด นอกจากนี้ยังมีแหล่งศึกษาเรียนรู้การอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารี ในพระราชดำริ และการปลูกสร้างสวนป่าได้อีกด้วย ซึ่งภายในหน่วยอนุรักษ์ฯ นักท่องเที่ยวสามารถเลือกประกอบกิจกรรมนันทนาการที่ตนเองสนใจได้หลายประเภท

เช่น เดินป่าเพื่อศึกษาธรรมชาติ ศึกษาพรรณไม้ ศึกษางานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ศูนย์
จัดจักรยาน จัดค่ายพักแรม เป็นต้น

ด้านการเข้าถึงหน่วยอนุรักษ์ฯ ตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวอำเภอชุมพวงมากนัก โดยใช้เวลาเดินทางจากตัวอำเภอประมาณ 45 นาที และระหว่างเส้นทางสามารถแวะเที่ยวชมสวนแม่อุคค น้ำตกแม่หวมหลวง ทุ่งบัวตอง น้ำตกแม่สุรินทร์ หรือชมประเพณีวัฒนธรรมวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชนเผ่ากระเหรี่ยง เป็นต้น นอกจากนี้ถนนเป็นถนนลาดยาง สภาพค่อนข้างดี มีบางช่วงที่เป็นถนนลูกรังเท่านั้น แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งที่อยู่ใกล้เคียงสามารถใช้ยานพาหนะทุกชนิดเดินทางไปท่องเที่ยวได้ทุกฤดูกาล

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ ยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวค่อนข้างน้อย กล่าวคือ มีจำนวนห้องพัก สุขา ที่จอดรถ ที่ทิ้งขยะน้อย ไม่มีการบริการที่พักแรมอย่างเป็นทางการ ร้านอาหารและเครื่องดื่ม และแหล่งน้ำดื่ม นอกจากนี้ ยังไม่มีศูนย์บริการต้อนรับนักท่องเที่ยว

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพด้านสิ่งแวดล้อมในระดับสูงมาก แต่ในส่วนของการเข้าถึงและสิ่งอำนวยความสะดวกนั้น จำเป็นต้องมีการปรับปรุงและจัดหาเพิ่มเติมเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นในภาพรวมหน่วยอนุรักษ์ฯ จึงมีศักยภาพด้านพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในระดับสูง

5.1.2 การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พบว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ มีการอนุรักษ์และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติในระดับสูงมาก เนื่องจากอยู่ในความควบคุมดูแลรับผิดชอบของผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านเกี่ยวกับการป่าไม้ และยังมีกฎระเบียบทางราชการที่กำหนดแนวทางปฏิบัติไว้อย่างเข้มงวด

ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษนั้น ผู้ศึกษาพบว่ายังไม่มีการจัดการที่ชัดเจนทั้งในส่วนองมลพิษทางน้ำ การกำจัดขยะ สิ่งปฏิกูลที่เกิดขึ้นจากนักท่องเที่ยว ซึ่งไม่มีการจัดวางถังขยะแบบแยกประเภท อาจเป็นไปได้ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมภายในหน่วยอนุรักษ์ฯ ยังมีจำนวนไม่มากนัก ประกอบกับยังไม่มีร้านอาหารและเครื่องดื่มภายในหน่วยอนุรักษ์ฯ

ด้านขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ปัจจุบันยังไม่พบปัญหาใดๆ เนื่องจากมีจำนวนนักท่องเที่ยวมาใช้บริการค่อนข้างน้อย และเนื่องด้วยหน่วยอนุรักษ์ฯ จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการ อีกทั้งยังไม่เปิดให้เข้ามาท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า

หน่วยอนุรักษ์ฯ ยังไม่มีแผนงานใดๆ สำหรับการจัดการด้านขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพด้านการจัดการในการอนุรักษ์และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ชัดเจนมาก อย่างไรก็ตามยังจำเป็นต้องให้ความสำคัญในด้านการวางแผนเพื่อป้องกันและกำจัดมลพิษทางน้ำและขยะ นอกจากนี้ในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอนาคต การวางแผนการพัฒนาต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ในอนาคตด้วย ดังนั้นในภาพรวมหน่วยอนุรักษ์ฯ จึงมีศักยภาพการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระดับปานกลาง

5.1.3 กิจกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศึกษา

ด้านการศึกษาเรียนรู้ หน่วยอนุรักษ์ฯ มีความเหมาะสมในการเป็นแหล่งศึกษาความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พืชพรรณไม้และระบบนิเวศของชุมชนในพื้นที่ แม้ว่าทางหน่วยอนุรักษ์ฯ จะมีงานที่ปฏิบัติเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำลำธาร ปลูกสร้างสวนป่าและอนุรักษ์กล้วยไม้รองเท้านารี แต่ผู้วิจัยพบว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ ยังไม่มีการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการศึกษาเรียนรู้ เช่น การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ บอร์ดนิทรรศการ วัสดุทัศน เพื่อการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวข้างต้นแก่ผู้เข้ามาเที่ยวชม เนื่องจากหน่วยอนุรักษ์ฯ ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจเรื่องธรรมชาติและระบบนิเวศ ถึงแม้ว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ ได้คิดตั้งป้ายสื่อความหมายไว้บ้างแล้ว แต่ยังมีจำนวนน้อยและเป็นการให้ข้อมูลที่ยังไม่เพียงพอต่อการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพด้านการจัดการกิจกรรมและกระบวนการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง หน่วยอนุรักษ์ฯ ควรเพิ่มกิจกรรมที่เน้นการให้ความรู้ด้านธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยอาจต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์และสื่อประกอบการจัดกิจกรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ รวมทั้งจัดให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้รับความรู้และประสบการณ์ที่ดีอันจะก่อให้เกิดจิตสำนึกและความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างค้ำคูณและสม่ำเสมอ

5.1.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการด้านการท่องเที่ยว

การศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ในการจัดการด้านการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น จากผลการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า ผู้นำชุมชน

อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการทุกท่านทราบว่า มีหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่ง
 ในพื้นที่ และเป็นหน่วยงานราชการซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารจัดการและดูแลของกรมอุทยานแห่ง
 ชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และมีความเห็นด้วยอย่างยิ่งถ้าจะพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่ง
 ท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกแห่งหนึ่ง ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการมีความ
 ต้องการให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็น
 แหล่งท่องเที่ยว โดยให้มีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
 อบต. ฝ่ายปกครอง และชุมชนท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ของการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมกัน
 แต่สำหรับเจ้าหน้าที่จากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วย
 อนุรักษ์ฯ และผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ มีความเห็นว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของ
 อบต. ฝ่ายปกครอง และชุมชนท้องถิ่น ยังไม่สามารถดำเนินการอย่างเป็นทางการได้ เนื่องจากคิดขัด
 กฎหมายและระเบียบที่ไม่ชัดเจนและมีความยุ่งยากในการปฏิบัติ ทั้งนี้ในการบริหารงานจัดการ
 ควบคุมดูแลทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์
 พืช ยังต้องดำเนินการตามระเบียบของทางราชการทุกประการ ปัจจุบันคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วน
 ร่วมได้แต่เฉพาะในด้านของการจ้างแรงงานให้เป็นเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการในหน่วยอนุรักษ์ฯ แต่
 ยังไม่พบว่าคนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอื่นๆ ทั้งในด้านการร่วมวางแผน
 พัฒนา การจัดกิจกรรม การร่วมแก้ไขปัญหา การได้รับผลประโยชน์ ตลอดจนการติดตามและ
 ประเมินผลการดำเนินงานแต่อย่างใด

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพด้านการ
 ศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการด้านการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาหน่วย
 อนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับน้อย ซึ่งเป็นเพราะว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ ซึ่งเป็น
 หน่วยงานของทางราชการต้องยึดกฎหมาย ระเบียบ มติคณะรัฐมนตรีเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน
 จึงเป็นการปิดกั้น โอกาสในการสร้างความร่วมมือต่อกันของหน่วยอนุรักษ์ฯ อบต. ฝ่ายปกครอง
 และชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นควรแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย มติคณะรัฐมนตรีและระเบียบที่เกี่ยวข้อง
 กำหนดและเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้หน่วยอนุรักษ์ฯ สามารถดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 ในพื้นที่ที่รับผิดชอบได้ รวมทั้งต้องสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็น ทั้งนี้
 เพื่อการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ และยั่งยืนสอดคล้องกับหลักการ
 ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.2 สรุป

จากผลการวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ ดังนี้

5.2.1 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพ ความพร้อม และข้อจำกัดของหน่วยอนุรักษ์ฯ ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตารางที่ 8 แสดงสรุปผลการประเมินศักยภาพความพร้อม ข้อจำกัดและปัญหาผลกระทบของหน่วยอนุรักษ์ฯ

ประเด็นการประเมิน	ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
ด้านความพึงพอใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว	3.65	มีศักยภาพสูง
ด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการ	3.62	มีศักยภาพสูง
ด้านความพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวก	3.32	มีศักยภาพปานกลาง
ด้านข้อจำกัดของพื้นที่	3.25	เห็นด้วยปานกลาง
ด้านปัญหา/ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น	2.87	เห็นด้วยปานกลาง

จากการวิเคราะห์ตารางที่ 8 แสดงสรุปผลการประเมินความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพความพร้อม ข้อจำกัดและปัญหา/ผลกระทบของหน่วยอนุรักษ์ฯ ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ มีศักยภาพความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านความพึงพอใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว และด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการอยู่ในระดับสูง ส่วนด้านความพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านข้อจำกัดของพื้นที่ และด้านปัญหา/ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้สามารถวิเคราะห์เหตุผลได้ว่า หน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นหน่วยงานที่ก่อตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต้นน้ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรม ให้คืนความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่ออำนวยความสะดวกด้านน้ำ ทั้งปริมาณและคุณภาพแก่ชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งการดำเนินการกำหนดมาตรการและแนวทางในการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำ พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นบนพื้นฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืน ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับชุมชนจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์ฯ ดังกล่าว และประสบการณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่

จึงทำให้ศักยภาพความพร้อมในด้านความคึกคักใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว และด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการ นั้นมีศักยภาพสูง แต่เนื่องด้วยหน่วยอนุรักษ์ฯ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยวหรือพักค้างคืน จึงไม่มีงบประมาณหรือแผนปฏิบัติงานเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวในหน่วยอนุรักษ์ฯ จึงไม่มีการสร้างที่พักหรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เพื่อการท่องเที่ยวไว้บริการให้แก่นักท่องเที่ยวมากนัก ประกอบกับหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นหน่วยงานราชการที่ต้องมีการขออนุญาตขอใช้สถานที่ก่อนทุกครั้ง นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมส่วนใหญ่จึงเป็นนักท่องเที่ยวท้องถิ่นและจากจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้น ดังนั้นหน่วยอนุรักษ์ฯ จึงไม่มีองค์ประกอบทางการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศครบถ้วน กล่าวคือ ไม่มีองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ยังขาดและยังต้องเพิ่มและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว / การให้บริการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ที่พัก ร้านอาหารเครื่องดื่ม และสินค้าของที่ระลึก จุดบริการให้น้ำดื่ม โทรศัพท์ ไฟฟ้า ที่จอดรถที่เป็นกิจจะลักษณะ เป็นต้น

สำหรับข้อจำกัดของพื้นที่ ปัญหา/ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อแหล่งท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เห็นด้วยในระดับปานกลาง นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมและพักค้างที่หน่วยอนุรักษ์ฯ ส่วนใหญ่จะเข้ามาท่องเที่ยวในช่วงฤดูหนาวที่บรรยากาศกำลังหนาวเย็นสบาย และเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับเทศกาลดอกบัวตองกำลังบานในเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคมของทุกปีเท่านั้น ในช่วงฤดูฝนการเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวหน่วยอนุรักษ์ฯ มีความยากลำบาก เนื่องจากสภาพถนนที่เป็นอุปสรรคและอันตราย สำหรับปัญหา/ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เห็นว่า มีปัญหาทำให้เกิดเสียงดังรบกวนพื้นที่ ทำให้เกิดขยะ ความสกปรก ทำให้เกิดการรุกรานพื้นที่หวงห้าม เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ทัศนียภาพและความสำคัญของสถานที่ลดลง และความไม่เพียงพอด้านสาธารณูปโภคที่จะให้บริการ ทั้งนี้เพราะว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ ยังไม่เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ จึงทำให้ยังไม่เห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นชัดเจนมากนัก ซึ่งการประเมินมาจากการคาดคะเนของนักท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นหน่วยอนุรักษ์ฯ ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการควรถือโอกาสนี้กำหนดกฎระเบียบ ข้อห้ามต่างๆ ไว้เพื่อป้องกันปัญหาหรือผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้

5.2.2 แนวทางบางประการที่เหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการประเมินความเห็นศักยภาพความพร้อม ข้อจำกัดและปัญหาผลกระทบของหน่วยอนุรักษ์ฯ จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม จากความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการและเจ้าหน้าที่ของรัฐมาผสมผสานเพื่อเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 มี 5 ด้าน คือ 1) การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 2) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ 3) การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และ 5) การประชาสัมพันธ์ ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

- ควรปรับปรุงป้ายบอกทางเข้าไปหน่วยอนุรักษ์ฯ ป้ายแนะนำจุดท่องเที่ยวให้มีความชัดเจน มีจำนวนมากขึ้น และในจุดที่เหมาะสม
- จัดทำป้ายแจ้งเตือนให้ระวังภัยในพื้นที่ล่อแหลม และคาดว่าอาจจะเกิดอันตรายเพื่อให้นักท่องเที่ยวจะได้เพิ่มความระมัดระวัง
- ควรกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยว พื้นที่บริการ พื้นที่สงวนเฉพาะ ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินตามเขตพื้นที่การจัดการลุ่มน้ำ
- ควรปรับปรุงและสร้างเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติเพิ่มเติม ให้สามารถศึกษาถึงบทบาท ความสำคัญ และความเชื่อมโยงของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ
- ควรสร้างทางจักรยาน ค่ายพักแรม ที่ดูนก เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น
- ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก และให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวอยู่ประจำ โดยทำหน้าที่เป็นวิทยากร ให้ความรู้ หรือมีคฤหาสน์ท้องถิ่น นำเที่ยวชมหน่วยอนุรักษ์ฯ แก่เยาวชน นักศึกษา และนักท่องเที่ยว
- ควรเพิ่มดัชนีชี้วัดให้มากขึ้น วางในจุดที่เหมาะสม สร้างเตาเผาขยะอย่างง่าย นอกจากนี้ ควรติดตั้งป้ายเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวทิ้งขยะลงในถังขยะที่ได้จัดเตรียมไว้ให้
- ควรกำหนดฤดูกาลท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรับรองของพื้นที่

2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ

- ควรปรับปรุงและขยายพื้นผิวถนนเพื่อป้องกันอันตรายในระหว่างเดินทาง
- ควรติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะผ่านดาวเทียม เพื่อติดต่อประสานงาน
- ควรติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์
- ควรมีการให้บริการเดินเท้าห้าม อุปกรณ์การท่องเที่ยวบางอย่างให้เช่า รวมถึงรถบริการนำเที่ยวไว้บริการแก่นักท่องเที่ยว
- ควรจัดเวรยามรักษาความปลอดภัย ตลอด 24 ชั่วโมง
- ควรจัดให้มีร้านอาหาร เครื่องดื่ม และจุดจำหน่ายสินค้าของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว
- ควรสร้างที่พัก ห้องน้ำ ห้องอาบน้ำ ที่จอดรถ เพิ่มเติม และ ไม่ดูแปลกปลอมขัดกับธรรมชาติ และสำหรับห้องพัก ห้องน้ำที่มีอยู่แล้วควรปรับปรุงให้มีความสะอาด และมีความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการให้มากขึ้น
- ควรจัดฝึกอบรม ศึกษาดูงานให้ความรู้แก่บุคลากรทุกระดับตั้งแต่ระดับปฏิบัติงานถึงระดับบริหารเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานด้านการท่องเที่ยว การสื่อความหมาย นันทนาการ การมีจิตใจให้บริการเพื่อการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนการรักษาสภาพแวดล้อม และการกำจัดมลพิษเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป
- ควรมีการเก็บค่าธรรมเนียมการเข้าไปท่องเที่ยว การใช้บริการ ประชุม/สัมมนาและที่พัก การขยายพันธุ์ไม้เพื่อจำหน่าย การจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก หารายได้เลี้ยงตัวเองไปพัฒนาและบำรุงรักษาพื้นที่ท่องเที่ยว
- ควรขอสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น ภาคเอกชน ที่สนใจให้การสนับสนุน โดยไม่มีเงื่อนไขหรือผลประโยชน์อื่นแอบแฝง

นอกจากนี้ในการบริหารจัดการหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นนั้นควรมีการวางแผน การดำเนินงาน การตรวจสอบติดตาม และประเมินผลอย่างเป็นระบบร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อบต. ฝ่ายปกครอง และชุมชนในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาให้สอดคล้องกับนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของรัฐบาล

3. การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก

- ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้นักท่องเที่ยวรับทราบข้อมูลก่อนการเข้าไปเที่ยวชมในพื้นที่จริง รวมทั้งจัดทำบอร์ดแสดงภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ พร้อมคำอธิบายให้ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศภายในหน่วยอนุรักษ์ฯ จัดทำบอร์ดให้คำแนะนำข้อห้าม ข้อปฏิบัติแก่นักท่องเที่ยวในการเที่ยวชมหน่วยอนุรักษ์ฯ โดยไม่ให้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ เพื่อป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ตลอดจนผลการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์
- ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมการให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่ ผู้เข้ามาเที่ยวชมหน่วยอนุรักษ์ฯ ได้แก่ นักท่องเที่ยว เยาวชน นักเรียน นักศึกษาและชุมชนในพื้นที่ เพื่อแนะนำ และให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- ควรประสานงานกับสถานศึกษาในการจัดทำหลักสูตร การเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยมุ่งเน้นการให้ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังให้กับนักเรียน โดยใช้หน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติกิจกรรมนอกชั้นเรียน จะช่วยให้เกิดจิตสำนึก เกิดความรู้สึกรักอยากเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป
- ควรจัดตั้งชมรมหรือกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ให้กับกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มชุมชนท้องถิ่น กลุ่มนักท่องเที่ยว โดยมีแผนการฝึกอบรมและจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นประจำทุกปีและต่อเนื่อง เช่น การเก็บขยะ การปลูกต้นไม้ การพัฒนาพื้นที่ป่าเสื่อมสภาพ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการปลูกฝังให้เยาวชน ชุมชนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวมีจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- จัดชุดประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่ไปยังหมู่บ้านและโรงเรียนต่างๆ โดยรอบเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรแก่ประชาชน เยาวชน นักเรียน นักศึกษา อันจะก่อให้เกิดจิตสำนึก ความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น
- จัดทำเอกสารเผยแพร่ เช่น หนังสือ แผ่นพับ แผ่นปลิว จุลสาร แจกจ่ายแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ เพื่อเป็นการแนะนำรวมทั้งเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่หรือกิจกรรมที่สำคัญ
- จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อปลูกจิตสำนึกและความตระหนัก ตามจุดท่องเที่ยวต่างๆ
- สร้างจิตสำนึกให้เจ้าหน้าที่มีใจรักธรรมชาติมากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้ทุ่มเทให้แก่การทำงานในหน้าที่รวมทั้งจะได้เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับประชาชน ในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว

4. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า มีข้อจำกัดในการให้ชุมชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากกฏระเบียบทางราชการที่ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ดังนั้น จึงควรมีความร่วมมือและการประสานงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช องค์กรเอกชน อบต. ฝ่ายปกครอง และชุมชนในพื้นที่ เพื่อดำเนินการบริหารจัดการร่วมกันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ดังนี้

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ควรแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของหน่วยอนุรักษ์ฯ ได้แก่ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์กรเอกชน อบต. ฝ่ายปกครอง และชุมชนในพื้นที่ และมีการจัดประชุมให้คำแนะนำ วางแผนการดำเนินงานประจำปีด้านการท่องเที่ยว รูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์เผยแพร่หน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการร่วมกันหาปัญหา การปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาของหน่วยอนุรักษ์ฯ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำผลการประเมินมาศึกษาหาแนวทางปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานต่อไป
- ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของหน่วยอนุรักษ์ฯ และการได้รับผลประโยชน์โดยจัดให้เป็นระบบและมีกฎระเบียบรองรับภายใต้การควบคุมดูแลของชุมชนเอง เช่น การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นต้น
- ควรประสานงานกับ อบต.ท้องถิ่น จัดงบประมาณสนับสนุนการฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวแก่ชุมชนท้องถิ่น เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนมีความรู้สึกรักเป็นเจ้าของพื้นที่/แหล่งท่องเที่ยว การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี การอำนวยความสะดวกและให้ความช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการอนุรักษ์และพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่
- ควรประสานงานกับ อบต.ท้องถิ่น จัดงบประมาณปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ภายใต้การบริหารงานของชุมชนท้องถิ่นเอง ที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปเที่ยวชมวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชน ตลอดจนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมหมู่บ้าน เพื่อสร้างรายได้ให้ชุมชนในพื้นที่

5. การประชาสัมพันธ์

- ควรประสานงานกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานภาคเอกชน เช่น สมาคม/ชมรมที่ดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม บริษัทนำเที่ยว ในการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้มากขึ้น
- ควรจัดให้มีเอกสารประชาสัมพันธ์ที่จัดทำไว้ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษเผยแพร่ให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น คู่มือแนะนำเที่ยวหรือแผ่นพับให้ข้อมูลเกี่ยวกับหน่วยอนุรักษ์ฯ ซึ่งมีแผนที่แสดงจุดเที่ยวชมภายในบริเวณหน่วยอนุรักษ์ฯ และข้างเคียง นอกจากนี้ควรจัดบอร์ดแสดงภาพ จุดเที่ยวชมต่าง ๆ พร้อมคำอธิบายประกอบ

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากผลของการวิจัยที่ได้อภิปรายดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

จากการประเมินศักยภาพ ความพร้อม ข้อจำกัดในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีข้อจำกัดในเรื่องกฎระเบียบที่ไม่อนุญาตให้หน่วยอนุรักษ์ฯ ดำเนินการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างเป็นทางการ ดังนั้น หากจะมีการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หน่วยงานที่รับผิดชอบควรให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวในลำดับต้นๆ โดยดำเนินการ ดังนี้

- 1) ด้านกฎระเบียบข้อบังคับ ควรแก้ไขกฎระเบียบหรือออกกฎระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามแนวคิดการจัดการลุ่มน้ำและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างยั่งยืน
- 2) ด้านแผนการปฏิบัติงาน ควรจัดทำโครงการจัดทำแผนแม่บทการจัดการพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในหน่วยงานนำร่องเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม
- 3) ด้านการจัดการพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ ควรกำหนดเขตการจัดการพื้นที่ออกเป็น 3 เขตการจัดการ ได้แก่ เขตบริการ เขตสงวนสภาพธรรมชาติ และเขตท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เขตบริการ (Intensive Use Zone) เป็นบริเวณที่มีการพัฒนาสิ่งก่อสร้าง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น สำนักงาน บ้านพัก สถานที่กางเต็นท์ ห้องน้ำ ห้องสุขา ร้านค้าร้านอาหาร ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว นิทรรศการ ป้ายบอกทางป้ายสื่อความหมาย เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว

สิ่งก่อสร้างในบริเวณเขตบริการควรเป็นลักษณะที่กลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ ใช้วัสดุท้องถิ่นก่อสร้างและมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ควรตั้งอยู่ในเขตชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 3 , 4 หรือ 5 เท่านั้น

เขตสงวนสภาพธรรมชาติ (Nature Reserve Zone) เป็นบริเวณที่เป็นแหล่งของพันธุ์พืชและสัตว์หายาก และใกล้ศูนย์พันธุ์ การเข้าไปในพื้นที่จะต้องได้รับอนุญาต และมีการกำหนดจำนวนคนให้เหมาะสม และมีเจ้าหน้าที่ร่วมเข้าไปด้วย

เขตท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Zone) เป็นบริเวณที่ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปใช้ประโยชน์ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อนุญาตให้มีการพัฒนาสิ่งก่อสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็น เช่น เส้นทางเดินเท้า ป้าย เส้นทางศึกษาธรรมชาติ ห้องสุขา เป็นต้น โดยจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นเป็นหลัก แบ่งออกเป็น 4 เขตท่องเที่ยว โดยนำหลักการของช่วงชั้น โอกาสนันทนาการ (ROS) (ดรรชนี เอ็มพันธ์ และคณะ, 2547) เป็นกรอบในการจำแนกเขตการท่องเที่ยวและการประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ร่วมกับมาตรการการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำ ตามมติคณะรัฐมนตรี ดังนี้

3.1 เขตพื้นที่ธรรมชาติต้น โดย ลักษณะพื้นที่เป็นผืนใหญ่ติดต่อกัน ที่ยังเป็นธรรมชาติสมบูรณ์ ยังไม่ถูกตัดแปลงหรือมีร่องรอยของการพัฒนาใดๆ การพบปะบุคคลอื่นๆต่ำมาก ไม่มีร่องรอยของมนุษย์และกิจกรรมอันเกิดจากมนุษย์หรือมีน้อยมาก การควบคุมเป็นไปอย่างอิสระด้วยจิตสำนึกอันดีของนักท่องเที่ยวเอง และไม่ใช่เครื่องยนต์ทุกชนิด

3.2 เขตพื้นที่ธรรมชาติกึ่งต้น โดย ไม่ใช่ยานพาหนะ ลักษณะพื้นที่ยังคงเป็นธรรมชาติสมบูรณ์ มีขนาดค่อนข้างใหญ่ การพบปะบุคคลอื่นๆค่อนข้างต่ำ แต่มักพบเห็นร่องรอยที่เกิดจากการใช้พื้นที่ของบุคคลอื่นๆ การจัดการพื้นที่กระทำโดยมีมาตรการควบคุมในพื้นที่ปรากฏให้เห็นบ้างแต่น้อยมาก และไม่ใช่เครื่องยนต์ทุกชนิด

3.3 เขตพื้นที่ธรรมชาติกึ่งต้น โดย ใช้ยานพาหนะ ลักษณะพื้นที่ยังคงเป็นธรรมชาติ มีขนาดค่อนข้างใหญ่ มีปริมาณผู้เข้าไปใช้พื้นที่ต่ำ แต่มักพบเห็นร่องรอยที่เกิดจากการใช้พื้นที่ของบุคคลอื่นๆ เสมอ การจัดการพื้นที่กระทำโดยมีมาตรการควบคุมในพื้นที่ปรากฏให้เห็นบ้างแต่น้อยมาก สามารถใช้ยานพาหนะหรืออุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ได้

3.4 เขตพื้นที่ธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น ลักษณะพื้นที่ยังคงเป็นธรรมชาติอยู่ มีขนาดค่อนข้างใหญ่ แต่มีการตัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงแบบเลียนแบบธรรมชาติอย่างเห็น ได้ชัดเจน มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกปานกลาง และสามารถใช้นยานพาหนะหรืออุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ได้เกือบทุกประเภท

4) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรประสานงานกับผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กรท้องถิ่น ฝ่ายปกครอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี ความเข้าใจและความร่วมมือในด้านต่างๆ พร้อมทั้งเปิด

โอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวให้มากขึ้น ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติงาน การแก้ไขปัญหา การติดตามและประเมินผลงาน รวมทั้งการมีส่วนร่วมอื่นๆ เช่น การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม และสินค้าของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น

5) ด้านการศึกษาวิจัย ควรให้การสนับสนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ จิตความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นต้น เพื่อนำผลการศึกษาวิจัยมาพัฒนาปรับปรุงการบริหารจัดการให้ดียิ่งขึ้น

6) ถึงแม้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับการท่องเที่ยวในหน่วยอนุรักษ์ฯ ก็ตาม เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสภาพสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทุกๆ ด้าน ควรเป็นไปอย่างรอบคอบและต้องระมัดระวังให้มากที่สุด โดยต้องคำนึงถึงสภาพปัจจุบันของธรรมชาติเป็นหลักก่อนด้วย

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากหน่วยอนุรักษ์ฯ เป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานในพื้นที่ต้นน้ำลำธารเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีผลกระทบต่อระบบนิเวศสูง ดังนั้นการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ยังมีหัวข้อวิจัยต่อเนื่องสำหรับการบริหารจัดการ ดังนี้

1. เรื่อง “ศักยภาพหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” เพื่อศึกษาหาศักยภาพหน่วยอนุรักษ์ฯ ที่เหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. เรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการหน่วยอนุรักษ์ฯ ตามแนวคิดการจัดการกลุ่มน้ำและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” เพื่อศึกษาหาแนวทางการบริหารจัดการหน่วยอนุรักษ์ฯ ให้เป็นไปอย่างยั่งยืน
3. เรื่อง “ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ” เพื่อศึกษาหารูปแบบหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชุมชนในท้องถิ่นสามารถเข้าร่วมดำเนินการให้บริการในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ ได้อย่างเหมาะสม
4. เรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น” เพื่อเสนอแนะแนวทางในการให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการร่วมงานแผนงาน ร่วมลงทุน ร่วมติดตาม/ประเมินผล ร่วมศึกษาปัญหา ตลอดจนการร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

5. เรื่อง “ผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์ฯ” เพื่อศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมพร้อมทั้งหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหา ตลอดจนประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวในสถานการณ์ปัจจุบันและที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

6. เรื่อง “ขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่หน่วยอนุรักษ์ฯ” เพื่อศึกษาถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ที่ทั้งทางกายภาพ สังคม และระบบนิเวศ

7. เรื่อง “มาตรการในการจัดการสิ่งแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศหน่วยอนุรักษ์ฯและจัดการค่าน้ำ” เพื่อศึกษาถึงมาตรการที่เข้มงวดในการจัดการ การดูแลรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศหน่วยอนุรักษ์ฯและจัดการค่าน้ำ

ภาคผนวก

ผนวก ก

แบบสอบถามนักท่องเที่ยว

แบบสอบถามนักท่องเที่ยว เพื่อทำการค้นคว้าแบบอิสระ

**เรื่อง แนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
กรณีศึกษาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน**

ข้อมูลและความคิดเห็นที่ได้รับจากท่านจะเป็นประโยชน์และคุณค่ายิ่ง ต่อการนำไปกำหนด
หาแนวทางการพัฒนา การจัดการ แผนงาน/โครงการ เพื่อพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ
แม่สะมาด เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต่อไป

แบบสอบถามชุดนี้มี 3 ตอน คือ

1. ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม
2. ข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อสภาพปัจจุบัน ความพร้อม ข้อจำกัด ปัญหาและผลกระทบ
ของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์
และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด

ขอขอบคุณเป็นอย่างสูงที่กรุณาให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามในครั้งนี้ เป็น
อย่างดี

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ
โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและชื่นชมไปกับสภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต
ของชุมชนท้องถิ่น มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลิน
มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้ ความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศเป็นสำคัญ ซึ่งอยู่ภายใต้
การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

หมายเหตุ

.....
.....
.....
.....

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในวงเล็บ ( ) เพียงข้อเดียว หรือเติมข้อความลงในช่องว่างให้ตรงตามความเป็นจริงของท่าน

1. เพศ ( ) 1) ชาย ( ) 2) หญิง
2. อายุ ..... ปี
3. ระดับการศึกษา

( ) 1) ประถมศึกษา	( ) 2) มัธยมศึกษา
( ) 3) อนุปริญญา/ป.ว.ศ.	( ) 4) ปริญญาตรี
( ) 5) สูงกว่าปริญญาตรี	( ) 6) อื่น ๆ (โปรดระบุ).....
4. อาชีพหลัก

( ) 1) นักเรียนนักศึกษา	( ) 2) รับจ้าง / พนักงาน / บริษัทเอกชน
( ) 3) รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ	( ) 4) อาชีพอิสระ / ธุรกิจส่วนตัว
( ) 5) เกษตรกรรม	( ) 6) อื่น ๆ (โปรดระบุ).....
5. รายได้

( ) 1) น้อยกว่า 4,000 บาท	( ) 2) 4,000 – 7,000 บาท
( ) 3) 7,001 – 10,000 บาท	( ) 4) 10,001 – 15,000 บาท
( ) 5) 15,001 – 20,000 บาท	( ) 6) 20,000 บาท ขึ้นไป
6. ภูมิลำเนา

( ) 1) จังหวัดแม่ฮ่องสอน	( ) 2) อื่น ๆ (โปรดระบุ).....
--------------------------	-------------------------------
7. ท่านเคยเดินทางมายังหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด หรือไม่

( ) 1) ไม่เคย	( ) 2) เคย ..... ครั้ง (รวมครั้งนี้)
---------------	--------------------------------------
8. จำนวนบุคคลที่ร่วมเดินทางร่วมกับท่าน

( ) 1) (โปรดระบุ).....คน (รวมท่านด้วย)
--
9. วัตถุประสงค์หลักในการเดินทางมายังหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด

( ) 1) เพื่อการท่องเที่ยว
( ) 2) วัตถุประสงค์อื่นๆ (โปรดระบุ).....
(เช่น ประชุม สัมมนา หลงทาง แวะพัก เป็นต้น)

ตอนที่ 2 ข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อสภาพปัจจุบัน ความพร้อม ข้อจำกัด และผลกระทบของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความเห็นของท่านมากที่สุด

- เกณฑ์การประเมิน**
- 5 = มีสภาพความพร้อมมากที่สุด
  - 4 = มีสภาพความพร้อมมาก
  - 3 = มีสภาพความพร้อมปานกลาง
  - 2 = มีสภาพความพร้อมน้อย
  - 1 = มีสภาพความพร้อมน้อยที่สุด

ด้านความดึงดูดใจ ทรัพยากร และความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ศักยภาพของพื้นที่	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
สภาพความสมบูรณ์ของป่าไม้ เช่น ความหนาแน่น และขนาดของพันธุ์ไม้ เป็นต้น					
สภาพความสมบูรณ์และหลากหลายของพันธุ์สัตว์และแมลง					
ความสวยงามโดยรวมและสภาพภูมิทัศน์					
ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว					
- ทางธรรมชาติ ระบุ					
- ทางประวัติศาสตร์ ระบุ					
- ทางศิลปวัฒนธรรม ระบุ					
ความหลากหลายของกิจกรรม นันทนาการ ที่มีโอกาสเลือกกระทำได้ ภายในพื้นที่หน่วยฯ					
ความชัดเจนของป้ายบอกทางไปแหล่งท่องเที่ยว					

ด้านความพร้อมของบุคลากรและการจัดการในพื้นที่

ข้อบ่งชี้ของความพร้อม	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
เจ้าหน้าที่บริการด้านการท่องเที่ยว					
ความรู้ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ต่อการท่องเที่ยว					
ศูนย์บริการข้อมูล / การประชาสัมพันธ์					
วัสดุ อุปกรณ์ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว					
ความปลอดภัยในการเที่ยวชมสถานที่					

ด้านความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ของความพร้อม	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ความสะดวกต่อการใช้ยานพาหนะ					
สถานที่จอดรถยนต์ / ลานจอดรถยนต์					
ห้องพักบริการ					
ห้องน้ำ / สุขา บริการ					
อาหารเครื่องดื่มบริการ					
โทรศัพท์ บริการ					
ที่พักรั้วคราว (ศาลานั่งเล่น ที่พักผ่อน)					
ที่ทิ้งขยะ					

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความเห็นของท่านมากที่สุด

เกณฑ์การประเมิน

5 = เห็นด้วยมากที่สุด

4 = เห็นด้วยมาก

3 = เห็นด้วยปานกลาง

2 = เห็นด้วยน้อย

1 = เห็นด้วยน้อยที่สุด

ข้อจำกัดของพื้นที่ที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ถึงข้อจำกัด / อุปสรรค	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ความยากในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว					
ข้อจำกัดเวลา/ฤดูกาล ในการเที่ยวชม					
ความสะดวกในการติดต่อและประสานงาน					
ความเคร่งครัดของกฎหมาย ระเบียบ ที่เกี่ยวข้อง					
การจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว					

ปัญหาที่คาดว่าจะเกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว

ข้อบ่งชี้ถึงผลกระทบ	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ทำให้เกิดเสียงดังรบกวนพื้นที่					
ทำให้เกิดขยะ และความสกปรก					
ทำให้เกิดการรบกวนพื้นที่หวงห้าม					
เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ					
ทำให้ทัศนียภาพและความสำคัญของสถานที่ลดลง					
ความไม่เพียงพอด้านสาธารณูปโภค					

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะทั่วไป เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์
และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด

คำชี้แจง โปรดตอบคำถามลงในช่องว่างตามความคิดเห็นของท่าน

6. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหน่วยอนุรักษ์และจัดการ
ต้นน้ำแม่สะมาด ต่อประเด็นดังต่อไปนี้

6.1 ด้านพื้นที่.....

.....
.....
.....
.....
.....

6.2 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก.....

.....
.....
.....
.....
.....

6.3 ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว .....

.....
.....
.....
.....
.....

6.4 ด้านการบริการ.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.5 ด้านการจัดเก็บค่าธรรมเนียม.....

.....

.....

.....

.....

.....

6.6 ด้านอื่นๆ .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณ

ผนวก ข

แบบนำสัมภาษณ์กลุ่มคนในท้องถิ่น แบบนำสัมภาษณ์กลุ่มคนในท้องถิ่น เพื่อทำการค้นคว้าแบบอิสระ

เรื่อง แนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
กรณีศึกษาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน

กลุ่มคนในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ

1. ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ได้แก่ นายอำเภอขุนยวม นายกองกิจการบริหารส่วนตำบลแม่อุคอ กำนันตำบลแม่อุคอ และผู้ใหญ่บ้านหัวแม่สุรินทร์
2. ผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่เป็นคนดั้งเดิมและมีภูมิปัญญาในหมู่บ้าน และผู้ประสานงานโครงการเครือข่ายลุ่มน้ำขวม (NGO)

ประเด็นคำถาม

1. ท่านทราบหรือไม่ว่า มีหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด อยู่ในพื้นที่ท่าน และทราบหรือไม่ว่า หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นหน่วยงานราชการในสังกัดกรมใด และมีหน้าที่อะไรบ้าง
2. ท่านคิดว่าหน่วยอนุรักษ์ฯ มีความสำคัญต่อชุมชนของท่านอย่างไรบ้าง
3. ถ้าจะพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
  - 3.1 ท่านอยากให้หน่วยอนุรักษ์ฯ ดำเนินการและพัฒนา อย่างไรบ้าง
  - 3.2 ท่านจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์ฯ ได้อย่างไรบ้าง

ผนวก ก

แบบนำสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

แบบนำสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการค้นคว้าแบบอิสระ

**เรื่อง แนวทางการพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
กรณีศึกษาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน**

เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

1. หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด
2. ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ประเด็นคำถาม

1. หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ มีโครงสร้างการบริหารงานอย่างไร และมีวัตถุประสงค์หลักของการดำเนินงานอย่างไรบ้าง
2. หน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ มีความสำคัญต่อชุมชนอย่างไรบ้าง
3. ถ้าจะพัฒนาหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
  - 3.1 ปัจจุบันท่านมีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างไรบ้าง
  - 3.2 ท่านมีแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ร่วมกับชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องอย่างไรบ้าง

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.
- _____ . แผนแม่บท การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.
- _____ . การดำเนินงานเรื่อง Ecotourism ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ พรินติง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, 2540.
- _____ . โครงการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.
- _____ . นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ปี พ.ศ. 2538-2539 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539.
- เกษม จันทร์แก้ว. หลักการจัดการลุ่มน้ำ. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2539.
- ครรรณี เอมพันธ์ และคณะ. คู่มือการจำแนกเขตท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยหลักการช่วงชั้นโอกาสค่านันทนาการ (Recreation Opportunity Spectrum , ROS). กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2547.
- ครรรณี เอมพันธ์ และสุรเชษฐ์ เชนธมาส. การบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (1). กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2536.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

มนัส สุวรรณ และคณะ. การเขียนโครงการวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2543.

_____ . โครงการเพื่อศึกษาจัดทำดัชนีวัดคุณภาพมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว. เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.

มิศรา สามารถ. รายงานผลการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. ม.ป.ท. : แอล. ที. เพรส, 2543.

วรรณ วรษ์วานิช. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์. โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ : กรณีภาคใต้. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2538.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.

_____ . การศึกษาเบื้องต้นเพื่อกำหนดแนวทางแผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวหัวหิน-ชะอำ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2524.

_____ . รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.

สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. คู่มือศูนย์ศึกษาการพัฒนาการอนุรักษ์ต้นน้ำ. กรุงเทพมหานคร : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ม.ป.ป.

อุดม เชยกิจวงศ์ และคณะ. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, 2548.

บทความในวารสาร นิตยสาร และหนังสือพิมพ์

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. “ปัจจัยเบื้องต้นก่อนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 7 (2530).

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. “ข้อควรพิจารณาในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 16 (2540).

_____ . “มารู้จักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกันเถิด.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 18 (2542).

ภราเดช พยัคฆ์เชียร. “พัฒนาการท่องเที่ยวไทยในทิศทางที่ยั่งยืน.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 15 (2539).

ยุวดี นิรัตน์ตระกูล. “Ecotourism :การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 14 (2538).

รณกร ตีรกานนท์. “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาชุมชน.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 17 (2541).

ศรีพร สมบุญธรรม. “Ecotourism : การท่องเที่ยวแนวอนุรักษ์สัญลักษณ์ใหม่แห่งทศวรรษ.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 12 (2536).

_____ . “การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน Sustainable Tourism Development.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 12 (2536).

สมชาย สนั่นเมือง. “ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว.” อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 17 (2541).

เอกสารอื่น ๆ

กนกอร รัตนอุดมสวัสดิ์. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.” การค้นคว้าแบบอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

กรมป่าไม้ ส่วนจัดการต้นน้ำ. เอกสารประกอบการรายงาน “รายชื่อหน่วยงานสนามสังกัดส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำที่มีศักยภาพในการท่องเที่ยว.”. ม.ป.ป.

ทัศนีย์ นาคเขียว. “แนวทางการพัฒนาโป่งเดือด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.” การค้นคว้าแบบอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

นิรุจิน ไล่พันธ์. “ศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย จังหวัดอุบลราชธานี.” การค้นคว้าแบบอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. “ความรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว.” เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องพฤติกรรมนักท่องเที่ยว จังหวัดเชียงใหม่, 2542.

ประภาพร ศรีสถิตธรรม. “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม : ศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนในเขตเทศบาลนคร จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.

ไพลินพันธ์ สร้อยจาดูรงค์. “กลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติคอกอินทนนท์ โดยใช้คู่มือแนะนำเชิงระบบนิเวศ : กรณีศึกษานักศึกษาชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538.

พจนา สวนศรี. “เอกสารประกอบกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.” มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 2542. (อัคราเนนา)

สามัคคี บุญยะวัฒน์. ” เอกสารประกอบการเรียนวิชาการจัดการลุ่มน้ำประยุกต์ “การจัดการลุ่มน้ำ
ประยุกต์. ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2535.

โสรัจจ์ ตาปณานนท์. “การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่คำปอง
จังหวัดแพร่.” การค้นคว้าแบบอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

Books

Gunrr, Clare A. Travel Tourism and Hospitality. New York : John Wiley and Sons Inc. ,1994.

Rees, W.E. Defining Sustainable Development. CHS Research Bulletin. Vancouver. B.C. :
The University of British Columbia , 1989.

สัมภาษณ์

เกียรติศักดิ์ กอนพเคราะห์. ผู้ใหญ่บ้านหัวแม่สุรินทร์ ตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม. สัมภาษณ์,
17 ธันวาคม 2549.

ชาติรี เจริญประเสริฐศรี. ผู้อาวุโสในหมู่บ้านหัวแม่สุรินทร์ ตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม. สัมภาษณ์,
18 ธันวาคม 2549.

ทศพร จางสาย. หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำแม่สะมาด. สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2550.

ทวี ถิ่นวนา. ผู้ประสานงานโครงการเครือข่ายลุ่มน้ำยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม
2549.

ธวัชชัย จิงเจริญ. ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2550.

รณรงค์ นครจินดา. นายอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2549.

สุชาติ มนูญพัฒนา. นายกองค้การบริหารส่วนตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม. สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2549.

อนันต์ กรอบเงินดี. กำนันตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม. สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2549.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายทศพร ปภากุล
วัน/เดือน/ปี เกิด	5 ตุลาคม พ.ศ. 2508
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2526 มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียน ภปร.ราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2530 ประกาศนียบัตรวิชาการป่าไม้ จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2533 Bachelor of Science in Forestry Gregorio Araneta University Foundation, Philippines
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2535 เข้ารับราชการเป็นเจ้าพนักงานป่าไม้ (กรมป่าไม้) ทำหน้าที่ผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยปรับปรุงดินน้ำแม่สะ จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2537 ประจำฝ่ายสำรวจและวางแผน ส่วนอนุรักษ์ดินน้ำ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ พ.ศ. 2538 ทำหน้าที่หัวหน้าหน่วยจัดการดินน้ำหลังสัน จังหวัดชัยภูมิ ส่วนอนุรักษ์ดินน้ำ สำนักอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ พ.ศ. 2544 ทำหน้าที่หัวหน้าหน่วยจัดการดินน้ำห้วยตะเภา จังหวัดเพชรบูรณ์ (ส่วนอนุรักษ์ดินน้ำ สำนักอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้) ปัจจุบัน สังกัดสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 11 (พิษณุโลก) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม